

www.kmkt.ff.ukf.sk
www.facebook.com/FF.KMKaT

KONTEXTY

KULTÚRY A TURIZMU

2/2019

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY kultúry a turizmu
ročník 12 – číslo 2

Redakčná rada:
prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
doc. Dr. Vladimír Senić
DrSc. Sandra Kralj Vukšić, PhD.
PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
PhDr. Marián Žabenský, PhD.
Mgr. Silvia Letavajová, PhD.

Šéfredaktor:
doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Zodpovedná redaktorka:
Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
E-mail: sletavajova@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:
autori, PaedDr. Lucia Záhumenská, PhD.
a Mgr. Jana Hučková, PhD.

Technický redaktor:
PhDr. Roman Zima, PhD.

Foto na obálke: Ignác Lašak, autor: Roman Zima, (2019)

Adresa redakcie:
Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu,
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
Tel.: 037/64 08 361
E-mail: jkollarova@ukf.sk

Všetky príspevky sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 200 ks

IČO vydavateľa: 00 157 716
Periodicita vydávania: 2x ročne
Poradové číslo periodickej tlače: 2/2019
Dátum vydania: 04.11.2019
Ročník vydávania periodickej tlače: 12. ročník
Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
EV3217/09
ISSN 1337-7760

Elektronická verzia: kmkt.sk/kontexty

Obsah

Editoriál. 5

Príspevky

ANDREA CHLEBCOVÁ HEČKOVÁ
Metódy obsahovej analýzy médií pri skúmaní predsudkov a stereotypov 9

LINDA ČUKANOVÁ – JAROSLAV ČUKAN – JANA HUČKOVÁ
Kontexty akulturácie imigrantov z Blízkeho východu na Slovensku 17

VIKTOR ĎURAKOV
Kresťanskí utečenci z Iraku v Nitre a ich adaptácia a integrácia na Slovensku . . 27

MARIÁN ŽABENSKÝ
Výskum krajiny, nemeckej kultúry a baníctva v Malinovej 35

SILVIA LETAVAJOVÁ
Príspevok k štúdiu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovákov v Gemelčičke. . . . 57

SILVIA LETAVAJOVÁ – MICHAL KURPAŠ
Obyčajové tradície Slovákov vo Veľkom Pe-regu 69

ERIKA MORAVČÍKOVÁ
Deti v sieti digitálnych médií 81

KATARÍNA GABAŠOVÁ
Koncept krízy kultúry v kontexte myslenia o kultúre 93

IVONA FRAŇOVÁ – ROMAN ZIMA
Športové a relaxačné zariadenia
Prievídz a súčasný manažment
mesta ako destinácie 105

Recenzie

ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Banáte. Nitra, 2018, 342 s. 114

ČENĚK, J. a kol.: Interkulturní psychologie. Praha, 2016, 312 s. 115

HRBKOVÁ, A.: Jak se fotografuje jídlo. Nafoťte si vlastní kuchařku, 2019, 160 s. . 117

Správy

Prekračovanie hraníc na oslavách Svetového dňa cestovného ruchu 119

Exkurzie Slovinsko-Taliansko
a Košice 2019 122

Katedra manažmentu kultúry a turizmu
na konferencii „SMART VIDIEK“ . . . 124

Editoriál

Predkladané číslo časopisu Kontexty kultúry a turizmu ponúka príspevky, ktoré sú výsledkami grantovej činnosti pracovníkov katedry manažmentu kultúry a turizmu aj ďalších kolegov z katedry kulturológie a žurnalistiky. Projektom, ku ktorým sa viažu prvé tri štúdie, je grant VEGA č. 1/0139/19 Novodobé migrácie vo verejnej mienke, politickej diskusii a mediálnej praxi. Cieľom projektu je zistiť, akým spôsobom je novodobá migrácia, najmä migrácia odohrávajúca sa po roku 2015, komunikovaná vo verejnom diskurze, ako je táto téma prezentovaná v naráciách politických aktérov, a aký význam jej pripisujú médiá. Úlohou riešiteľov je odhaliť základné modely a princípy tvorby a zmeny postojov a správania sa vo vzťahu k tejto téme, naznačiť ich budúci vývoj a formulovať odporúčania pre prax.

Tému migrácií, majoritno-minoritných vzťahov vo svojom príspevku otvára Andrea Chlebcová Hečková, ktorá sa venuje metódam obsahovej analýzy médií pri skúmaní predsudkov a stereotypov. Autorka si kladie za cieľ charakterizovať metódy analýzy kritických diskurzov a mediálnych rámcov, ktoré sa v odbornej praxi používajú v súvislosti s interpretáciou a publikovaním predsudkov a stereotypov spojených s rôznymi kultúrnymi, sociálnymi alebo etnickými skupinami. V závere autorka navrhuje konkrétne formy ich aplikácie pri výskume mediálnych obrazov migrácií a migrantov.

Druhá štúdia, ktorej autormi sú Linda Čukanová, Jaroslav Čukan a Jana Hučková, skúma problematiku prítomnosti a akulturácie arabského, prevažne moslimského obyvateľstva v slovenskom majoritnom prostredí. Text sleduje viaceré otázky, spojené s adaptačnými procesmi, napríklad odpútavanie sa od pôvodných sociálnych a rodinných väzieb, prekonávanie pocitu osamelosti a sociálnej frustrácie, ale i fyzickú a psychickú adaptáciu na nové klimatické a prírodné podmienky v hostiteľskej krajine. Následne sa autori zaoberajú spôsobom a možnosťami praktizovania či dodržiavania pôvodných kultúrnych a náboženských tradícií v oblasti rodinného a spoločenského života, sledujú, do akej miery na týchto tradíciách lipnú, a v ktorých prvkoch sa prispôbujú novému spôsobu života. Zaujímajú sa o tému majoritno-minoritných vzťahov, stupeň tolerancie či intolerancie a tvorby autoobrazov a heteroobrazov. Štúdia prináša mnohé poznatky z oblasti rodinného, príbuzenského a spoločenského života tejto skupiny obyvateľstva.

Nasleduje príspevok Viktora Ďurakova s titulom Kresťanskí utečenci z Iraku a ich adaptácia a integrácia na Slovensku. Viktor Ďurakov, ktorý pôsobí na katedre manažmentu kultúry a turizmu ako doktorand, uvádza svoj text stručnou charakteristikou migračnej a utečeneckej situácie na Slovensku. Oboznamuje nás s počtami a krajinami pôvodu utečencov. Následne sa venuje okolnostiam príchodu 149 irackých utečencov, ktorí prišli na naše územie v roku 2015 a v nasledovnom roku boli presídlení do mesta Nitra. O azyl žiadali z dôvodu prenasledovania Islamským štátom. Autor sa podrobnejšie venuje aj občianskemu združeniu Pokoj a dobro – pomoc utečencom, ktoré malo integráciu utečencov na starosti, sleduje ich aktivity a postupy. Adaptačné a akulturačné procesy u tejto skupiny skúma v oblasti jazykových kompetencií, kultúrnych a náboženských prejavov, ale i participácie na trhu práce.

Po prvom bloku príspevkov nasleduje štúdia Mariána Žabenského, ktorý prináša výstup projektu UGA pod názvom Výskum krajiny, nemeckej kultúry a baníctva v Malinovej. Tento príspevok nás oboznamuje s nemeckou kultúrnou societou na Hornej Nitre a jej tradičným spôsobom obživy, ktorým bolo baníctvo. Autor sa prostredníctvom tzv. multitemporálnej analýzy transektov kultúrno-krajinných vrstiev pokúša o rekonštrukciu rozvoja krajiny, baníctva a nemeckej kultúry v sledovanej lokalite. Venuje sa tiež identifikácii pamiatok historických krajinných štruktúr s dôrazom na ťažbu nerastných surovín.

Ivona Fraňová a Roman Zima sa vo svojom príspevku, ktorý je výstupom projektu UGA, venujú zhodnoteniu súčasného stavu športových a relaxačných zariadení v meste Prievidza. V úvode definujú a hodnotia súčasný stav jednotlivých zariadení, v závere spracovávajú SWOT analýzu a venujú sa návrhom na zlepšenie prezentácie mesta ako cieľovej destinácie.

Ďalšie dva príspevky sú výstupmi projektu APVV, ktorý riešia bádatelia na Katedre manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. Silvia Letavajová a Michal Kurpaš mapujú súčasti kultúrneho potenciálu Slovákov v Rumunsku v dvoch antagonických prostrediach.

Prvá štúdia sa zameriava na rodinné obyčajové tradície a jazykové prvky, ktoré úzko súvisia s rodinným životom Slovákov v Gemelčičke. Jej cieľom je predstaviť čiastkové výsledky krátkodobého etnologicko-kulturologického výskumu z roku 2019. Druhá štúdia je venovaná obyčajovým tradíciám Slovákov z Veľkého Peregu. Príspevok sa zameriava na problematiku etnicity obyvateľstva a jeho povedomia o pôvode. Sleduje rodinné a pracovné obyčaje, obyčaje spojené s výročným cyklom. Zameriava sa na ich podobu a význam v minulosti, ale aj ich pretrvávajúce a zmeny v súčasnosti.

Z kulturologického prostredia je príspevok Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989. Text Eriky Moravčíkovej sleduje aktuálnu tému detí v sieti digitálnych médií. Analyzuje významné kultúrne a spoločenské zmeny, ktoré sú dôsledkom rozvoja technológií a mediálnej

kultúry. Cieľom štúdie je zapojenie kritickej reflexie súčasného vzdelávania, v ktorom dominujú digitálne médiá. Erika Moravčíková zameriava svoju pozornosť na kybernetický priestor, vzdelávanie a zhromažďovanie vedomostí prostredníctvom internetu. Osobitný priestor venuje vzdelávaniu v praxi zdieľaním videí na YouTube.

Katarína Gabašová prezentuje kulturologický Koncept krízy kultúry v kontexte myslenia o kultúre. Autorka sa v ňom zamýšľa nad vymedzením fenoménu krízy kultúry a jej koncepciou z perspektívy vybraných teórií kultúry 20. storočia. Štúdia interpretuje pojmy kultúra a kríza v kontexte úloh, ktoré tieto pojmy zohrávajú v sociálnom poznaní a chápaní pojmu kultúrna kríza. S ohľadom na filozofický prístup k pojmu kultúrna kríza autorka predstavila existencialistickú perspektívu.

Príspevky dopĺňajú recenzie a správy, ktoré reflektujú aktuálne dianie na katedre manažmentu kultúry a turizmu, predstavujú viaceré knižné novinky z oblasti kulturológie, interkultúrnej psychológie a marketingu.

Silvia Letavajová

Metódy obsahovej analýzy médií pri skúmaní predsudkov a stereotypov¹

Andrea Chlebcová Hečková

Kľúčové slová: analýza, masmédiá, mediálny diskurz, migranti, predsudky

Key words: analysis, massmedia, media discourse, migrants, prejudices

Abstract: The aim of the paper is to characterize the methods of critical discourse analysis and media framing, which are suitable for deeper analysis of media texts in connection with the interpretation and publication of prejudices and stereotypes associated with various social, cultural or ethnic groups. In conclusion, the author proposes a specific form of their application in the research of the media image of migrants and migration.

Úvod. Predsudky a stereotypy, spájané s určitou kultúrnou, sociálnou alebo etnickou skupinou, ale aj s migráciou a migrantmi, sú súčasťou nielen sociálnej, politickej, ale aj mediálnej interpretácie a komunikácie. Pri ich analýze však, podľa nášho názoru, nepostačuje klasická obsahová analýza s výpočtom negatívnych, pozitívnych a neutrálnych hodnotení viažúcich sa na konkrétnu skupinu obyvateľov. Pri podobných analýzach absentujú totiž súvislosti, v akých ich médiá zobrazujú. Predovšetkým v čase predpokladaných vplyvov internetizácie, bulvarizácie a negativizácie obsahu médií na nové rámce.

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0139/19 Novodobé migrácie vo verejnej mienke, politickej diskusii a mediálnej praxi.

Novinári udalosti nielen publikujú, ale ich aj interpretujú. Nemusí to byť iba v komentároch, analýzach a glosách, u ktorých sa predpokladá určitá subjektívizácia udalosti autorom, ale aj v prípade spravodajstva, kde sa, v teoretickej rovine, predpokladá neustrannosť.

Novinári a redakcie sa pri výbere správ riadia kritériami, na základe ktorých sa rozhodujú. Podľa Walscha (2017) musia správy spĺňať minimálne jednu z ním menovaných siedmich kritérií: včasnosť, blízkosť, vplyv, výnimočnosť, zvláštnosť, relevantnosť a konflikt. Výsledný mediálny produkt ovplyvňuje, samozrejme, aj filozofia média, jeho vlastníctvo a zameranie.²

Na výsledný mediálny produkt sa, okrem už spomínaných kritérií, podpisujú aj redakčné rutiny, ktoré umožňujú rýchle publikovanie správ. V prípade nami uvádzaných sociálnych skupín, vplývajú na ich autorov aj ich vlastné predsudky a stereotypy.

Media framing – mediálne rámcovanie (rámovanie). Napriek skutočnosti, že sú médiá súčasťou širších komunikačných procesov, pri interpretovaní udalostí ich sami rámcujú. Reese definuje mediálne rámcovanie ako: „organizovanie princípov, ktoré sú spoločensky zdieľané a trvalé“. Podľa neho nám rámy umožňujú „zmysluplne systematizovať sociálny svet.“ (Reese 2001: 11) Percipientom pomáhajú pochopiť zložité procesy a zároveň ich inšpirujú k záujmu o ne.

Ako danú udalosť médiá zarámujú je však na rozhodnutí samotných novinárov resp. redakcií. Podľa Andrévol-Abreu „Keď novinári pomocou slov a obrázkov opisujú realitu – vyberajú rám (resp. rámec, od toho bud rámcujú alebo rámujú). Mohli zvoliť iný rámec, a to výberom iného aspektu, ktorý sa líši od témy, ktorá je predmetom mediálneho produktu, použitím iných zdrojov, iných konštrukcií viet, iného slovníka, iných fotografií atď. Stratégie použité na zvýraznenie jednej informácie na úkor ostatných sa môžu veľmi líšiť. (Andrévol-Abreu 2015) Čo môže, v prípade informovania o rôznych sociálnych skupinách viesť k podpore alebo vytváraniu nových stereotypov a predsudkov.

Ako píše Entman, rámce používajú slová, obrazy z danej kultúry, ktoré sú pre percipientov pochopiteľné, zapamätateľné a emocionálne zafarbené. Ako príklad uvádza pád dvojčiek v roku 2001. (Entman 2004: 6) Podľa Entmana s rámcami súvisia aj siete znalostí, pri ktorých dochádza k rýchlemu prepojeniu daných rámcov s emóciami, či už pozitívnymi alebo negatívnymi. Akonáhle sa schémy a obrazy stanú súčasťou dlhodobej pamäte, informácie majú potenciál asociovať pocity, ktoré si s nimi spájame – čo Entman označuje ako model kaskády. Pohľad na fotografiu Usámu bin Ládina v čase pádu

² Inak o udalosti informuje bulvárne médium, zamerané v prvom rade na emócie, inak seriózne médium. (Veverková 2014) Médium verejnej služby, ktoré by nemalo byť závislé od inzerentov a percepcie, na rozdiel od komerčného, by malo ponúkať hlbší náhľad do problematiky (Chlebcová Hečková 2017)

dvojčiek mohol v percipientoch vyvolať negatívne pocity a spomienky na pád dvojčiek. Entman preto považuje za dôležité poradie, v akom sú informácie prezentované. Nahraďť prvé dojmy inými je, podľa neho, po určitom čase prakticky nemožné. (Entman 2004: 7)

Pri tvorbe správ o sociálnych, etnických a kultúrnych menšinách vplývajú na autorov mediálnych výstupov aj ich predsudky a stereotypy, ktoré si s konkrétnymi skupinami spájajú. Podľa McQuaila sú médiá často obviňované z podnecovania predsudkov. Nie vždy úmyselne. Inokedy sa im pripisuje určitá schopnosť predsudkom odporovať. (McQuail 2009: 577)

Scheufele a Iyengar rozlišujú dva typy rámcov. Základom prvého typu je rovnocennosť rámcov, to znamená, že v jednotlivých rámcoch sa môže nachádzať rovnaká informácia. Pri druhom type ide o rámce, ktoré sa pri popise udalosti líšia, isté informácie vyzdvihujú a iné potláčajú. Rámcovanie dané témy prepája a určuje, čo k sebe patrí. (Scheufele – Iyengar 2011)

Rámce môžu byť:

1. Generické a špecifické. Špecifické sa vzťahujú na určitý problém a generické prekračujú hranice problému, takže ich môžeme použiť na viac problémov. (Claes de Vreese 2005)
2. Tematické verzus epizodické, pričom tematické opisujú všeobecné informácie, trendy a záležitosti verejnej politiky, bez výskytu obetí a epizodické rámce absorbujú aj osobné príbehy. (Iyengar 1990: 21-23)
3. Hodnotové a strategické, ktoré sa vzťahujú najmä na politické konflikty. Za strategické pritom považujeme súťaživé typicky zvýrazňujúce politické machinácie zapojených strán, a za hodnotové považujeme stret strán v pojmoch „morálnych princípov a základných hodnôt“. (Lee – McLeod – Shah 2008: 700-701)

Metóda mediálneho rámcovania je v teoretickej literatúre spomínaná najmä ako druhý stupeň tzv. agendy settings, pri ktorej sa skúma nielen zúženie výberu tém, ktoré novinári spracujú a ich následná interpretácia, ale aj následný vplyv na verejnú mienku. (McCombs 2011) Spomínaná metóda je vhodná aj pri analýze rámcovania problematiky samotnými politikmi v rámci ich prezentácií na internete.

Kritická diskurzívna analýza. Nakoľko sú médiá aj pri referovaní o udalostiach a sociálnych skupinách súčasťou širších komunikačných procesov, považujeme, najmä pri kvalitatívnej forme analýzy, za vhodnú tzv. kritickú diskurzívnu analýzu. Analýza diskurzu resp. diskurzívna analýza sa používa v rámci rôznych sociálnych i humanitných odborov. Spomínanej metóde analýzy, v súvislosti s mediálnymi textami, sa v súčasnosti venujú napríklad Sedláková (2014), Bočák (2012), Richardson (2007) a mnohí ďalší.

Podľa Bočáka je mediálny diskurz „vnímaný ako časovo a/alebo priestorovo charakterizovateľná mediálna reprezentácia určitej témy, ktorej moc je raz

spochybňovaná (tým, že je považovaná za kontrolovateľnú, prinajmenšom kritickými, uvedomelými subjektmi), inokedy zas zdôrazňovaná – mediálny diskurz býva chápaný ako prostriedok, ba dokonca ako agens určitých presvedčení cirkulujúcich v kultúre/spoločnosti.“ (Bočák 2012: 2)

Richardson rozdeľuje diskurzívnu analýzu na štrukturalistickú a funkcionalistickú. Štrukturalistická diskurzívna analýza sa zameriava na systém prepájania viet, systémov, vzorov, štruktúr a organizácií v jednotkách, ktoré sú väčšie ako jedna veta. Funkcionalistická diskurzívna analýza text chápe ako reč v jej konkrétnom použití, podľa ktorej analýza lingvistických foriem nemôže byť nezávislá od analýzy funkcií a cieľov samotného diskurzu. (Richardson 2007) Podľa Mikuláša, Szaba a Spálovej (2010) „Konkrétna udalosť nadobúda svoj význam až prostredníctvom diskurzu, samotná udalosť nenesie žiadnu morálnu hodnotu ani žiadne významy, je otvorená rôznym interpretáciám rozličných diskurzov, ktoré jej tieto atribúty pripisujú. V rámci diskurzu dochádza k dočasnej fixácii významu a hodnoty konkrétnej udalosti prostredníctvom jej zasadenia do celkového kontextu a systému hodnôt daného diskurzu.“ (Mikuláš – Szabo – Spálová 2009)

Dôvod, prečo považujeme spomínanú metódu za vhodnú, najmä v súvislosti s mediálnym obrazom sociálnych menšín, najlepšie odôvodňuje Sedláková, podľa ktorej „Kritická diskurzívna analýza deklaruje záujem angažovať sa pri riešení závažných sociálnych problémov.“ (Sedláková 2014: 436) A to nielen pre odkaz na kritickú filozofiu frankfurtskej školy ideológie, ale aj pre spojenie s kritikou spoločenských pomerov pri snahe o spoločenskú sebareflexiu. Ako prízvukuje: „Na rozdiel od iných výskumných postupov začína snahou o riešenie reálneho sociálneho problému a jej úspešnosť spočíva v praktickej rovine účinnosti a schopnosti prispieť ku zmene. Preto na témy nahliada a interpretuje z pohľadu podriadených alebo znevýhodnených (príslušníkov menšín, rôznych etník, žien, imigrantov, seniorov).“ (Sedláková 2014: 436) Aj preto nemôže byť kritická diskurzívna analýza politicky i spoločensky neustranná.

Uvedená metóda si v prvom rade všíma stratégiu pomenovávaní a opisov rôznych osôb a situácií, ako aj využívanie kladných a záporných atribútov pri týchto opisoch. (Richardson 2007) Parker pripomína, že pri kritickej diskurzívnej analýze sa treba zamerať na to, čo je v texte opisované ako normálne a bežné, aké skutočnosti sú tematizované, ktoré subjekty sú médiami konštruované ako aktívni aktéri a ktoré ako pasívni, a aké chápanie sveta nám text predostiera. (Parker 2005)

Odporúčania pre výskum. Aj keď metódy analýzy mediálneho diskurzu a mediálneho rámcovania považujeme skôr za kvalitatívnu formu výskumu, určenú pre menší počet textov, ich výsledky môžu byť následne implementované aj v rámci kvantitatívneho výskumu.

Ako príklad môžu, v súvislosti s analýzou mediálneho obrazu migrantov a migrácie v médiách, slúžiť výskumy a prípadové štúdie Žúborovej

a Borárosovej (2016), Haceka (2015), Spálovej, Szaba a Vitekovej (2017), Genčiovej (2017) alebo Letavajovej (2009). Veľmi podrobnú kvantitatívnu analýzu mediálneho obrazu utečeneckej krízy v nemeckých printových médiách spracoval Haller (2017).

Pri kvalitatívnej analýze mediálneho obrazu migrantov v médiách považujeme za metódu s väčšou výpovednou hodnotou, najmä v súvislosti so spôsobom rámcovania problematiky samotnými médiami, podrobnú metódu kritickej diskurzívnej analýzy. Pri jej aplikácii považujeme za dôležité prepojenie analýzy textu s kritickým skúmaním súvislostí so zdrojmi informácií, ktorými bývajú napríklad politici, úradníci, odborníci na problematiku migrácie, zástupcovia pomáhajúcich organizácií, prípadne samotných migrantov – konkrétne s ich spôsobom rámcovania problematiky. Samozrejme, ak sú dohľadateľné napríklad na internete.

Pri takto koncipovanej analýze by sme nemali prehliadnuť ani rôzne písomné vyhlásenia, výskumy, analýzy, iné písomné podklady, historické zdroje a podobne, z ktorých médiá citujú, resp. ich pri referovaní neuvádzajú, a to aj napriek skutočnosti, že sú v rámci on-line priestoru jednoducho dohľadateľné. Pri analýze môžeme zisťovať nielen formu, ako novinári informácie spracovali, ako ich v texte zoradili, ktoré zdôraznili, ale môžeme upozorniť aj na informácie, ktoré nepoužili.

Diskurzívnu analýzu môžeme aplikovať aj na prípady, ak na mediálny text reagujú predstavitelia verejnosti, politikov, odborníkov, ale aj iné médiá, či už prostredníctvom tlačových besied, rôznych vyhlásení, reakcií, ale aj v rámci komunikačných sietí ako Facebook.

Zaujímavé výsledky môžu priniesť aj komparácie obsahu médií bulvárnych a seriózných médií, verejnoprávnych a komerčných médií, ale aj slovenských a napríklad nemeckých médií – štátov, ktorých jednotliví politickí predstavitelia majú rozdielny prístup k prijímaniu utečencov a migrantov.

Literatúra:

- ANDRÈVOL-ABREU, A. *Framing theory in communication research in Spain. Origins development and current situation*. In *Revista Latina de Comunicación Social*. str. 423-450, 2015. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: <http://www.revistalatinacs.org/070/paper/1053/23en.html>.
- BOČÁK, M. *Diskurz – koncept kritický: nerefektované riziká používania výrazu mediálny diskurz*. *Jazyk a Kultúra*, roč. 3, č. 10, 2012. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo10.html>.
- DE VREESE, C. H. *News framing: Theory and typology*. *Information Design Journal + Document Design* 13(1), s. 51-62, 2005. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/250888488_News_Framing_Theory_and_Typology
- ENTMAN, R. *Projection of power: Framing News, Public Opinion and U.S. Foreign Policy*. London: The University of Chicago, 2004.
- GENČIOVÁ, A. *Mediálny rámec jazykového obrazu mimoriadnej udalosti z krízového prostredia*. *Jazyk a kultúra*, 31-32/2017, Prešov: Prešovská Univerzita, s. 61-69.

- HACEK, J. Migranti na slovenských spravodajských portáloch v roku 2014. In HORVÁTH, M. (ed.): *Žurnalistika, médiá, spoločnosť 5* Bratislava: STIMUL, 2015, s. 121-132.
- HALLER, M. Die Flüchtlingskrise in den Medien. *Tagesaktueller Journalismus zwischen Meinung und Information*. Frankfurt am Main: Otto Brenner Stiftung, 2017.
- CHLEBCOVÁ HEČKOVÁ, A. La crisis de los medios de servicio público In *Los medios del futuro: entre la libertad condicional y la búsqueda de la verdad*, Guadalajara: Universidad de Guadalajara, 2017, s. 247-270.
- IYENGAR, S. Framing Responsibility for Political Issues: The Case of Poverty. *Political Behavior* 12(1): s. 19-40, 1990. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: <https://www.uvm.edu/~dguber/POLS234/articles/iyengar.pdf>.
- LEE, N., J. – MCLEOD, D. M. – SHAH, D. V. Framing policy debates: Issue dualism, journalistic frames, and opinions on controversial policy issues. In *Communication Research* 35, 2008, s. 695-718. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/237967852_Framing_Policy_Debates.
- LETAVAJOVÁ, S. A Content Analysis of the representation of Islam and Islamic Culture in the Slovak media. In *Subculture and New Religious Movements in Russia and East-Central Europe*. Pörm: Peter Lang AG, 2009.
- MCCOMBS, M. The Agenda – Setting Role of the Mass Media in the Shaping of Public Opinion, 2011, s. 1-21, [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/237394610_The_AgendaSetting_Role_of_the_Mass_Media_in_the_Shaping_of_Public_Opinion.
- MCQUAIL, D. Úvod do teórie masové komunikácie. Praha: Portál, 2009.
- MIKULÁŠ, P. – SPÁLOVÁ, L. – SZABO, P. Analýza mediálneho diskurzu – návšteva maďarského prezidenta na odhalení sochy sv. Štefana v Komárne 2009 z pohľadu národne orientovaných médií. In: *K problémom mediálnej komunikácie I*, Trnava: UCM, 2009.
- PARKER, I. Qualitative psychology. *Introducing radical research*. Maidenhead, Open University Press, 2005. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: <http://blogs.unpad.ac.id/teddykw/files/2012/08/Qualitative-Psychology.pdf>.
- REESE, S. D. A bridging model for media research (prólogo). In Reese, O. Gandy Jr. & A. Grant (eds.). *Framing public life: perspectives on media and our understanding of the social world*, Mahwah (New Jersey): Lawrence Erlbaum, 2001. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/209410093_The_Framing_Project_A_Bridging_Model_for_Media_Research_Revisited.
- RICHARDSON, J. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. London, Palgrave Macmillan, 2007. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/315685383_Analysing_Newspapers_An_approach_from_critical_discourse_analysis.
- SEDLÁKOVÁ, R. *Výzkum médií. Nejužívané metody a techniky*. Praha: Grada Publishing, 2014.
- SCHEUFELE, D. A. – IYENGAR, S. *The State of Framing Research: A Call for New Directions*. 2011. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: <http://pcl.stanford.edu/research/2011/scheufele-framing>.
- SPÁLOVÁ L. – SZABO, P. – VITEKOVÁ, I. Mediálny obraz utečeneckej problematiky v hlavných mienkotvorných denníkoch Slovenska a Mladá fronta dnes. In: PEKNUŠIAKOVÁ, E. – SMOLÁKOVÁ, V. *Médiá a text 6, Zborník príspevkov: I. časť*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2017. s. 97-104.
- VEVERKOVÁ, V. *Bulvár a bulvarizácia dennej tlače*. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2014.

- WALSH, J. These 7 news values can help you make smarter content choices. In *medium.com*. 15. 9. 2017. [online] (cit. 25-09-2019) Dostupné na: <https://medium.com/atlantic-57/these-7-news-values-can-help-you-make-smarter-content-choices-6b3cbc0bdd7>.
- ŽÚBOROVÁ, V. – BORÁROSOVÁ, I. Migrácia v médiách: utečenci verzus migranti. *Chápanie migrantov a utečencov v mediálnom priestore v kontexte pozitívnej a negatívnej mediatizácie*. In *Central European Journal of Politics*, Volume 2, Issue 1, 2016. s. 1-5.

Kontakt:

Mgr. Andrea Chlebcová Hečková, PhD.
KŽU FF UKF v Nitre
B. Slančíkovej 1
949 74 Nitra
E-mail: acheckova@ukf.sk

Kontexty akulturácie imigrantov z Blízkeho východu na Slovensku¹

**Linda Čukanová – Jaroslav Čukan –
Jana Hučková**

Kľúčové slová: Arabi, etnická skupina, etnické procesy, kultúrne tradície, moslimovia, Slovensko

Keywords: Arabs, ethnic minority, ethnic processes, cultural traditions, Muslims, Slovakia

Abstract: Ethnic processes are based on mutual acculturation between indigenous and immigrant population. When we study the Arab population (mostly Muslim) in the predominantly Slovak (Christian) environment, we can notice there are significant barriers on both sides. Within this context, the acculturation is reflected in such specific forms that we have not documented and studied in our territory yet. When immigrants go through demanding adaptation and acculturation processes, they must also overcome the feeling of loneliness and social frustration after losing their family and social ties. Upon arriving in a new environment, they first experience a challenging process of adaptation to natural conditions. They learn to practice a new way of life and culture, different from the original environment where they were born, where they lived and which was natural for them. The aim of the contribution is to study the process of adaptation of immigrants from the Arab countries in the Central European

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0139/19 Novodobé migrácie vo verejnej mienke, politickej diskusii a mediálnej praxi.

area – in Slovakia. To achieve this goal, it is very important to identify and obtain a research sample of respondents among immigrants and their family members.

Od konca 20. storočia sa etnokultúrny aj konfesijný charakter Slovenska mení. V súvislosti s geopolitickými zmenami po rozpade socialistického bloku a po vzniku Európskej únie prichádzajú na naše územie príslušníci republík bývalého Sovietskeho zväzu, za prácou aj kvôli výhodnejším pracovným podmienkam i potomkovia slovenských vysťahovalcov zo štátov, ležiacich južne od hraníc Slovenskej republiky – hlavne zo Srbska a z Rumunska. Ich jazyková a kultúrna výbava nespôsobuje v súvislosti s ich akulturáciou a začleňovaním do spoločnosti vážnejší problém. Na Slovensku registrujeme aj niekoľko tisíc imigrantov z arabských krajín, hlavne z Blízkeho východu, ktorí sa sťahujú do strednej Európy z rôznych dôvodov. Od konca 60. rokov minulého storočia to boli väčšinou študenti, ktorí sa na Slovensku, resp. v Československu oženili, založili si rodiny a po skončení štúdií sa tu usadili natrvalo.

V druhom desaťročí 21. storočia zasiahla celú Európu imigračná vlna z Blízkeho východu aj zo severoafrických štátov. Na Slovensku doteraz nezaznamenáva výraznejšie zmeny v etnickej a náboženskej štruktúre, ale predsa len prináša do pôvodného agrikultúrneho, kresťanského prostredia nové kultúrne vzory. Pri stretávaní kultúr sa rovnakou mierou dotýkajú pôvodného obyvateľstva aj imigrantov. Prichádzajú z celkom odlišného geografického prostredia, vlastné sú im iné kultúrne hodnoty a rozdielne je aj ich vierovyznanie, ktoré s kultúrou úzko súvisí, navzájom sa podmieňujú a prelínajú.

Cieľom štúdie sú kontexty adaptácie imigrantov z arabských krajín na Slovensku. Predpokladom k splneniu takehoto cieľa bolo identifikovať a získať výskumnú vzorku respondentov z radov imigrantov a podľa možnosti aj ich rodinných príslušníkov.

Údaje sme zhromažďovali prostredníctvom riadeného rozhovoru podľa vlastného dotazníka o uplatňovaní imanentných kultúrnych modelov/vzorov v odlišnom etnickom, náboženskom, kultúrnom a jazykovom prostredí. Pozornosť sme zamerali na príčiny a okolnosti príchodu na Slovensko, na kontakty imigrantov so svojim rodiskom, na príležitosti k stretnutiam s príbuznými v rodisku aj na Slovensku a s účasťou rodinných príslušníkov a krajanov na obyčajových tradíciách rodinného obyčajového cyklu. Sledovali sme okolnosti vyhľadávania rodákov, stretávania sa imigrantov v novom prostredí a na ich účasť na spoločných činnostiach vrátane participácie na aktivitách súvisiacich so spoločným dodržiavaním etnokultúrnych a náboženských obyčajových tradícií. Priebežne porovnávame princípy fungovania obyčají v arabskom/muslimskom svete, v stredoeurópskom/kresťanskom priestore a zaoberáme sa praktizovaním obyčajových

tradícií v nových etnických, kultúrnych, náboženských a spoločenských podmienkach. Snažíme sa zistiť a vysvetliť mieru schopnosti a ochoty začleniť sa do nového kultúrneho a náboženského prostredia. Zhodnotiť a vyjadriť podiel geografického prostredia, domovského štátu a jeho politickej situácie, kultúrnych tradícií, veku, náboženstva, vzdelania a jazyka na procesoch kultúrneho začleňovania do majoritnej spoločnosti.

Z hľadiska socializácie, zachovávanie a rozvíjanie kultúrnych tradícií a sociálnej konformity je dôležitým faktorom sociálna kontrola. K cieľom patrí tiež odhaliť princípy významu sociálnej kontroly, faktory dodržiavania náboženských a kultúrnych vzorov a udržiavania arabskej a islamskej identity.

Aksú naši potenciálni respondenti roztrúsení v regiónoch Slovenska v počte niekoľkých desiatok, možno stoviek, niektorí otvorene odmietli komunikáciu na témy, ktoré považovali za intímne (napríklad náboženstvo, praktizovanie viery, rodinný život a manželstvo, dôvody príchodu na Slovensko). Iní pomoc prisľúbili, no napokon z rôznych dôvodov ku kontaktu neprišlo (napríklad interpersonálne otázky samotných respondentov, ktorí sa obávali, čo nám ich rodáci o nich prezradia; dôležitým faktorom je aj praktizovanie/nepraktizovanie islamu a jeho orientácia). Tretiu kategóriu respondentov tvoria tí ochotní, vďaka ktorým sa nám podarilo získať potrebný komplex údajov aj napriek tomu, že 36 respondentov a kompletne vyplnených dotazníkov nepovažujeme za optimálnu a dostatočnú vzorku. Respondentov sme mali viac, no z rôznych dôvodov odmietli odpovedať na niektoré otázky, neidentifikovali sa, alebo si neželali zverejniť poskytnuté informácie a údaje o sebe. S rodinnými príslušníkmi a spolupracovníkmi sme uskutočnili neštandardizovaný rozhovor.

Pri štúdiu odbornej literatúry nám poslúžili publikované práce k orientácii v problematike kultúrnych tradícií v najširšom slova zmysle. V súvislosti s priebehom a charakteristikou kultúrnej asimilácie pre naše potreby postačujú publikácie Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska (1995) a knižné vydanie autorského kolektívu My a tí druhí v modernej spoločnosti (2009). Dielo Understanding Arabs: A Guide for Modern Times od M. Nydell (2005) predstavuje nestranným spôsobom prvky arabskej kultúry a obsahuje témy o hodnotách obyvateľov Arabského polostrova, o náboženstve, spoločnosti, úlohách rodiny; vysvetľuje očakávané správanie medzi priateľmi, mužmi a ženami, s cudzincami, ale aj etiketu a komunikačné štýly. V publikácii Islám: Ideál a skutočnosť, ktorá je spoločným dielom A. Křikavkovej, M. Mendela a Z. Müllera (1990), sa nachádzajú okrem všeobecných informácií o islame aj poznatky o morálke, práve, vzniku štátov, rodine, láske, islamskej žene, mnohoženstve, rozvode, tradičnom životnom štýle, arabskom jazyku a o starých kultúrach. Kvôli všeobecným informáciám o islame a pilieroch viery, ktoré sa vo viacerých dielach opakovali, boli ku komparácii využité diela Velká kniha islámu od W. Croftera (2006), Islám a muslimské země od J. Kovára (1984). Zásadnejší význam k štúdiu vzniku a princípov

islamu a najrôznejších oblastí spôsobu života a kultúry v blízkovýchodnom a severoafrickom arabskom svete majú práce J. Bydžovského Arabi (1966), práca A. Doniniho Studie z dějin náboženství (1961), encyklopedické dielo Viery a vyznania (2006), ktorá pre naše potreby slúži k orientácii, charakteristike a k porovnávaniu islamu a kresťanstva a napríklad aj Filozofie náboženství (Cole 2003). S. Letavajová (2018, 2019) rieši takmer identickú problematiku zmiešaných manželstiev s cudzincami, pričom kladie dôraz na zväzky slovensko-arabské. Napriek inému uhlu pohľadu poskytuje jej publikácia možnosť porovnávať otázky konceptu domova, partnerského a rodinného života, identity; inšpiratívna je napríklad aj z aspektu okolností zoznámenia sa a výberu manželského partnera, adaptácie v novom prostredí, rodových rol, religiozity. Témou sociálnej psychológie sa zaoberá práca E. Aronsona (2017).

V prítomnom príspevku sa prednostne venujeme dodržiavaniu/zachovávaniu prinesených kultúrnych tradícií, hodnoteniu kultúrnych tradícií a spôsobu života na Slovensku, riešime otázky tolerance a intolerance, prezentujeme etnické heteroobrazy a autoobrazy a najčastejšie problémy v rámci adaptácie a akulturácie v novom prostredí. Sledujeme, či sa na ich priebehu zúčastňujú aj rodinní príslušníci, prípadne priatelia a známi, ktorí sa tiež ocitli v postavení príslušníka etnickej, kultúrnej, jazykovej a náboženskej menšiny. V oblasti rodinného, príbuzenského a spoločenského života reflektujeme rozdiely s domácim obyvateľstvom. Snažíme sa odpovedať na otázku, či migranti v priebehu procesu akulturácie majú záujem a snahu prispôbiť sa novým podmienkam, alebo naďalej uplatňujú vlastné, prinesené kultúrne vzory. Sledujeme, od ktorých kultúrnych prvkov, z ktorej kategórie kultúry, sú imigranti ochotní ustúpiť, na ktorých trvajú, ako to ovplyvňuje ich život v rodine a príbuzenstve, ako ich konformitu/nekonformné správanie vníma okolie. Na základe všetkých spomenutých faktorov, okolností a súvislostí kultúry porovnávame kultúrne vzory arabských islamských imigrantov a domáceho obyvateľstva.

Dodržiavanie arabských tradícií pri náboženských sviatkoch závisia od praktizovania viery a osobnostných daností konkrétneho človeka. Týka sa to aj dodržiavania predpísaných rituálov v rámci pôstneho mesiaca ramadán. V plnej miere je pôst dodržiavaný z rôznych dôvodov len ojedinele a tento stav je vo väčšine prípadov dôsledkom absencie sociálnej kontroly. Svoje správanie moslimovia vysvetľujú rôznymi spôsobmi, vrátane podvádzania.

Svadby Araba žijúceho na Slovensku, alebo svadby jeho detí sa výnimočne zúčastňujú aj príbuzní alebo priatelia z arabského sveta. Podstatnú rolu zohráva ekonomická situácia rodiny. Vo všeobecnosti existujú tri modely svadby: prebieha v rodine manžela bez príbuzných nevesty so zachovávaním arabských obyčajov a po príchode na Slovensko je menšia svadba pre príbuzných nevesty; rodina nevesty organizuje svadbu na Slovensku a zúčastňujú sa jej len niekoľkí priatelia ženicha, ktorí žijú na Slovensku; v prípade veľmi

priaznivej ekonomickej situácie Arabov na Slovensku si pozývajú príbuzných zo svojej domoviny a dodržiavajú arabské obyčajové tradície s arabskými hudobníkmi, spevákmi a tanečnicami, podávajú tradičné jedlá. Z hľadiska tradícií je svadba synkretická, dvojvrstvová – objavujú sa arabské aj slovenské prvky. Rodičia vyberajú deťom také krstné mená, ktoré sú akceptované v oboch krajinách (napríklad Isabell – Izabela, Sarah – Sára, Daúd – Dávid), alebo má jedno dieťa meno arabské a druhému dávajú slovenské (napríklad Ali a Jozef, Jalal a Andrej).

Niektoré arabské – moslimské tradície na Slovensku objektívne nemožno dodržiavať – všade nie sú možnosti ku kolektívnemu modleniu; je menej príležitostí k spoločnému tráveniu času počas pôstu a k spoločným hostinám; počas moslimských sviatkov je potrebné byť na pracovisku; nie sú adekvátne potraviny, respektíve suroviny na ich prípravu; v stredoeurópskom geografickom priestore je iný cyklus východu a západu slnka, čo znamená prečkať dlhšie bez jedla.

Arabi žijúci na Slovensku sa vo všeobecnosti radi zapájajú do praktizovania slovenských kresťanských sviatkov. Veľmi rýchlo si osvojili tunajšie sviatky v kalendárnom roku bez rozdielu či ide o kresťanské (Vianoce, Veľká noc, Pamiatka zosnulých, Sviatok všetkých svätých) alebo iné (napríklad fašiangy). V mnohých prípadoch sa na ne tešia a sú aktívni/iniciatívni pri dodržiavaní tradícií. Nad kresťanským charakterom/podstatou sviatkov sa nezamýšľajú, prípadne zdôvodňujú ich akceptáciu alebo obľúbenosť tým, že sviatky sú príležitosťou, keď je rodina spolu, príbuzní a priatelia sa navštevujú, čo im na Slovensku najviac chýba. Nie sú tradície, ktoré by niektorí nemali radi, alebo by ich priamo neznášali. Podľa záľub, hodnotových orientácií a osobnostných daností jednotlivcov je niektorým osobám časť slovenských kalendárnych sviatkov ľahostajná.

V porovnaní so situáciou na Slovensku by vo svojej domovine naši arabskí spoluobčania nevykonávali niektoré fyzické práce kvôli odlišným geografickým podmienkam alebo inej delbe práce medzi mužom a ženou; doma by sa ináč správali k vlastnej manželke aj k ženám na verejnosti; počas moslimských sviatkov by neodchádzali do zamestnania; doma by sa ináč stravovali vo všedných dňoch aj počas moslimských sviatkov; počas moslimských sviatkov by neboli sami, prípadne len v kruhu vlastnej rodiny; počas kresťanských sviatkov by isto nezdobili vianočný stromček, nechodili by oblievať a šibať, zapalovať na hroby sviečky, s najväčšou pravdepodobnosťou by nešli do kresťanského kostola napriek tomu, že napríklad v Libanone a v niektorých mestách Sýrie žijú v susedstve moslimské aj kresťanské komunity, tolerujú sa a priatelia participujú na niektorých významných udalostiach v rodine aj v kalendárnom roku. Predchádzajúce závery možno doplniť v tom zmysle, že k niektorým aktivitám na Slovensku reálne neexistujú podmienky. Muži nemajú možnosti navštevovať tradičné arabské kúpele, stretávať sa s priateľmi pri čaji, vodnej fajke a hrať obľúbené arabské

stolové hry. Vďaka odlišnému postaveniu ženy v arabskom-moslimskom a kresťanskom svete majú muži – imigranti rôzne povinnosti v rodine a vo všeobecnosti menej voľného času ako by mali doma.

Respondenti naznačujú, že v súvislosti s vlastnými tradíciami sa na Slovensku nestretávajú s prejavmi intolerancie. Ak si Slovák v Damasku alebo v Bagdade nekúpi bravčový guláš, slivovicu a bryndzové halušky, nemožno to považovať za intoleranciu Arabov, podobne ako nedostatok halal potravín na Slovensku. Je to otázka odlišných kultúrnych vzorov, praktizovaných v súvislosti s prevažujúcim moslimským obyvateľstvom, respektíve s odlišnými kulinárskymi praktikami. Do tej istej kategórie možno zaradiť aj obľubu konzumovať nedozreté ovocie (napríklad marhule). Ak sú na Slovensku takéto praktiky neobvyklé, človek by bol na nevhodnosť trhať napríklad malé zelené broskyne upozornený, a napriek tomu by pokračoval, išlo by o netoleranciu z jeho strany.

Jednotlivé odpovede vyplývajú zo špecifickej povahy jednotlivcov a sú aj zákonitým odrazom predchádzajúceho života v inom podnebnom pásme a s inými kultúrnymi vzormi. Je prirodzené, že po príchode na Slovensko chvíľu trvá, kým sa Arab – moslim adaptuje na vôň/zápachy z mäsiarstva či reštaurácie, ktoré nikdy necítil, sú mu cudzie a vadia mu. Ak si Arab z južného Iraku alebo zo severnej Sýrie pochvaľuje príjemnú stredoeurópsku klímu a iný z Tuniska alebo z Libanonu sa sťažuje na chlad, je to individuálne; akceptovateľné ako objektívne, no nie všeobecne platné. V podobnom zmysle možno hodnotiť napríklad aj individuálny názor na povahovú črtu Slovákov, že sa stále na niečo sťažujú. Osobne poznáme veľa Slovákov a Sloveniek, ktorých sme nikdy nepočuli sťažovať sa; a naopak – poznám na Slovensku žijúceho Araba, ktorý tvrdí o sebe, že je najlepší odborník, lebo nikto nie je taký dobrý ako on, kolegov ohovára a denne sa na niečo sťažuje. Tento konkrétny príklad uvádzame, aby sme upozornili, že povahové črty jednotlivcov nemožno chápať ako charakteristiku skupiny a heteroobraz.

V prevažnej väčšine odpovedí na najpríjemnejšie stránky života na Slovensku sa objavuje príroda. V porovnaní s väčšinou územia Blízkeho východu a severnej Afriky je to aj pochopiteľné. Možno sem zaradiť aj obľubu návštev kúpeľov, ale aj hradov, zámkov a iných kultúrnych pamiatok na Slovensku, v Maďarsku, Poľsku, Česku a v Rakúsku, lebo *zo Slovenska je všade blízko*. Je napríklad zaujímavé, že väčšina Arabov, žijúcich na Slovensku, predstavuje istú odchýlku od autochtónneho stredoeurópskeho antropologického štandardu. Viacerí sa vyjadrili v tom zmysle, že im už jednotlivci z majoritného obyvateľstva nejakým spôsobom dali pocítiť ich odlišnosť; len v jednom prípade bola zdôraznená iná skúsenosť a Slováci sú charakterizovaní ako milí a príjemní. Podobne možno vnímať aj odpoveď nášho respondenta, že si najrýchlejšie zvykol na pitie alkoholu a je to asi najpríjemnejšia stránka života na Slovensku. Na odpovedi by nebolo nič neobvyčajné, keby v Libanone nebol alkohol ľahko dostupný a jeho konzumácia v multikultúrnom a značne sekularizovanom svete ničím výnimočným.

Odpovede na rozdiely v povahe Arabov a Slovákov sú dvojaké, ale obyčajne majú rovnaký význam: alebo sú Arabi lepší ako Slováci, alebo sú Slováci horší ako Arabi. Potvrdzuje sa všeobecne platné pravidlo, že pri hodnotení dvoch alebo viacerých skupín považujeme za lepšiu tú, do ktorej patríme. Naše dotazníky sa vzájomne dopĺňajú, prelínajú, nútia odpovedať na konkrétny jav s iným akcentom, v iných súvislostiach. Arabi sa spravidla posudzujú pozitívnejšie väčšinou až vtedy, keď je otázka jednoznačná, hodnotiaca: Arabi lepšie vychovávajú svoje deti; Arabi vychovávajú deti vo viere v Boha; Arabi si viac pomáhajú; Arabi majú výrazne lepšiu a intenzívnejšiu susedskú výpomoc; Arabi sú spoločenskejší; Arabi si vážia starších; Arabi sú viac rodinne založení; arabské ženy sa na verejnosti správajú lepšie; arabské ženy sa lepšie upravujú a viac o seba dbajú. V opačnom prípade: napríklad Slováci a Česi si nevážia manželku ako Arabi. Vedome alebo nevedome sa pozitívnejšie hodnotia aj v negatívnejších parametroch: Slováci sú žiarliví, ale Arabi sú žiarlivejší; Slováci sú výbušní, Arabi sú hlučnejší a temperamentnejší. Vo všetkých prípadoch sú hodnotenia subjektívne, lebo reflektujú spravidla len skúsenosti z najbližšieho okolia. Na Kysuciach, na dolnom Liptove alebo na hornej Orave by nadobudli celkom odlišné poznatky o hĺbke a praktizovaní viery, o výchove detí, o úcte k starším; na mestských sídliskách sú iné susedské a priateľské vzťahy vrátane najrôznejších foriem vzájomnej pomoci ako v dedinskom prostredí, neporovnateľné je aj správanie v dôsledku inej kvality sociálnej kontroly.

Príklady intolerancie alebo dokonca otvoreného nepriateľstva súvisia s najrôznejšími osobnými skúsenosťami. Sporadické nepríjemné príhody pri pulte v potravinách, na prechode pre chodcov či vulgárne pokriky vodičov na križovatke nemožno považovať za prejav etnickej či rasovej/antropologickej intolerancie, ale za nekultúrne správanie neslušných ľudí. Týka sa to aj rasovo motivovaného správania spolužiakov v škole, ktoré si osvojili z príhovorov politikov, z vyjadrení televíznych a rozhlasových moderátorov, z filmových dokumentov o teroristických akciách moslimských extrémistov vo svete a napokon aj zo všeobecne existujúcich antiimigračných nálad v spoločnosti. Spôsobili ich na jednej strane vyššie spomínané zlé historické skúsenosti s islamom a na druhej strane súčasné skúsenosti s tisíckami neprispôsobivých občanov, ktorí žijú na úkor slušných a pracujúcich.

Migranti prichádzali na naše územie v snahe študovať v bývalom Československu, respektíve na Slovensku, vrátiť sa domov a pracovať v tých odboroch, ktoré boli v druhej polovici 20. storočia v krajine potrebné. Niektorí odišli zo svojej vlasti kvôli politickému prenasledovaniu, alebo sa kvôli tomu domov nevrátili. V sledovanom geopolitickom priestore registrujeme aj emigráciu ako dôsledok súčasných vojenských konfliktov.

Praktizovanie obyčajových tradícií rodinného aj kalendárneho cyklu v nových etnických, kultúrnych a náboženských podmienkach závisí od pôvodných kultúrnych vzorov, vzdelania, veku a stavu (ženatý/slobodný) migranta, ale aj od postojov rodiny, príbuzných manželky

a príslušníkov majoritného spoločenstva (najmä susedov a spolupracovníkov). Potrebné je uvedomiť si, že adaptácia migrantov v novom prostredí nezávisí len od nich, ale aj od vzťahu a postojov majoritného obyvateľstva. Nezanedbateľná je ekonomická situácia – čo si kto môže dovoliť.

Kontakty Arabov žijúcich na Slovensku sa menia v čase. Závisia od aktuálnej politickej situácie vo východiskovej aj prijímajúcej krajine, výdobytkov vedy a techniky (možnosti využívania rôznych foriem elektronickej komunikácie) aj od ekonomickej situácie migranta a jeho rodinných príslušníkov v pôvodnej vlasti. Jednoduchšie je kontaktovať sa s príbuznými v niektorom európskom štáte. Niektorí migranti udržiavajú s príbuzenstvom častý a pravidelný kontakt, v iných prípadoch ho nepovažujú za potrebný a kontaktujú sa v niekoľkoročných intervaloch. Aktuálnym trendom je, že svojich príbuzných vyhľadávajú synovia a dcéry migrantov.

Hľadanie rodákov a vzájomné stretnutia s nimi sú spravidla dôsledkom predchádzajúcich aktivít v rámci štátnych zväzov zahraničných študentov. V mnohých prípadoch sú to aj náhodné zoznámenia. Cieľom stretávania migrantov v novom prostredí je participácia na aktivitách súvisiacich so spoločným dodržiavaním náboženských tradícií a možnosť komunikácie v arabskom jazyku. Štátna ani náboženská príslušnosť spravidla nie je podstatná, no viacerí respondenti zdôraznili neochotu stretávať sa s Kurdmi kvôli ich politickým – separatistickým názorom. (Nestretli sme sa so situáciou, že by sa s podobnými názormi prezentovali Kurdi). Netýka sa to libanonských a tuniských migrantov, ktorí s nimi nemajú z domoviny negatívne skúsenosti.

Arabi žijúci na Slovensku sa z vlastnej vôle pokúšajú začleniť do nového etnokultúrneho a konfesijného prostredia. Sú vzdelaní, respektíve kvalifikovaní, majú primerané zamestnanie a ekonomicky sú zabezpečení spravidla lepšie, ako by boli doma. V novej vlasti žijú vo väčšine prípadov preto, že si tu našli manželského partnera a založili si rodinu. Akceptujú svoju novú rolu etnickej, kultúrnej a náboženskej menšiny aj napriek tomu, že vo svojej pôvodnej vlasti sa obyčajne stretávali s charakteristikami Európanov ako križiakov, neveriacich či ľudí zo skazeného a nepriateľského západu. Opäť je však potrebné zdôrazniť osobnostný rozmer, hĺbku viery a politickú príslušnosť; viacerí migranti z arabských krajín prišli do Československa práve kvôli svojej ľavicovej/socialistickej orientácii.

Inakosť migrantov je zákonitým dôsledkom vplyvu geografického prostredia, socializovaných kultúrnych tradícií, náboženstva a jazyka. Potrebné je rešpektovať aj politické limity. Nemožno jednoznačne tvrdiť, ktorý z faktorov je relevantnejší; v konečnom dôsledku sú rozhodujúce, v zmysle Boasovho chápania dimenzií kultúry, socializáciou nadobudnutý kultúrny základ a osobnostné dispozície každého jednotlivca.

V súvislosti s kumulatívnym charakterom kultúry nemožno zabudnúť na mechanizmus sociálnej kontroly. Každý človek ako príslušník mnohých najrôznejších sociálnych skupín je biologickou aj kultúrnou bytosťou.

Správa sa inštinktívne aj podľa naučených kultúrnych vzorov, ktoré má každá skupina osobitné, špecifické. Ich dodržiavanie si v záujme zachovania konformného správania a kolektívnej identity chráni a zabezpečuje ich rôznymi stupňami sankcií. V súvislosti s adaptáciou a akulturáciou arabských migrantov na našom území sú z nášho pohľadu podstatné dve okolnosti: snaha začleniť sa do spoločnosti, čo znamená prispôbiť sa; strach zo sankcií, ktoré môžu byť výsledkom sociálnej kontroly. Snahu po konformite v novom sociokultúrnom spoločenstve stimuluje potreba byť členom skupiny – po odchode zo svojej domoviny a strate predchádzajúcich spoločenských väzieb nebyť osamoteným, niekam patriť ako ľudská bytosť, a v nejednom prípade aj kvôli vlastnej sebarealizácii. Manželka, deti, príbuzní, susedia aj kolegovia na pracovisku požadujú normálne správanie, chcú vedieť, čo môžu od svojho manžela, otca, suseda a známeho v ktorejkoľvek situácii štandardne očakávať. V žiadnom prípade nemožno všetkých posudzovať rovnako, každý je neopakovateľnou osobnosťou, individualitou a záleží od pôvodu a prežívania socializácie v období detstva a dospievania, od povahy, vzdelania, hĺbky viery, životných cieľov a postojov konkrétneho človeka; ako bude v novej situácii reagovať, či sa chce, alebo nechce prispôbiť a aký priebeh bude mať adaptácia a akulturácia. Ak je v záujme migranta začleniť sa do spoločnosti, jednoznačne sa snaží byť konformný a bojí sa sankcií ako dôsledku sociálnej kontroly. Problém je však zložitejší. Socializácia v arabskom a islamskom prostredí bola dlhodobým procesom, ktorý nemožno zmazať, jednorazovo anulovať. V prípade Arabov na Slovensku, podobne ako príslušníkov iných etnických a kultúrnych minorít kdekoľvek vo svete, prebiehajú súčasne dva protichodné procesy: strata predchádzajúcich a osvojovanie si nových/súčasných kultúrnych vzorov. Ak prevláda tendencia zachovávať si prvky pôvodnej kultúry, akulturácia je menej intenzívna a opačne. V kontexte sociálnej kontroly sa objavuje iný rozmer: migranti sa v novom prostredí obávajú pôvodného aj nového sankcionovania. Arab žijúci v malom meste na západnom Slovensku ide v rámci pracovnej cesty s kolegami do reštaurácie (v Dubnici nad Váhom) na pivo, lebo to od neho ako od dospelého muža a spolupracovníka, očakávajú. Kým sa napije, poobzerá sa okolo seba, kto tam sedí, či sa jeho nevhodné správanie náhodou neprezradí a rodáci mu to nebudú vyčítať. Finančne zabezpečený, sekulárny podnikateľ, Libanončan z Prievidze, podobný problém nikdy nemá; je slobodný, nezávislý, jeho najväčšou hodnotou je vlastná rodina a je mu jedno, čo si iní o ňom myslia. Nežiada o utajenie pohlavia, veku, domovského štátu a iných prvkov identity, bez obáv pije víno aj iné alkoholické nápoje a otvorene (možno aj z recesie) prezrádza, že na Slovensku si najľahšie a najrýchlejšie zvykol na konzumáciu alkoholu. Uvedomuje si, že žije v inom kultúrnom systéme, vo vlastnom záujme sa do neho čo najrýchlejšie začleňuje a neobáva sa sociálnej kontroly zo strany pôvodného modelu. To je zároveň aj odpoveďou

na otázku – do akej miery sú Arabi žijúci na Slovensku schopní akceptovať svoju novú rolu etnickej, kultúrnej a náboženskej menšiny a včleniť sa do väčšinovej spoločnosti – každý jeden iným spôsobom; presne tak ako by sa Slováci, Česi alebo Ukrajinci adaptovali v arabskej moslimskej kultúre.

Literatúra:

- ARONSON, E. *Sociálna psychológia*. Bratislava: Inštitút psychoterapie a socioterapie, 2017.
- BYDŽOVSKÝ, J. *Arabi*. Bratislava: VPL, 1966.
- COLE, P. *Filozofie náboženstvá*. Praha: Portál, 2003.
- CROFTER, W. *Velká kniha islámu*. Čechovice: BVD, 2006.
- DONINI, A. *Studie z dějin náboženství*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.
- KILIÁNOVÁ, G. – KOWALSKÁ, E. – KREKOVIČOVÁ, E. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2009.
- KOLEKTÍV. *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1995.
- KOVÁŘ, J. *Islám a muslimské země*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1984.
- KŘIKAVKOVÁ, A. – MENDEL, M. – MÜLLER, Z. *Islám: ideál a skutečnost*. Praha: Panorama, 1990..
- LETAVAJOVÁ, S. *Zmiešané manželstvá (Manželstvá s cudzincami) ako sociokultúrny fenomén*. Nitra: UKF, 2018.
- LETAVAJOVÁ, S. – DIVINSKÝ, B. *Náš spoločný domov. Migrácia a domov na Slovensku*. Bratislava: Slovenská katolícka charita, 2019.
- MONGER, P. *Marriage Customs of the World: From Henna to Honeymoons*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2004.
- NYDELL, K. *Understanding Arabs: A Contemporary Guide to Arab Society*. Boston: Intercultural Press Inc, 5. vydanie, 2005.

Kontakt:

prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

Mgr. Jana Hučková, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jhuckova@ukf.sk

Mgr. Linda Čukanová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: lcukanova@ukf.sk

Kresťanskí utečenci z Iraku v Nitre a ich adaptácia a integrácia na Slovensku¹

Viktor Ďurakov

Kľúčové slová: migrácia, adaptačný proces, akulturácia, kresťania, Pokoj a dobro, Nitra

Key words: migration, adaptation process, acculturation, cristians, Pokoj a dobro, Nitra

Abstract: The subject of interest of the submitted study is migration and adaptation processes of Cristian refugees from Iraq in Nitra between 2016 – 2018 with the help of the civic association Pokoj a dobro – pomoc utečencom. Tittle submitted also basic information about migration, it's history and present focused on Iraqi population in Slovak republic. Article offers information about their arrival to Slovakia – to city Nitra, their adaptation process, achievements and the study. An essential part of research is also vision of the civic association, their goals, risks and their contorol used in adaptation process.

Úvod. Migrácia je jav, ktorý ovplyvňuje dejiny ľudstva nepretržite a v určitom zmysle pôsobí na život každého z nás. Počas posledných troch storočí sa územie Slovenska vyznačovalo vyšším vystaňovalectvom ako prisťahovalectvom. Po vstupe do Európskej únie v roku 2004 a do schengenského priestoru v roku 2007 sa Slovenská republika stala pre cudzincov atraktívnejšou. Už nie sme

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0139/19 Novodobé migrácie vo verejnej mienke, politickej diskusii a mediálnej praxi.

len tranzitnou, ale aj cieľovou krajinou, ktorá ponúka zaujímavé pracovné príležitosti. Súčasný verejný diskurz o migrácii v Slovenskej republike ignoruje práve skutočnosť, že cudzinci môžu prispieť k rozvoju našej krajiny. Migrácia je významnou črtou súčasného globalizovaného sveta. Vo všeobecnosti označuje pojem migrácia pohyb osôb z jedného miesta bydliska do druhého. Kým vnútorná migrácia predstavuje pohyb obyvateľstva v rámci konkrétnej krajiny (z vidieka do miest alebo z jednej lokality do druhej), medzinárodná migrácia je samostatnou právnou, politickou a sociálnou kategóriou, ktorá označuje sťahovanie ľudí z národného štátu. Z hľadiska času alebo frekvencie mobility, dôvodu a spôsobu pohybu, priestorových hraníc, ktoré sú pri nej prekračované alebo na základe samotných účastníkov mobility a charakteristiky, rozdeľujeme migrácie na viaceré typy. Jednou z najvýznamnejších a v súčasnosti najaktuálnejších je migrácia utečencov. Podľa definície v Dohovore z roku 1951 a Protokole o štatúte utečencov z roku 1967 je utečencom „ten, kto nie je schopný alebo ochotný vrátiť sa do krajiny svojho pôvodu v dôsledku prenasledovania z dôvodu rasy, náboženstva, národnosti, príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov.“ Všetky členské štáty Európskej únie Dohovor Organizácie Spojených národov o právnom postavení utečencov a jeho neskorší protokol ratifikovali. (Letavajová – Divinský 2019: 5-10)

Predmetom záujmu predkladanej štúdie sú utečenci na Slovensku, konkrétne skupina kresťanských irackých utečencov a ich adaptácia a integračné procesy v rámci slovenskej spoločnosti. Zistenia potrebné k spracovaniu tejto témy som získal počas dvojročnej spolupráce s občianskym združením Pokoj a dobro – pomoc utečencom, ktorá integráciu tejto skupiny v meste Nitra zastrešovala.²

V rámci príspevku sa budem venovať problematike utečencov na Slovensku všeobecne, základným informáciám o občianskom združení Pokoj a dobro – pomoc utečencom, ich víziám, aktivitám pri začleňovaní utečencov do spoločnosti, okolnostiam príchodu tejto skupiny utečencov a samotnej adaptácii a integrácii Iračanov, ako i reflexii rizík a kontroly, ktoré sa v kontexte s touto situáciou vyskytli.

Utečenci na Slovensku. Počet migrantov na Slovensku je v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami nízky. Migranti k nám najčastejšie prichádzajú z Ukrajiny, Rumunska, Srbska, Poľska, Talianska, Vietnamu, Indie a mnohých ďalších. Vzhľadom na celkový počet obyvateľov Slovenskej republiky sa podiel cudzincov v posledných rokoch pohybuje okolo 2%. (Medzinárodná organizácia pre migráciu 2018) Počty žiadateľov o azyl a azylantov, čiže osôb, ktorým bol azyl už udelený, eviduje Migračný úrad Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

² V tomto období som pracoval ako pomocný prekladateľ arabského jazyka a asistoval pri integrácii irackých utečencov vo viacerých oblastiach, napr. zdravotná pomoc, školstvo a vzdelávanie, zamestnanie, administratíva. Súčasťou mojej práce bola aj koordinácia výučby pre iracké deti na Základnej škole sv. Marka v Nitre.

Jeho štatistiky nám poskytujú údaje o celkovom počte žiadostí, jeho udelení alebo zamietnutí od roku 1993 až po súčasnosť. Štatistika nám jednoznačne napovedá, že migrácia na Slovensku má v uplynulých rokoch klesajúcu tendenciu. Napríklad oproti rokum 2003 a 2004, kedy bolo evidovaných najviac žiadateľov o azyl za celkové spomenuté obdobie, bolo v roku 2019 na Slovensku evidovaných 232 žiadateľov, pričom len deviatim z nich bol udelený azyl a ďalším 9 osobám štátne občianstvo. (Migračný úrad 2019)

Tabuľka č. 1: Azylová štatistika Ministerstva vnútra Slovenskej republiky od roku 1993

ROK	Počet žiadostí o udelenie azylu	Udelený azyl	Neudelený azyl	Poskytnutá/neposkytnutá doplnková ochrana	Zastavené konania	Udelené štátne občianstvo
1993	96	41	20		25	0
1994	140	58	32		65	0
1995	359	80	57		190	0
1996	415	72	62		193	4
1997	645	69	84		539	14
1998	506	53	36		224	22
1999	1320	26	176		1034	2
2000	1556	11	123		1366	0
2001	8151	18	130		6154	11
2002	9743	20	309		8053	59
2003	10358	11	531		10656	42
2004	11395	15	1592		11782	20
2005	3549	25	827		2930	2
2006	2849	8	861		1940	5
2007	2642	14	1177	82/646	1693	18
2008	909	22	416	66/273	457	4
2009	822	14	330	98/165	460	1
2010	541	15	180	57/101	361	3
2011	491	12	186	91/47	270	7
2012	732	32	334	104/153	383	0
2013	441	15	124	34/49	352	7
2014	331	14	197	99/41	163	12
2015	330	8	124	41/24	148	5
2016	146	167	82	12/13	35	3
2017	166	29	77	25/16	73	6
2018	178	5	128	37/23	69	18
2019	232	9	93	19/33	178	9
Spolu	59 043	863	8 288	765/1583	49 793	274

Zdroj: Migračný úrad 2019

Okolnosti príchodu irackých utečencov na Slovensko a do Nitry. Najdôležitejším faktorom presídlenia skúmaného obyvateľstva na územie Slovenskej republiky bolo ich vyhnanie a následné prenasledovanie tzv. Islamským štátom od augusta roku 2014. Prvotným miestom, kde našli svoje útočisko, boli utečenecké tábory nachádzajúce sa na území severného Iraku. Následne, po úspešnom zrealizovaní potrebných právnych a administratívnych úkonov zo strany slovenských inštitúcií v spolupráci s medzinárodnými organizáciami, prebehlo ich presídlenie na územie Slovenska. Prvotne bolo 149 irackých kresťanov v decembri roku 2015 umiestnených do záchytného tábora v Humennom. Tu sa už zúčastňovali aj aktívnej výučby slovenského jazyka. Utečencom bol udelený azyl. V marci nasledujúceho roka boli presídlení do mesta Nitra a jeho okolia. Nachádzajúce tri roky im občianske združenie Pokoj a Dobro za pomoci svojich zamestnancov, dobrovoľníkov, darov od fyzických ale aj právnických osôb pomáhalo s ubytovaním a komplexnou integráciou do našej spoločnosti. Ubytovacie kapacity boli riešené prostredníctvom jednotlivcov a inštitúcií, ktoré boli ochotné poskytnúť konkrétne nehnuteľnosti. Niektorí z týchto utečencov sa s odstupom času do Iraku vrátili. Rozhodli sa tak po oslobodení ich rodných miest v lete a na jeseň roku 2016. Približne 60 jednotlivcov z tejto skupiny stále žije a pracuje v Nitre a jej okolí. (Pokoj a dobro – pomoc utečencom 2019)

Občianske združenie Pokoj a dobro – pomoc utečencom a ich aktivity. Organizácia Pokoj a dobro sídli v hradnom areáli v Nitre. Organizácia okrem toho využíva aj budovu na Samovej ulici číslo 4. Tieto priestory slúžia ako kancelárie, ale aj ako miestnosti pre potreby komunitného centra. Nachádzajú sa tu priestory s kuchynským vybavením, ktoré migranti využívajú aj na uskutočňovanie kultúrnych aktivít a stretnutí so širokou verejnosťou. Primárnym cieľom združenia bolo od roku 2015 umožniť presídlenie aspoň 20 kresťanských rodín z územia Iraku na Slovensko a pomôcť im v integrácii do hostiteľskej spoločnosti. Tento cieľ sa im z časti podaril splniť. Zorganizovali približne 300 dobrovoľníkov a pracovníkov, ktorí sa na celom projekte podujímali. Jedným z ich cieľov bolo aj to, aby migranti zotrvali na území Slovenska minimálne po dobu piatich rokov a aktívne sa začlenili do vzdelávacieho a pracovného procesu. Týmto krokmi napomohla organizácia k tomu, aby sa migranti stali integrovanou súčasťou majoritnej slovenskej spoločnosti.

Hlavnou víziou združenia bolo „*Zmiernenie utrpenia utečencov a vytváranie podmienok k tomu, aby sa tí, ktorí prejavia túžbu žiť na Slovensku a majú schopnosť integrovať sa do našej spoločnosti, stali jej plnohodnotnými členmi.*“ (Pokoj a dobro – pomoc utečencom 2019) V súlade s jej ideovým presvedčením je povinnosťou pomáhať každému, kto sa ocitne v núdzi. Cíti potrebu vytvorenia širokej platformy ľudskej, profesionálnej odbornej, širokospektrálnej pomoci pri vyhľadávaní, presídlení a integrácii imigrantov

do slovenskej spoločnosti, postavenej na kresťanských princípoch. Významným prvkom pre realizáciu tejto vízie je zainteresovanie známych osobností pre podporu projektu a jeho akceptáciu v spoločnosti. Na základe pozitívnych príkladov z radov integrácie migrantov občianske združenie pomáha zlepšiť verejnú mienku slovenského obyvateľstva k skúmanej problematike. (Pokoj a dobro – pomoc utečencom 2019)

Integrácia utečencov z Iraku prebiehala vo viacerých oblastiach. Najdôležitejšou oblasťou pomoci a zároveň podmienkou úspešnej integrácie komunity do spoločnosti, bolo osvojenie si **jazyka** hostiteľskej krajiny. Okrem už spomínaného intenzívneho jazykového kurzu, ktorý prebiehal v Humennom pre všetky vekové kategórie utečencov, sa uskutočňovala výučba slovenského jazyka aj v meste Nitra. Zastrešovala ju spoločnosť Mareena, ktorá sa špecializuje na utečeneckú problematiku na Slovensku. Hodiny slovenského jazyka boli rozdelené podľa vekových kategórií účastníkov a konali sa viackrát do týždňa. Deti a mládež okrem toho nastúpili do vyučovacieho procesu vo vybraných základných a materských školách v Nitre. Na základe pozorovania mala najväčšie ťažkosti s výučbou a pochopením slovenského jazyka a gramatiky staršia generácia. Pre deti a dorast bola vďaka neustálemu kontaktu s rovesníkmi – spolužiakmi na základných alebo stredných školách výučba a pochopenie slovenskej reči jednoduchšia a rýchlejšia. Okrem bežných hodín, ako sú napríklad matematika, zemepis, prírodoveda a podobne, mali deti do vyučovania zaradené aj osobitné hodiny slovenského jazyka. Realizovali sa vždy jeden deň v týždni so špecializovanou zamestnankyňou, ktorá sa zameriava na výučbu detí cudzincov.

Ďalšou z oblastí, v ktorej dochádza k akulturačným procesom, je praktizovanie **kultúrnych alebo náboženských prvkov**, ktoré si priniesli zo svojej domovskej krajiny, tiež zoznamovanie sa a kontakt s prvkami kultúry, ktoré sú prítomné v hostiteľskej spoločnosti. So slovenskou tradičnou kultúrou mala táto skupina irackých utečencov možnosť zoznámiť sa už v rámci uvítacieho ceremoniálu v Humennom. Jednou zo zložiek kultúrneho programu bola prezentácia slovenského folklóru ženskou speváckou skupinou sprevádzanou harmonikou. Súčasťou programu bola aj slovenská omša.

Keďže v tomto prípade sa jedná o skupinu utečencov kresťanskej viery, náboženské prejavy ich vo viacerých zložkách ich každodenného aj sviatočného života na Slovensku. Počas pobytu v Nitre sa opakovane zúčastňovali nedeľných omší. Ich deti sa v rámci výuky na základných školách zúčastňovali na pravidelnej výučbe náboženskej výchovy. Občianske združenie Pokoj a dobro pripravilo v rámci vzájomných stretnutí s utečencami rôznorodé aktivity, ktoré sa zameriavali na rozdielnosť kresťanských tradícií na Slovensku a v Iraku vo viacerých sférach života. Patrili k nim napríklad podujatia Letný piknik, komunitné stretnutia s migrantmi, ale aj viaceré aktivity, ktoré sa uskutočnili mimo priestorov združenia. K nim patrili

Večerné debaty v Trafačke: Utečenci na Slovensku, ochutnávka kuchyne irackých kresťanov s titulom Iracký POP-UP na Hideparku alebo diskusia na univerzitnej pôde pod názvom Utečenci medzi nami, ktorú organizovala Katedra žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Na týchto podujatiach mali migranti možnosť prezentovať špecifiká svojej vlastnej kultúry a ich odlišnosti od slovenských kultúrnych prvkov. Konkrétne sa zamerali na prípravu a ochutnávku irackých pokrmov a nápojov, tiež predstavenie arabského jazyka za pomoci krátkého jazykového kurzu, predaj ručných výrobkov irackých žien alebo diskusiu s migrantmi na tému utečencov a dôsledky ich migrácie. Podstatou týchto podujatí bolo zapojenie utečencov do záujmových aktivít s miestnym obyvateľstvom. Utečenci, ale i zástupcovia majoritného spoločenstva, ktorí sa podujatí zúčastnili, tak mali možnosť vymeniť si poznatky a názory na tému migrácií a utečencov a tým napomáhať k vytvoreniu objektívnejšej verejnej mienky o migrantoch.

Odstránenie jazykových bariér a rekvalifikácia tohto irackého obyvateľstva významným spôsobom napomohla k nájdeniu si vhodného **zamestnania**. Viacerí z týchto migrantov dnes pokračuje v profesii, ktorú vykonávali v domovskom prostredí. Patria k nim napríklad pracovníci v priemyselnom parku, učiteľka arabského jazyka, vychovávateľka v materskej škole, pomocný pracovník v stolárskej dielni, koordinátor irackých utečencov, živnostník v oblasti kaderníctva a holičstva a podobne. Nájdeme medzi nimi aj osoby, ktoré v Iraku pôsobili na významných postoch ako napríklad lekári alebo farmaceuti. Pre týchto jednotlivcov je zamestnanie v podobnom, takto úzko špecializovanom odbore náročné. Aby boli prijatí do zamestnania, je potrebné, aby uskutočnili rekvalifikáciu. Pre množstvo pracovných pozícií, o ktoré sa Iracki uchádzali, bola potrebná aj odborná spôsobilosť zameraná na vedenie motorových vozidiel. Z tohto dôvodu pripravila organizácia Pokoj a dobro pre utečencov v spolupráci s autoškoolou Panter dva intenzívne kurzy na získanie vodičského preukazu. Oboch kurzov sa zúčastnilo do dvadsať záujemcov. Teoretické kurzy prebiehali v slovenskom jazyku interaktívnou formou a boli vedené za pomoci prekladateľa arabského jazyka. Praktická časť autoškoľy prebiehala kvôli legislatíve výlučne len za prítomnosti inštruktora.

Pri hľadaní vhodných pracovných pozícií pomáhala irackým utečencom vo veľkej miere občianske združenie v spolupráci so sociálnymi pracovníkmi, ktorých mala pridelená každá rodina. Tí im okrem iného boli nápomocní aj v iných oblastiach pri integrácii do majoritnej spoločnosti.

Možné riziká a ich kontrola. K presídleniu a integrácii v rámci slovenského majoritného prostredia boli vybrané len tie iracké rodiny, ktoré prešli plnohodnotným azylovým konaním Slovenskej republiky. Na ich výbere sa v maximálnej spolupráci podieľali národné organizácie a cirkev, čím sa podľa združenia Pokoj a dobro, zabezpečila minimalizácia bezpečnostných rizík. V procese ich integrácie sa vytvárali také podmienky, aby sa predišlo vzniku

uzavretých komunit. Hlavný dôraz sa kládol na integráciu detí a mládeže. Zapojením jednotlivcov do pracovného procesu a života domácej spoločnosti sa predchádza aj ich diskriminácii, vyčleneniu zo spoločnosti a marginalizovaniu. (Pokoj a dobro – pomoc utečencom 2019)

Literatúra:

LETAVAJOVÁ, S. – DIVINSKÝ, B. *Náš spoločný domov: migrácia a rozvoj na Slovensku*.

Bratislava: Slovenská katolícka charita, 2019. Medzinárodná organizácia pre migráciu.

Migrácia na Slovensku. [online] (cit. 05-01-2020). Dostupné na: <https://iom.sk/sk/migracia/migracia-na-slovensku.html> Migračný úrad Ministerstva vnútra SR, Štatistiky. [online] (cit. 05-01-2020). Dostupné na: <https://www.minv.sk/?statistiky-20>

Pokoj a dobro – pomoc utečencom. Presídlenie a integrácia irackých kresťanov. [online] (cit. 08-01-2020). Dostupné na: <http://www.pokojadobro.eu/>

Kontakt:

Mgr. Viktor Ďurakov
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: viktor.durakov@ukf.sk

Výskum krajiny, nemeckej kultúry a baníctva v Malinovej¹

Marián Žabenský

Kľúčové slová: baníctvo, historické krajinné štruktúry, kultúrna krajina, Malinová, nemecká kultúra na Slovensku

Key words: mining, historical landscape layers, cultural landscape, Malinová, german culture in Slovakia

Abstract: The paper deals with the issue of the German cultural enclave in the village of Malinová. Through a multitemporal analysis of transects of the cultural-landscape layers, it has reconstructed the development of landscape, mining and German culture in a pre-defined area. It also includes the identification of relics of historical landscape structures with an emphasis on mining.

Úvod. Problematika nemeckej menšiny na Hornej Nitre v spojení so stredovekým baníctvom je doposiaľ podrobená minimálnemu záujmu zo strany vedeckej obce. V teréne sa realizovali len čiastočné výskumy. Primárny výskum zameraný na baníctvo nebol doposiaľ realizovaný. Za zmienku stojí šlichový prieskum realizovaný Böhmerom a Hvozďarom (1969), ktorý potvrdil existenciu zlata v potokoch od obce Kaniaňka po obec Tužina. Hodnotná je aj publikácia od Lacka a kol. (2009). Monografia obce Malinová sa zaoberá kultúrno-historickým vývojom ale aj baníctvom. V rámci histórie dobývania

¹ Príspevok je realizovaný v rámci projektu UGA I/17/2018 Baníctvo na Hornej Nitre: Výskum pozostatkov rudného baníctva v pohorí Malá Magura.

zlata na Slovensku sa skúmanou oblasťou rámcovo zaoberal aj Sombathy (1999), Hvozďara (1999), Kušík (1999) a Knésl a Knésllová (2006).

Metodika výskumu vychádza z problematiky multitemporálnej analýzy transektov kultúrno-krajiných vrstiev². Súvisiacimi kontextmi problematiky sa zaoberajú aj Chromý (1999) a Chrastina (2011) – historická geografia, Oťaheľ, Hrnčiarová a Kozová (2008) – kultúrna geografia, Petrovič (2005) – krajinná archeológia a Muchová (2013) – krajinné plánovanie. V prípade výskumu kultúrnej krajiny bolo potrebné vymedziť skúmané územie na mapovom podklade, vytvoriť výrezy krajiny pre jednotlivé obdobia – transektu a **tie časovo následne interpretovať**. Transektu boli spracované aj na základe analýzy informácií zistených pri terénnom výskume (nedeštruktívny archeologický a krajinný prieskum), analýzy toponým, archeologických správ SAV, ale aj historických máp a poznatkov od miestnych informátorov. Predmetom nášho záujmu boli dobové fotografie, umelecké diela a podklady získané od miestnych historikov, zberateľov a múzeí. Takto boli vytvorené a zhotovené transektu krajiny zobrazujúce jej stav v rokoch 1340 (doplňkový transekt), 1599 (doplňkový transekt), 1748, 1845, 1957 a 2018. Doplňkové transektu nevychádzajú z mapových podkladov, preto je ich výpovedná hodnota nižšia. Vzhľadom na značný rozsah spracovania informácií sú v príspevku analyzované výrezy krajiny z rokov 1340, 1599 a 1748.

Vymedzenie skúmaného územia. Skúmané územie bolo vymedzené na základe mapového podkladu z 2. vojenského mapovania Rakúsko-Uhorska, ktorý zobrazuje stav krajiny v roku 1845. Výhodou podkladu je pomerné dobrá presnosť a možnosť vymedziť súčasné orientačné body. Takto boli vymedzené nasledovné body: A – dnešný dom smútku, B – súčasný kostol, C – dnešné námestie, D – strelnica, E – súčasná kaplnka, F – Roboty.

Mapa č. 1: Vymedzenie skúmaného územia

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018, podkladová mapa 2. vojenského mapovania Rakúsko-Uhorska, 1845

Geologická charakteristika územia. Obec Malinová leží na holocénných fluviálnych sedimentoch. Ide prevažne o litofaciálne nečlenené nivné hliny, prípadne piesčité až štrkovité hliny. V severozápadnej časti katastra (v blízkosti Chvojnica a pri brehoch rovnomenného potoka) nájdeme aj hliny a piesčité hliny s úlomkami hornín a zahlinenými štrkami v nivných náplavových kužeľoch.

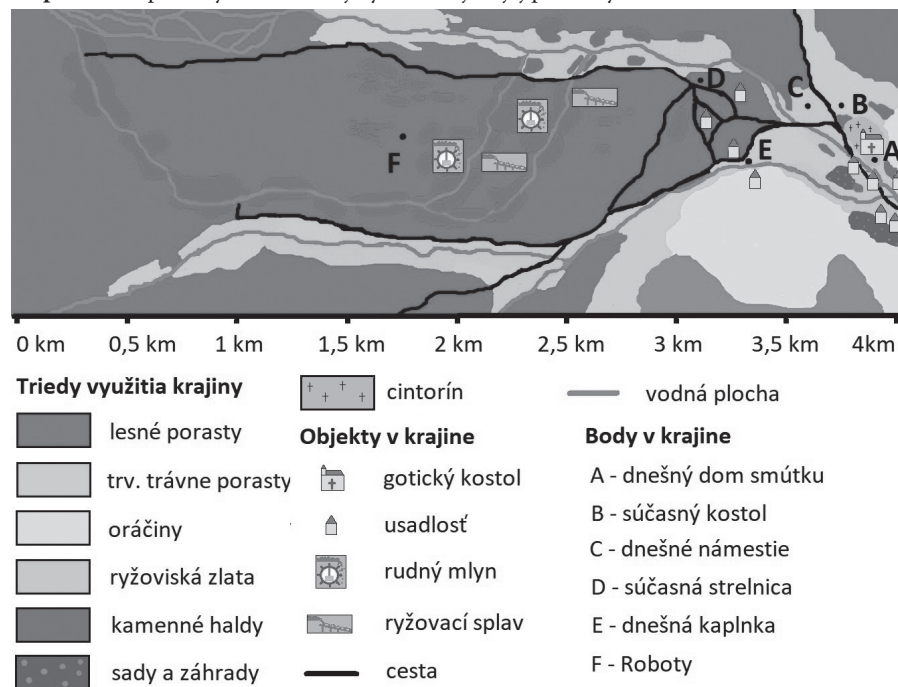
Pri prieskume minerálov v alúviu potokov stekajúcich z východných svahov Malej Magury bola zistená prítomnosť rumelky (ortuť) v asociácii so scheelitom a zlatom. Zlato sa tu nachádza v podobe zrníčok a plieskov 0,05-0,3 mm veľkých s nepravidelným nerovným povrchom typickým pre zlatinky v blízkosti primárneho zdroja, severozápadne a severne od obce. (Kodera 1986-1990: 754-755). Ryžovisko zlata, Roboty, sa nachádza na proluviálnych sedimentoch (uloženiny nahromadené vodou vytekajúcou z pohorí, najmä na úpätiach pohorí) z obdobia staršieho pleistocénu. Sú tvorené hliníťmi až piesčitými štrkami s úlomkami a reziduálnymi štrkami vo vysokých náplavových kužeľoch. Na východe obce nájdeme proluviálne sedimenty hlinité až piesčito-hlinité štrky s úlomkami hornín v stredných náplavových kužeľoch s pokryvom deluviálnych splachov z obdobia stredného pleistocénu. Okraj pohoria Malá Magura tvoria deluviálne sedimenty, svahoviny a sutiny, ktoré sú prevažne hlinito-kamenité. Smerom do svahu nájdeme väčšie plochy migmatitov s prevahou metatektu. Súčasťou sú aj menšie plochy bilotických až dvojsludných pararul, ktoré sú slabo migmatizované. (Káčer a kol. 2013: 1)

Založenie osady Cach, baníctvo a krajina v roku 1340. Rok 1339 bol významný tým, že územie pôvodnej obce Požega dosídlili nemeckí kolonisti, ktorí tu vytvorili novú osadu s názvom Cach, pod vedením šoltýsa Henricha (Henricus). Henrich mal dedičné richtárske právo, disponoval slobodnou usadlosťou a platilo preňho regálne (výnosové, podielové) právo. Noví kolonisti boli oslobodení od daní na 16 rokov. (Lacko a kol. 2009: 14)

Na základe štúdia zakladacej listiny, popisuje Matej Bell túto udalosť nasledovne: „Synovia Grófa Giletha, Nicolaus a Johannes udeľujú ich advokátovi Henricus-ovi a jeho dedičom neobývaný les, ktorý patrí k hradu Weinitz (Bojnica) a ktorý sa nachádza po oboch stranách potoka Chwojnitz (Chvojnica) k osídleniu“. Zakladacia listina bola údajne totožná s dokumentom určeným na založenie osady Nickelsdorf (Poruba). (Richter kol. 1986: 30) Vo výreze krajiny sa v jeho ľavej časti nachádza lokalita Roboty (bod F). Vzhľadom na skutočnosť, že zakladacia listina uvádza, že sa tu nachádza lesný porast (Richter a kol. 1986: 29), je pravdepodobné že väčšia časť bola zalesnená. Na druhej strane, osadníci presne vedeli kde si majú založiť dedinu, aby boli čo najbližšie k ložisku (medzi bodmi D a E), takže sa o zlate v Robotách muselo vedieť.

² Pre viac informácií k metodike tvorby transektov kultúrno-krajiných vrstiev pozri Žabenský (2013).

Mapa č. 2: Doplnkový transekt krajiny zobrazujúci jej približný stav v roku 1340

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018

Knésl a Knésllová (2006: 187) uvádzajú, že sa tu s určitosťou nachádzalo významné exploatované ložisko už v keltských časoch. Je pravdepodobné, že sa tu nachádzali menšie haldy kamenia a pozostatky ryžovania zlata z tohto obdobia, prípadne z obdobia Veľkej Moravy (nad bodom F). Na druhej strane Kudrnač (1981: 43) uvádza, že Kelti nevytvárali rozsiahle haldy, pretože sa zameriavali na bohaté zdroje v riekach a potokoch. Vzhľadom na obrovskú rozlohu náleziska je pravdepodobné, že sa tu nachádzali relikty ťažby z obdobia Púchovskej kultúry a z obdobia Veľkej Moravy. Nízky počet obyvateľov v okolí spôsoboval, že nebolo možné exploatovať celé ložisko. Koděra a kol. (1986 – 1990: 754-755) sa domnieva, že na ryžovisku Roboty sa zlato ťažilo v smere od stredu do strán. V zmysle tejto teórie sa v roku 1340 mohli v tejto lokalite nachádzať prvé jarky s prívodom vody a prvé stupy a mlyny, ktoré drvili rudu na štrk a piesok a hlinu na prášok. Z prášku sa zlato ryžovalo na ryžovacích doskách.

Približne na území dnešnej obce sa v tomto období nachádzali dve osady. Staršia Požega s najstaršou zmienkou z roku 1332 (Lacko a kol. 2009: 14) – slovanská osada a mladší Cach založený v roku 1339 – nemecká osada (Kolektív, bez uvedenia).

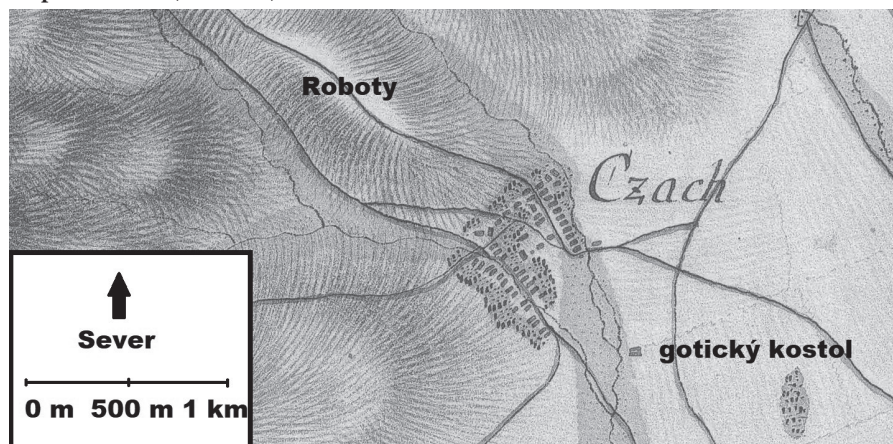
Pôvodní nemeckí kolonisti založili osadu v tesnej blízkosti lokality Roboty aj z toho dôvodu, aby boli čo najbližšie k ložiskám. Potvrdzuje

nám to mapa z 1. vojenského mapovania Rakúsko-Uhorska. Ako uvádzajú niektorí informátori (žena nar. 1935, žena nar. 1938, muž nar. 1936 a žena nar. 1939): „*Baníci kopali piesok a hlinu, umývali a čistili kamene a tak získavali zlato*“. V centrálnej časti obce, ale aj na juhu obce takto vznikli veľké usadeniny veľmi jemného piesku (muž nar. 1936 a žena nar. 1939). Išlo pravdepodobne o premlätý a rozdrvený materiál z mlynov a stúp, prípadne aj skoršie sedimenty potoka Chvojnica; medzi bodmi C a A. Na juhu dnešnej obce (cesta do Lazian) dosahujú tieto usadeniny hrúbku až 2 metre. Piesok je tu jemný, podobný múke (muž nar. 1943). Obyvatelia museli postupne vyklčovať les a založiť lúky a pasienky pre svoj dobytok. V tejto dobe sa pôda obrábala trojpoľným systémom hospodárenia (Kováč a kol. 1967: 38). V roku 1340 bola nová osada ešte len vo výstavbe.

Pôvodný kostol sv. Kataríny (bod A) sa nachádzal na mieste dnešného domu smútku na cintoríne. Pri stavbe domu smútku sa našli jeho základy. (muž nar. 1936, žena nar. 1939, muž nar. 1936 a žena nar. 1939). Táto stavba je identifikovateľná na mapách 1. a 2. vojenského mapovania Rakúsko-Uhorska ako najväčšia kamenná/murovaná stavba v dedine. Kríže a cintorín na mape z 2. vojenského mapovania potvrdzujú, že išlo o kostol. Tento kostol s najväčšou pravdepodobnosťou patril pôvodnej slovanskej osade Požega, ktorá sa nachádzala v jeho blízkosti. Existuje viacero logických dôvodov, ktoré nás vedú k presnejšej lokalizácii tejto osady. Slovanskí osadníci sa museli živiť chovom dobytka, poľnohospodárstvom a ryžovaním zlata. Obec bola založená na najúrodnejšej pôde v tejto oblasti. Miesto, kde sa nachádzal pôvodný kostol, je na najvyššom mieste s priamym výhľadom do údolia, kde sa mohla nachádzať osada. Najstaršie kostoly na našom území sa stavali práve na takýchto vyvýšených miestach (Žabenský a kol. 2016: 227-228). Kostol bol gotický s malými úzkymi oknami a gotickým lomeným oblúkom nad bočným vstupom. Pravdepodobne mal jednu sakristiu. Východne od teoretického miesta pôvodnej slovanskej osady a od pôvodného kostola sa tiahne jarok (terénna depresia), ktorý sa nazýva **Kirchengrom** (slov. Kostolný jarok, nad a pod bodom A). Ide o súvislý vyhlbený priestor široký cca 15-20 metrov a dlhý približne 400 metrov. V spodnej časti na juhu sa nachádza močiar, horná časť bola v minulosti široká niekoľko desiatok metrov. Niektorí informátori tvrdia, že sa tam „umývalo zlato“ (žena nar. 1935 a žena nar. 1938), väčšina informátorov si však tento objekt nespájala s banskou činnosťou. Hypoteticky mohlo ísť o aluviálny sediment, ktorý ryžovali ešte prví osadníci z obce Požega a v čase príchodu nemeckých kolonistov bol tento sediment už vyťažený. Ťažba pokračovala v smere proti prúdu a stáčala sa smerom k dnešnému námestiu a miestu označovanému ako močiar – Tajch – Zump (žena nar. 1945 a muž nar. 1943). Zlato sa mohlo ryžovať aj v priestore dnešného potoka Chvojnica, v južnej časti obce (bod C a A). Obyvatelia osady Požega pravdepodobne nestačili spracovať obrovské ložisko, ktoré sa tu nachádzalo

a z toho dôvodu boli pozvaní aj nemeckí kolonisti. Dôvodom na dosídlenie mohli tak byť aj snubné výnosy z ryžovania.

Mapa č. 3: Cach (Malinová) v rokoch 1782-1784

Zdroj: vlastné spracovanie, 2018, podkladová mapa 1. vojenského mapovania Rakúsko-Uhorska, 1782-1784

Poznámka: Na mape je jasne identifikovateľný kostol sv. Kataríny, ktorý patril k pôvodnej osade Požega.

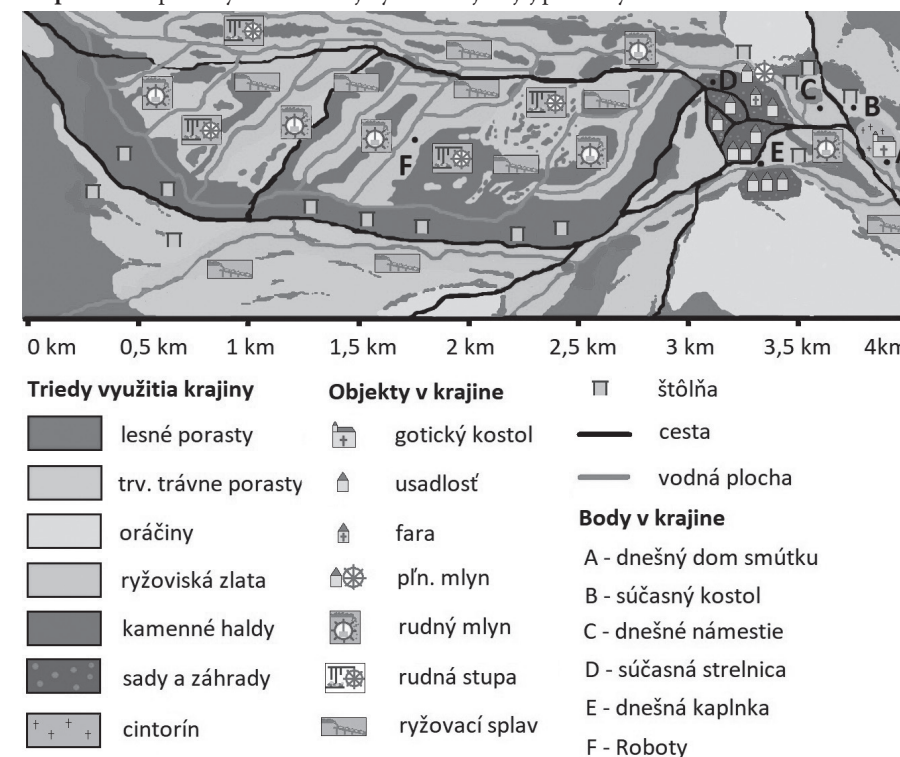
Zlaté obdobie baníctva a krajina v roku 1599. V tomto období postupne zaniká *obec Požega* (pod bodom A). Jej približný zánik môžeme dedukovať na základe historických zmienok o názve obce. V roku 1430 vo výpočte majetkov bojníckeho domína nájdeme obec Cach ale aj obec Požegu. (Mišík 1966: 60) V neskoršom období, konkrétne v roku 1464 sa tieto dve obce uvádzajú spoločne ako Czecza/Posega a v roku 1485 ako Czecha/Pozega. V roku 1486 sa už spomína iba obec Czecze a Zech a v roku 1489 ako Chech. (Richter a kol. 1986: 12-13) Na základe týchto skutočností môžeme spájať zánik obce s rokmi 1485-1486.

Obec Czecza (Cach) (medzi bodmi D a E) zažívala v tomto období hospodársky rozmach. V povrchových baniach nad obcou (Roboty) a v riečnych uloženiach (dnešné námestie) sa ryžovalo zlato. Vznikali aj banské diela pod povrchom – štôlna a šachty.

Dedina sa skladala z troch častí. Prvou bola štvrť *Waldhufendorferov*, ktorá sa nachádzala na oboch stranách Malinovského potoka (bod E). Waldhufendorf predstavuje sídelnú formu pravidelnej radovej zástavby, ktorá sa v Nemecku vyskytovala v 11. a 12. storočí v severnej časti Čierneho lesa. (Richter a kol. 1986: 12) Oproti polo-zemniciam, ktoré sa u nás stavali v rannom stredoveku, boli tamojšie domy modernejšie a podnietili vznik nového typu nadzemných stavieb, ktoré nadobúdajú význam v 14. a 15. storočí na území celého dnešného Slovenska. (Habovštiak 1985: 85-90). Na pravom brehu potoka Chvojnica sa nachádzala štvrť pre chudobných a služobníctvo *Gesindeviertels* (medzi bodmi C a D). Medzi oboma štvrťami, na úpätí

pahorku Roboty sa nachádzala Richtárova štvrť *Richterviertels* (pod bodom D). (Richter a kol. 1986: 12) Keďže richtárstvo bolo dedičné a richtár mal aj regálne (podielové) práva, bol najbohatšou osobou v dedine. (Lacko a kol. 2009: 13) Mišík (1966: 38) a Kováč a kol. (1967: 52) uvádzajú, že v polovici 14. storočia sa v Cachu vytvorila samostatná fara.

Mapa č. 4: Doplnkový transekt krajiny zobrazujúci jej približný stav v roku 1599

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018

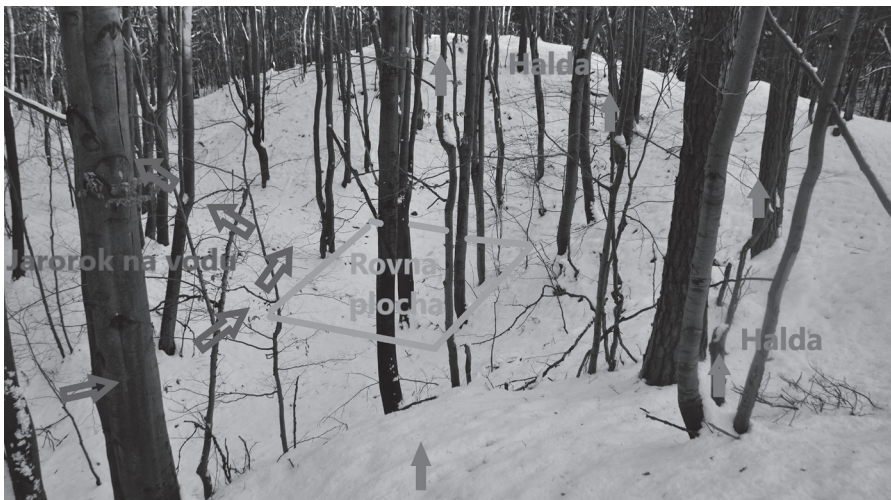
Baníci sa zdravili pozdravom *Kookäagleck*, ktorý pochádza zo spisovného nemeckého slova *Glück auf* a je synonymom slovenského Zdar Boh. Zachoval sa aj pojem *Lôftaschicht*, (spisovne *Laßt die Schicht*), v preklade zanechaj prácu, už padla. (Richter a kol. 1986: 12)

Priamo v centre obce sa nachádza lokalita *Zump* (aj Tepes tajch, močarina, nad bodom C). Ide o depresiu, ktorá ústí na dnešné námestie. V minulosti sa táto oblasť nachádzala mierne pod úrovňou potoka Chvojnica a vznikla vyťažením zlatonosného materiálu. Medzi rokmi 1430 a 1599 sa tu s najväčšou pravdepodobnosťou ťažila zlatonosná ruda, prípadne razili štôlnu v smere do strán od vyťaženej zóny. Značným problémom mohla byť v tejto lokalite spodná voda, ktorá stekala po ílovitých slojoch z okolitých svahov v smere do dediny, pričom bola zachytená v tajchu.

Na základe terénneho výskumu boli v lokalite **Roboty** (nem. Arbeiten, bod F) identifikované viaceré archetypy historických krajinných štruktúr, ktoré súviseli s banskou činnosťou. Nájdeme tu veľké množstvo hald roztrúsených na pomerne veľkej ploche. Vytvárajú nepravidelné pásy, ktoré sú rozdelené jarkami. V týchto jarkoch sa nachádzali rudné stupy a mlyny, ktoré drvili a mleli vyťaženu horninu. Nepotrebný materiál sa nanášal na okraje jarkov, čím sa vytvorili útvary podobné riečnym odvalom. Korytá jarkov boli vytvorené umelo. Informátori, ktorí v tejto lokalite pásavali v detstve kozy (žena 1935, žena 1938, muž 1936, muž 1931 a muž 1943) identifikovali viacero pomenovaní pre takéto objekty. Ide o *Bolfsgröm* (slov. vlčí jarok), *Longergrom* (slov. dlhý jarok), *Hiršengrom* (slov. jelení jarok), *Engergrom* (slov. úzky jarok) a *Prätergrom* (slov. pátrov jarok). Zachovali sa aj pozostatky vodných tajchov, ktoré sa využívali na pohon zariadení a lúhovanie ílu. Počas terénneho výskumu bola identifikovaná sústava takýchto vodných nádrží (cca 10), ktoré mali rozmery od cca 10x20 metrov až 20x50 metrov a boli zoradené za sebou v smere dolu kopcom ako kaskády.

Nájdeme tu aj miesta, pre ktoré je typická menšia rovná plošina, obkolesená obvalom s viditeľnými stopami po vodnom toku. Vodný tok v niektorých prípadoch padal s vyvýšeného miesta 2-3 metre smerom nadol do tohto priestoru, pričom v minulosti poháňal koleso (horný náhon), ktoré následne poháňalo mechanizmus mlynu alebo stupu. Takýchto lokalít tu nájdeme niekoľko desiatok. O využívaní týchto zariadení v okolitých lokalitách sa našli záznamy v prípade mesta Kremnica (Lamoš 1969: 48) a obce Čavoj v roku 1650 (Herčko 1970: 36-37). V tomto období boli už niektoré časti Robôt vyťažené a postupne zarastali trávou a náletovými drevinami.

Obrázok č. 1: Priestorové rozloženie haldy technického objektu (stupy alebo mlynu) a náhonového jarku s vodou, poháňajúceho koleso

Zdroj: M. Žabenský, 2018

Obrázok č. 2: Halda v lokalite roboty

Zdroj: M. Žabenský, 2018

Obrázok č. 3: Hladina vody v tajchu je v súčasnosti o cca 1,5 metra nižšia ako tomu bolo v minulosti

Zdroj: M. Žabenský, 2018

Obrázok č. 4: Príklad tvorby terasovitých hald počas ryžovania zlata

Zdroj: M. Žabenský, 2018

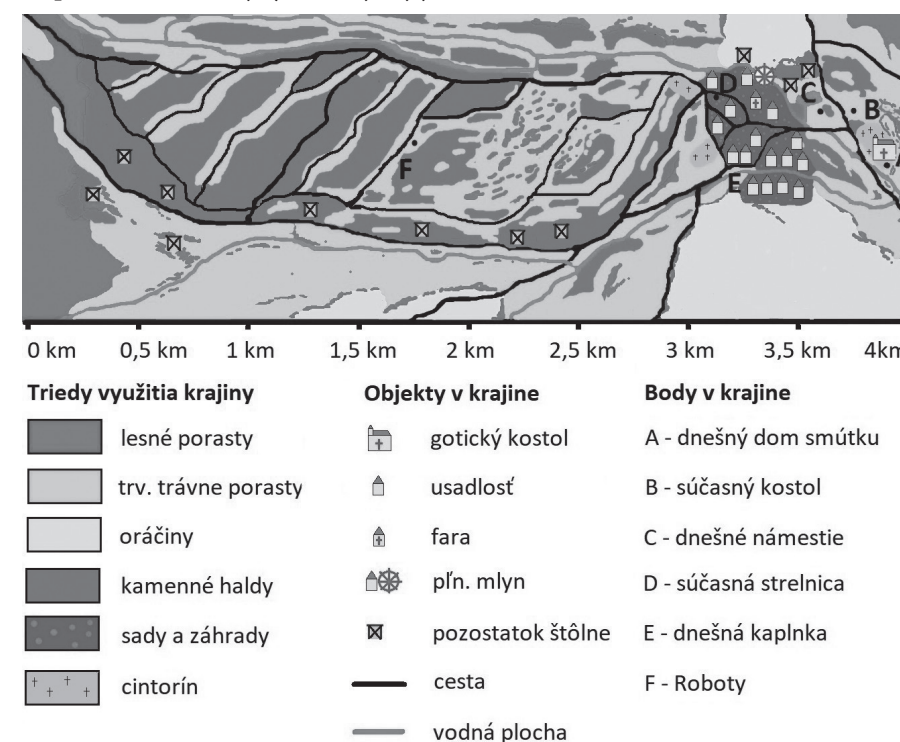
Z južnej a z juhozápadnej strany ohraničujú lokalitu Roboty miesta, na ktorých boli identifikované toponymy ako: *Stollen* (slov. štôlna), *Untere Stollen* (slov. dolné štôlna) a *Obere Stollen* (slov. horné štôlna). Posledná spomenutá lokalita sa nachádza v pohorí Malá Magura, na hrebeni Malinovského vrchu. Z dediny k nim viedla cesta (dnešná cesta cez spodný ranč), ktorá sa nazývala *Stollenweg* (slov. cesta k štôlnam). Mohlo ísť o kutacie štôlna, v okolí lokality Roboty, kde sa zisťoval výskyt zlatonosnej horniny. Ich počet (niekoľko desiatok) a množstvo vyťaženého materiálu v okolí (haldy na južnom okraji lokality Roboty) naznačuje, že v niektorých prípadoch mohlo ísť o úspešné pokusy. Na základe nedeštruktívneho archeologického výskumu bolo na jednej z týchto lokalít identifikovaných cca 5 prepadnutých podpovrchových banských diel s možnými vstupmi. Vzhľadom na členitosť a časovú únavu terénu by bolo možné určiť ich presný počet až na základe deštruktívneho archeologického výskumu napr. pomocou terénnych sond.

Štôlna v Cachovskom chotári, ktoré sa nepodarilo presne identifikovať, mali pomenovania: *Mischala und Drexosstollen*, a lokalita *d'Oabä'n* pri Cachovskom brehu Chvojnického potoka. Z ryžovísk to boli *Steinseifen* (slov. kamenné ryžovačky), *Hundseifen* (slov. psie ryžovačky), *Betterseifen* (slov. lepšie ryžovačky). (Richter a kol. 1986: 37)

Vzhľad krajiny v roku 1599. V porovnaní s rokom 1330 dochádza v lokalite Roboty a v údolí Malinovského potoka k masívnemu odlesneniu. V Robotách postupne vznikajú rozsiahle ryžoviská zlata rozdelené haldami kamenia. V údolí Malinovského potoka nastáva rozvoj chovu hospodárskych zvierat. Rozsiahle oráčiny vznikajú aj v južnej časti obce (smer Lazany).

Aj napriek rozvinutému baníctvu muselo poľnohospodárstvo tvoriť časť obživy miestnych obyvateľov. Je pravdepodobné, že sa v obci nachádzali aj profesionálni baníci. Zmienka o nich sa nám zachovala iba v miestnej legende. Ťažbou sa mohli zaoberať aj poddaní v rámci ich poddanských dávok. Dedina sa v tomto období značne rozrástla.

Úpadok baníctva v 17. a 18. storočí a stav krajiny v roku 1784. Prvá písomná správa o ryžovaní zlata v Cachu je z 3. januára 1612 (staršie písomnosti zhoreli v archíve Nemeckého Pravna na začiatku 17. storočia). Hovorí sa v nej o spore medzi Zachom a Nemeckým Pravnom o kus chotára, v ktorom sa ryžovalo zlato. Spor sa riešil v meste Modern (Uhorsko). Skončil sa po 27 rokoch v prospech obce Cach. (Richter a kol. 1986: 36-37). Podľa územia, o ktoré sa sporili, môžeme identifikovať konkrétne nálezisko a ryžovisko zlata. Keďže Malinová a Nitrianske Pravno hraničia medzi sebou iba v obmedzenom priestore, jediným možným ryžoviskom je údolie potoka Kravská (nad bodom C). Viacerí informátori (muž nar. 1945, žena nar. 1943, muž nar. 1931 a muž nar. 1943) potvrdzujú, že sa táto lokalita nazývala *Zajfen* (nem. *Seifen*, slov. ryžoviská) Meno potoka Kravská je na mape z 3. mapovania Rakúsko-Uhorska označovaná ako *Seifwasser* (slov. ryžovacia voda).

Mapa č. 5: Transekt krajiny zobrazujúci jej stav v roku 1784

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018

Ťažbu zlata vykonávali na začiatku 17. storočia poddaní aj v Robotách (bod F). Za tieto činnosti platili daň 25 florenov a 91 denárov ročne. V tomto období tu žilo 346 obyvateľov v 38 poľnohospodárskych príbytkoch a v 29 rodinných domoch. Kostol patrila pod farnosť Nemeckého Pravna až do roku 1788. (Richter a kol. 1986: 14). Ďalšia zmienka z roku 1642 potvrdzuje existenciu *ryžovačky* (nešpecifikované zariadenie alebo miesto). (Richter a kol. 1986: 37) V roku 1648 predstavovala ročná ťažba 40,5 lótu približne 600-700 gramov zlata. Ťažba, skôr ryžovanie sa v tomto období vykonávalo na základe poddanských dávok. Uskutočňovali ho predovšetkým chudobnejší želiari. (Lacko a kol. 2009: 16) Tento údaj poukazuje na skutočnosť, že ryžovanie v tomto období nebolo už tak výnosné a bohatšie rodiny od neho odstúpili. V minulých storočiach musel byť ročný výnos niekoľkonásobne vyšší.

Výnosy z ťažby sa začali ešte viac znižovať. V roku 1711 sa výrazne znížil počet obyvateľov obce, čo poukazuje na postupný útlm ťažby zlata. Údajne išlo o želiarov, ktorí sa zaoberali ťažbou zlata a zanechali po sebe opustené usadlosti. Súpis z rokov 1778-1779 hovorí, že v obci žilo 49 sedliakov, 7 želiarov s domom a 2 pastieri. Žili tu aj 3 slobodní ľudia (Lacko a kol. 2009: 14-17). Dedina sa v tomto období stále skladala z troch častí:

Lokalita Waldhufendorf (bod E, okolo Malinovského potoka). V roku 1784 bol primárnym zdrojom ich obživy chov dobytka, rastlinná výroba a remeslá. Richtárova štvrť sa skladala z 5-tich usadlostí a v roku 1726 ju odkúpila rodina Pálfiocov (medzi bodmi D a E). Spolu s usadlosťami odkúpili aj všetky regálne práva a iný majetok za 600 zlatých. Následne sa začal prenájom majetku zloženého z 5 usadlostí a z práva na výčap pálenky za 58 zlatých. (Lacko a kol. 2009: 18) Táto udalosť bola akousi pomyselnou bodkou za obdobím ryžovania zlata v Malinovej pod stáročnou hegemoniou dedičného richtára. V obci sa nachádzala aj štvrť pre chudobných (aj želiarov) – *Gesindeviertel*, ktorej súčasťou bol aj mlyn. (Lacko a kol. 2009: 18) Mlyn mohol mať pomenovanie *Boltmühle* (slov. horský mlyn, nad bodom D). Túto lokalitu potvrdili niektorí informátori (muž nar. 1936 a muž nar. 1931), pričom dodali, že mlyn a ani jeho pozostatky sa na tomto mieste začiatkom 20. storočia nenachádzali, takže išlo o pôvodný veľmi starý mlyn. Bol situovaný na Chvojnickom potoku v blízkosti lokality Roboty.

V tejto dobe sa s určitosťou v obci nachádzali tri cintoríny. Prvým bol *Rossvrajťaf* (slov. konský cintorín, pri bode D). Bol situovaný v severozápadnej časti obce, na úpätí ryžoviska Roboty. Ďalším cintorínom bol *Fraijdenkervrajťaf* (nem. *Friedhof für Glaublose*, slov. cintorín pre neveriacich, pri bode E). Nachádzal sa na južnom úpätí lokality Roboty, v blízkosti obce. Tretí cintorín – *Vrajťaf* (nem. *Friedhof*, slov. cintorín, pri bode A) sa nachádzal v okolí kostola a slúžil väčšine obyvateľov obce. Bol ohradený drevenou ohradou. (Lacko a kol. 2009: 18). Kostol bol s najväčšou pravdepodobnosťou stále gotický, pričom je možné, že v tomto období bol v horšom technickom stave (vzhľadom na úpadok obce).

Časť **Tajch – Zump**. Zachovala sa nám aj jedna zmienka, ktorá poukazuje na existenciu ryžoviska v priestore dnešného námestia, prípadne v južnej časti dnešnej obce, v 17. storočí a v skorších obdobiach (bod C). Gróf Johann Pálfi zakázal Cachovským mlynárom odvádzať vodu z Chvojnického potoka do mlynov. „*Dialo sa tak na základe sťažností Pravňancov, aby im nezaplevala zlatonosnú zeminu, ktorá bola k úžitku jeho grófstva*“. (Richter a kol. 1986: 37) Keďže mlyny sa nachádzali v blízkosti dediny Zeche (na potoku Chvojnica), spomínané ryžovisko muselo byť pod nimi, po prúde vody, v priestore dnešného námestia a lokality Tajch – Zump (slov. močiar). Povrchové zlatonosné nánosy sa postupne vyťažili, a preto sa pokračovalo aj kutacími prácami, na ktoré nadviazala hlbinná ťažba.

Zlato sa v najväčšej miere nachádzalo na miestach kontaktu ílu s pieskom. Cez piesok zlato prepadalo ale na ílovitom podklade sa usádzalo. Tu sa nachádzala jeho väčšia koncentrácia, čiže vhodné ložisko. Hlboko situované ílovité vrstvy boli základom pre vznik štôlní. Existenciu štôlní potvrdili viacerí informátori (na mape bod C). Jeden z respondentov sa zmienil, že žiaci, ktorí na tieto miesta chodili s učiteľom, tam našli drevené trámy zo štôlne. Samotnú štôľňu nebolo vidieť (muž nar. 1943). „*V minulosti tam bol výtok vody zo štôlne. Bolo to najväčšie prepadisko v dedine, vyvierala tam voda, ktorá sa neskôr odvieďla rúrou do potoka Chvojnica*“ (muž nar. 1936 a žena nar. 1939). V týchto miestach sa nachádza aj pivnica vo svahu. Informátori potvrdili že sa jedná o zasypaný vchod do štôlne (muž nar. 1936 a žena nar. 1939). „*Pri stavbe pivnice, pri kopaní sa celý svah zrútil dovnútra, pivnicu museli posunúť*.“ (muž nar. 1931)

Geomorfológia terénu naznačuje, že tu mohlo byť aj viac štôlní a že minimálne jedna z nich mala aj odvodňovací účel. V okolí sú identifikovateľné menšie haldy kamenia.

Existenciu štôlní potvrdzujú aj ďalšie skutočnosti. Vo svahu nad touto lokalitou sa nachádza pomerne nová ulica (bez mena). V 2. polovici 20. storočia sa tu stavali rodinné domy. Pri kopaní studní, vo väčšine prípadov došlo k narazeniu na pozostatky banskej činnosti spojenej s hlbinným dolovaním. „*Našla sa tu voda, ktorá zanechávala na hrncoch hrdzavý červený povlak v domoch Terky Pálešovej a Ivana Bugára. Jozef Páleš narazil na štôľňu v hĺbke 7 metrov*“ (3. dom od hlavnej cesty) (muž nar. 1936 a žena nar. 1939). „*Milan Šturcel našiel pri kopaní studne drevá zo štôlní, musel vykopáť viacero studní, aby narazil na čistú vodu*.“ (muž nar. 1943). „*Ako kmotor kopal dom, išiel kopať základ a našli samé drevá zo štôlní*.“ (žena nar. 1941). Jeden nález bol zaznamenaný aj smerom k Robotám (medzi bodmi C a D): „*Keď kopali u Flimlov, tak tam našli drevo – trámu z bane*.“ (muž nar. 1931). Ľudovít Fabián (nar. 1943) kopal studňu a v hĺbke približne 7-8 metrov našiel zasypanú štôľňu v ílovitom podloží. Štôľňa bola bez výstuží, išlo o malú oblúkovú klenbu. Bola zasypaná hlinou. Ďalšie dôkazy sa nachádzajú v publikácii, ktorú vytvorili vysídlení obyvatelia Malinovej. Uvádza sa v nej (Richter a kol. 1986: 37): „*Kopy piesku a štrku sa nachádzali v oblasti Biaffen, (Warfen)*“, dnes miesto kde sa

nachádza drevený nápis Cach (nad spomínanými štôľňami). Taktiež sa tu nachádzali pieskom zasýpané šachty. Štôľne sa našli aj pri stavbe kostola v roku 1895, pri kopaní studne v priestore Hornej školy 15. 2. 1928 (dnes priestor oproti bytovému domu) a pri výstavbe studne v blízkosti kostola v roku 1929.

Obrázok č. 5 a 6: *Pm Zump* (Tepes Tajch, Močiar) – pivnica v blízkosti pôvodnej prepadnutej štôľne

Zdroj: M. Žabenský, 2018

Poznámka: Za pivnicou sa nachádza rodinná zástavba, kde sa pri kopaní studní našli pozostatky hlbínnej ťažby.

V priestore dnešného námestia sa pravdepodobne v minulosti nachádzal rozsiahly banský závod s ryžoviskami a razenými podzemnými štôľňami. Pravdepodobne sa najskôr ťažili a ryžovali horné nánosy, neskôr sa razili štôľne. Po vyťažení ložiska sa tu v neskoršom období rozšírila zástavba domov.

Ukončenie ťažby zlata v tejto lokalite mohlo mať súvis aj s problémom vysokej hladiny spodnej vodnej vody. Hvoždara (1999: 241) uvádza, že vo všeobecnosti dosahovala povrchová exploatacia hĺbku 5-10 m a iba výnimočne viac. Hladina spodnej vody v tejto vyťaženej lokalite je v hĺbke cca 1,5 metra, čo potvrdzuje skutočnosť, že hlbšie sa už kopať nedalo.

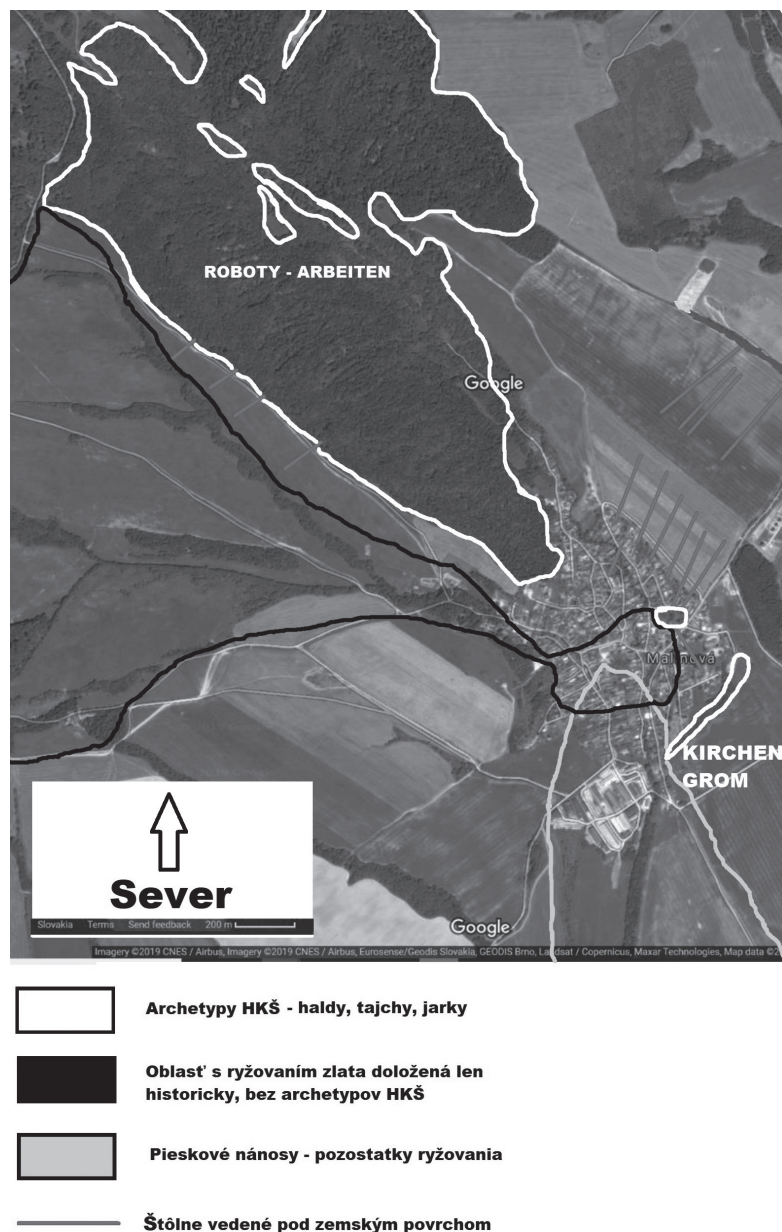
Časť **Roboty**. V tomto období dochádza v lokalite Roboty (bod F) k útlmu ťažby a ryžovania. Stroje boli rozobrané a buď predané, alebo využité na iné účely. Po ťažbe tu zostala veľká kopa hald a jarkov z kamienia v hrúbke niekoľko metrov až desiatok metrov. Na takýto podklad sa len veľmi ťažko usadzovala tráva a samonálet krovín a stromov.

Vzhľad krajiny v roku 1784. V porovnaní s výrezom krajiny z roku 1599 dochádza k značnej zmene tried využitia krajiny. Rozsiahle ryžoviská zlata v údoliach potokov sa postupne menia na lúky a pasienky. Táto skutočnosť poukazuje na rozvoj chovu hospodárskych zvierat. Produkcia mohla nahrádzať ekonomické straty z baníctva z minulých storočí. Na pastviny sa mení aj lokalita Roboty. Vzhľadom na kamenitý a nerovnomerný terén sa tam mohli pásavať skôr kozy ako hovädzí dobytok. Orná pôda sa zväčšuje v menšej miere v porovnaní s trvalým trávnyimi porastami. V tejto podhorskej oblasti bola rastlinná výroba z klimatických a terénnych dôvodov obmedzená. Základom obživy bola práve spomínaná živočíšna výroba. V obci a v okolí sa všade nachádzajú veľké haldy kamienia, štrku a piesku. Nachádzali sa tu aj pozostatky štôľní, ktoré boli vo väčšine prípadov zasýpané. Vzhľadom na stagnáciu baníctva sa obec v porovnaní s rokom 1599 rozrástla len minimálne. Dochádza k zmene spôsobu života obyvateľstva. Poľnohospodárstvo a remeslá začínajú byť jediným zdrojom obživy.

Mapa archetypov historických krajinných štruktúr. Na základe spracovania doteraz preskúmaných oblastí Roboty, Malinová obec, Smrečiny (Nitrianske Pravno) je možné vymedziť mapu archetypov krajiny s akcentom na pôsobenie baníctva v tejto oblasti. Kamenné haldy sú porastené lesným porastom, keďže nemajú iné ekonomické využitie. Táto skutočnosť umožnila ich zachovanie v nezmenenom stave 600 až 1000 rokov (na mape č. 6 označené červenou farbou). Lokality označené fialovou farbou boli taktiež podrobené banskej činnosti. Neobsahovali však také množstvo kamenného materiálu, vďaka čomu boli premenené na lúky a pasienky. Dobytek počas storočí zrovnal terénne nerovnosti a v súčasnosti, až na pár prepadnutých štôľní, tu nenachádzame žiadne archetypy historických krajinných štruktúr. Žltou farbou sú približne označené pieskové sedimenty, ktoré boli v období po druhej svetovej vojne ťažené ako stavebný materiál. Ich presný rozsah sa

nedá určiť, keďže sa na nich nachádza vrstva ornice. Sú pozostatkom ťažby v tejto oblasti v obdobiach pred príchodom nemeckých kolonistov, a zároveň sedimentmi z ťažby v stredoveku.

Mapa č. 6: Mapa archetypov historických krajinných štruktúr s akcentom na baníctvo

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2018, podkladová mapa: Google maps, 2018

Záver výskumu. Na základe výskumu v katastri obce Malinová je možné dospieť k viacerým záverom. V prípade, že neberieme do úvahy ľavý breh potoka Chvojnice, ktorý patril skôr Nitrianskému Pravnu, môžeme urobiť **odhad veľkosti miestneho ložiska**. Ide o pás široký cca 700 metrov ktorý sa tiahne na pravom brehu potoka Chvojnice, približne od okraja pohoria Malá Magura a zasahuje až na územie dnešnej obce. Jeho približná dĺžka je cca 4 000 metrov. Nachádzajú sa tu haldy rôznej mocnosti od 5 do 20 metrov (hrubý odhad). Rámcovo môžeme predpokladať, že tu bolo spracovaných a premiestnených približne 40 000 000 m³ horniny a zeminy. Do tohto odhadu sú zarátané aj menšie ryžoviská na brehoch potokov Malinová a Bystré. Súčasna halda v lokalite Roboty môže mať objem približne 25 000 000 m³ kamenia a hliny – odpadu po banskej činnosti. Skoro každý kameň z tohto objemu bol rozdrvený a spracovaný, prípadne prešiel rukami baníka. Treba poukázať na skutočnosť, že presný odhad nie je možný, pretože nepoznáme reálnu mocnosť hald. Poznáme iba hrúbku ktorá bola meraná pri povrchovom nedeštruktívnom prieskume a zobrazuje stav merania od najnižšieho miesta – jarok po vrchnú časť druhého stupňa hald.

Je otázne, či nemeckí kolonisti a iní baníci mohli spracovať takto veľký objem materiálu v 14. až 16. storočí, čiže cca za 300 rokov. Ak berieme do úvahy, že nemohli pracovať v zimnom období a počas zlého počasia a že na základe demografického vývoja mohlo v tejto lokalite pracovať max. cca 100 robotníkov je pravdepodobné, že sa touto činnosťou zaoberali aj v dávnejších obdobiach a to počas Veľkej Moravy a v neskoršom období, keď skúmané územie vlastnili Diviackovci. Ťažbu zlata v období Veľkej Moravy nám nepriamo potvrdzuje aj dielňa na výrobu šperkov (vyrábaných aj zo zlata) v Bojniciach (Kolektív 2003: 27-35). Nemeckí kolonisti mohli do oblasti Malinovej prísť v čase najväčšieho rozmachu ryžovania zlata, pričom je pravdepodobné, že po ich príchode, začali výnosy postupne klesať. V 17. storočí sa ryžovaním zaoberali už iba chudobní želiari (Lacko a kol. 2009: 16), čiže nie nemecké etnikum. To poukazuje na skutočnosť, že výnos z ryžovania bol veľmi nízky a pre bohatšie rodiny bolo vhodnejšie sa preorientovať na poľnohospodársku a remeselnú výrobu. Otvorenou otázkou ostáva, či bolo baníctvo zamestnaním, ktoré dokázalo užiť jednotlivé rodiny, alebo bolo od začiatku realizované v rámci poddanských dávok. Zachovali sa nám informácie, ktoré poukazujú aj na jednu aj na druhú mužnosť. Môžeme sa len domnievať, že s príchodom nemeckých kolonistov tu bola snaha o vytvorenie vrstvy baníkov, podobne ako v Kremnici alebo Banskej Štiavnici. Baníci (zamestnanci) s klesajúcimi výnosmi a mzdami odchádzali do iných lokalít. Postupne prevzala iniciatívu rodina Pálfi, ktorá v 17. storočí realizovala ryžovanie výlučne prostredníctvom poddanských povinností (Lacko a kol. 2009: 16). Na druhej strane Pálfi označil v listine určenej mlynárom v Malinovej baníctvo ako povolanie (Richter a kol. 1986: 38). Ťažba bola pre rodinu výhodná. Výnos zlata bol nízky, ale náklady boli

prakticky nulové.

V skúmanom území sa nám zachovali **4 druhy hald**. Najmladšia kompaktná halda s čistým kameňom a bez rozdelenia jarkami predstavuje pozostatok ťažby z 20. storočia. Kamenné haldy porastené vrstvou machu, rozdelené jarkami, predstavuje poslednú rozsiahlu ťažbu v území, ktorá prebiehala hlavne v 17. storočí, ojedinele aj v 18. storočí. Zaujímavé je, že ani za 300 rokov sa tu neuchytil súvislejší trávny porast, ktorý by vytvoril vrstvu zeme. Ďalej tu nájdeme haldy s jarkami, z časti zarastené lesom a trávnatými porastami, ktoré môžu predstavovať plochy vyťažené v 14. až 16. storočí. Na najstarších haldách sa nachádza vrstva zeminy, lesný porast a kamene len ojedinele vychádzajú na povrch. Dajú sa identifikovať na základe rovnakej veľkosti kameňov (medzi 10-20 cm). Ide o najstarší archetyp baníctva. V niektorých prípadoch sa nezachoval ani systém jarkov. Môže ísť o haldy z obdobia 9. až 13. storočia. Otázkou je, či sa tu zachovali aj archetypy krajiny, ktoré by sme mohli spájať s banskou činnosťou Kelto, pretože nevieme, či táto kultúra iba rýžovala zlato v potokoch, alebo či vytvárala povrchové bane.

Dúfame, že hodnotným záverom výskumu je aj získanie poznatkov o **technológii ťažby** a rýžovania zlata, ktorá sa využívala v období stredoveku. Tieto skutočnosti sú vykonštruované na základe súčasného stavu poznatkov a podliehajú procesu vývoja.

Ťažba začínala na najnižšie položenom mieste. Začal sa hľbiť rýžovací jarok z ktorého sa ťažila hlavne ílovitá vrstva, prípadne kamene a štrk so žilkami zlata. Postupovalo sa smerom nahor, pričom prerýžovaná jalovina sa za sebou zakladala do systému dvoch kaskád. Súčasťou bola aj pracovná plošina, kde sa nachádzal rudný mlyn, stupa a rýžovací jarok. Na túto plošinu sa napájali náhonový jarok, ktorý poháňal koleso rudného mlyna/stupy. Voda sa využívala aj v rýžovacom jarku. Ak bolo potrebné zabezpečiť silnejší prúd vody, stavali sa v niektorých jarkoch aj tajchy, ktoré sa kaskádovým systémom radili jeden za druhým. V horných častiach tejto povrchovej dobývky sa jarok mení na kruh – vzniká útvar podobný slze. V blízkosti tohto miesta sa často nachádza veľká halda s výškou aj 40 metrov. Okrúhly tvar bol pokusom zlatokopov nájsť ďalšie vhodné ložisko zlata. Ak sa našlo, prípadne nenašlo začali sa z tohto miesta raziť kutacie, prípadne klasické štôlne. V nich sa ťažila ílovitá vrstva zeminy, ktorá sa ďalej spracovávala v rýžovacom jarku, prípadne miske. Rastislav Pravda (1986) poukazuje na možnosť, že systém kaskád tajchov sa mohol využívať aj na zmäkčovanie tvrdej ílovitej vrstvy vyťaženej hliny. Takáto zemina sa tam ukladala a brázdila radlami s konským záprahom. Z rozomletého ílu sa rýžovalo zlato. Usudzuje tak podľa nálezu konských podkov v takýchto zariadeniach. Naproti tomu Jozef Labuda (1954) hovorí, že kravy a kone sa využívali pri stavbe tajchov na udupanie podkladovej vrstvy.

Rýžovanie zlata prebiehalo nasledovne: Pomerne jednoduché to bolo pri vyťaženom piesku a zemine, ktorá sa mohla dávať priamo do rýžovacích

dosiek. Takáto doska mala zárezy, prípadne výklenky. Zemina a piesok sa sypali do hornej časti. Použitím prúdu vody sa zlatiny usádzali v spomenutých zárezoch. Tento materiál sa vybral a zmiešal s ortuťou, pričom vznikol amalgám. Nahrievaním sa ortuť vyparila a ostalo samotné zlato. V niektorých prípadoch sa robili aj zárezy do kameňov v potoku Chvojnice, v ktorých sa taktiež usádzalo zlato.

Väčší problém bol s kamenným materiálom. Zlato sa v skúmanej oblasti vyskytuje v kremeň-karbonátových žilách, pričom jednotlivé bloky mohli dosahovať veľkosť až 2 metre. Kamene bolo potrebné rozdrviť, nájsť spomínané žily a tie ďalej drviť a mlieť na múčku, z ktorej sa opätovne mohlo rýžovať zlato. Na tieto účely sa používali rudné stupy a rudné mlyny. Kamene s obsahom kremeňa majú väčšiu hustotu, takže boli ťažšie oproti ostatným horninám. Z tohto dôvodu sa v Malinovej zachovala informácia, že baník chytil kameň a hneď vedel či sa v ňom nachádza zlato. Keďže sa v celej tejto oblasti nachádzajú riečne sedimenty, časť kameňov, ktoré boli ľahšie (neobsahovali kremeň-karbonátové žily) nebolo potrebné drviť a ako okruhliaky sa v haldách nachádzajú dodnes.

Na základe výskumu vieme približne lokalizovať aj pôvodnú, dnes už zaniknutú obec Požega. Je situovaná južne od dnešného cintorína. Jej poloha poukazuje na skutočnosť, že sa mohla nachádzať na začiatku pásu povrchovej bane, ktorá sa tiahla približne od dnešného futbalového ihriska až po Chvojnicu, prevažne na pravom brehu potoka Chvojnice.

Baníctvo v okolí Malinovej je významným fenoménom, ktorý ovplyvnil kultúrno-spoločenské pomery na Hornej Nitre v období stredoveku. Vďaka neexistujúcim archívom sa nám však o ňom z tohto obdobia nezachovali žiadne zmienky. Kráľovský dom, ktorý sa nachádzal v Prievidzi (Kližan 2004: 16-17), poukazuje na skutočnosť, že sa produkcia zlata, striebra a iných nerastov v tejto oblasti plánovala a organizovala na celouhorskú úroveň. Kultúrna enkláva nemeckej národnosti v obci zaniká, postupne sa mení na diaspóru. Vysoký vek obyvateľov nemeckej národnosti naznačuje, že aj táto diaspóra bude stagnovať a hrozí celkový zánik nemeckej kultúry v skúmanom území. Mladí obyvatelia sa identifikujú ako Slováci, nie ako Nemci.

Literatúra a pramene

- BÖHMER, M. – HVOŽDÁRA, P. Výsledky šlichového výskumu z východnej časti Malej Magury (Horná Nitra). Bratislava: Geologický ústav Univerzity Komenského, 1969.
- HABOVŠTIK, A. Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava: Obzor n. p., 1985.
- HERČKO, I. Príspevok k dejinám baníctva v Čavoji od polovice 17. do konca 18. storočia. In: Vlastivedný zborník horná Nitra V. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici, 1970.
- HVOŽDÁRA, P. Rýžoviská zlata v Západných Karpatoch. Mineralia Slovaca, roč. 31, 1999.
- CHRASTINA, P. Profily kultúrnokrajinných vrstiev – metóda výskumu (nielen) industriálnej

- krajiny (na príklade mesta Nováky). *Historická geografie*, č. 1, roč. 37, 2011, s. 167-183, 2011..
- CHROMY, P. New trends in Czech and world historical geography. *Acta Fac. Rerum Nat. Univ. Comeniana, Geographica – Supplementum 2/I*, Bratislava, 1999, s. 267-278, 1999.
- KÁČER a kol. *Geologická mapa Slovenska*, M 1:50 000 [online]. (cit. 21-05-2017) Bratislava: Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, 2013. Dostupné na: <<http://apl.geology.sk/gm50js>>.
- KLÍŽAN, E. Kráľovský dom v kráľovskom meste. *Prievdzský občasník*, Prievidza: MO MS, s. 16-17, 2004.
- KNĚSL, J. – KNĚSLOVÁ, A. Perspektívy typov Au mineralizácie na Slovensku. In *Mineralia Slovaca*, roč. 38, 2006, s. 187-192, 2006.
- KODĚRA, M. a kol. *Topografická mineralógia Slovenska 1-3*. Bratislava: VEDA, 1986-1990.
- KOLEKTÍV. Bez uvedenia roku. *Obecná kronika, obec Malinová, okres Prievidza, kraj Stredoslovenský*.
- KOVÁČ, J. a kol. *Bojnice. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo*, 1967.
- KOLEKTÍV. *Dejiny baníctva na Slovensku – 1. diel*. Košice: Ing. Tibor Turčan – Banská agentúra a Zväz hutníctva, ťažobného priemyslu a geológie Slovenskej Republiky, 2003..
- KUDRNÁČ, J. *Rýžovani zlata na Strakonicku. Výskum pravěkého a stredověkého rýžovište v Modlešovicích*. Strakonice, 1981.
- KŮŠIK, D. History of Mining at the Territory of Slovakia. *Slovak Geological Magazine*, č. 2, roč. 15, 1999.
- LACKO, R. a kol. *Malinová. Martin: FOMI s. r. o.*, 2009.
- SOMBATHY, L. K histórii dobývania zlata na Slovensku. *Mineralia Slovaca*, roč. 31, 1999.
- LAMOŠ, T. *Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici*, 1969.
- MIŠÍK, M. *Osídlenie Hornej Nitry. In Historický sborník Kraja II. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici*, 1966.
- MUCHOVÁ, Z. *The potential of the landscape with dispersed settlement (case study Čadca town). In Public recreation and landscape protection – with man hand in hand. Brno: Mendelova univerzita*, s. 199-204, 2013..
- OTÁHEL, J – HRNČIAROVÁ, T. – KOZOVÁ, M. *Typológia krajiny Slovenska: Regionalizácia jej prírodno-kultúrneho charakteru. Životné prostredie*, roč. 42, 2008, s. 70-71.
- PETROVIČ, F. *Vývoj krajiny v oblasti štálového osídlenia Pohronskeho Inovca a Tribeča. Bratislava: SAV*, 2005.
- RICHTER, R. – POLONYI, L. – DERNESCH, E. – RÖTLICH, A. *Unsere Heimat: Beneschau, Bettelsdorf, Fundstollen, Zeche. Stuttgart: Hilfsbund der Karpatendeutschen Katholiken e. V.*, 1986..
- ŽABENSKÝ, M. *Štúdium krajiny v kontexte historického vývoja a jeho prínos pre kulturológiu (na príklade mesta Bojnice). Historická geografie*, č. 2, roč. 39, 2013, s. 265-286.
- ŽABENSKÝ, M. et al. *The ideological direction of the society/individual in a specific historical period. European Journal of Science and Theology*, no. 6, Vol. 12, 2016, p. 223-232.

Informátori:

- Ida Richterová (rod. Schön), nar. 1935
- Elfrieda Štifelová (rod. Pálešová), nar. 1938
- Štefan Richter, nar. 1936

- Štefánia Richterová (rod. Schwarz), nar. 1939
- Richard Richter, nar. 1931
- Evald Schön, nar. 1943
- Terézia Fabiánová (rod. Štifelová) nar. 1945
- Ludovít Fabián, nar. 1943
- Mária Luprichová (rod. Škultétyová) nar. 1965
- Rastislav Pravda, nar. 1986
- Jozef Labuda, nar. 1954

Kontakt:

PhDr. Marián Žabenský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: mzabensky@ukf.sk

Príspevok k štúdiu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovákov v Gemelčičke¹

Silvia Letavajová

Kľúčové slová: Gemelčička, identita, kultúrne dedičstvo, narodenie, rodinné obyčaje, svadba, úmrtie

Key words: Gemelčička, identity, cultural heritage, birth, family habits, wedding, death

Abstract: The subject of the present study is the intangible cultural heritage of the Slovak population in the Romanian village Gemelčička. We focus on its selected components – family custom traditions and language expressions that are closely related to family life. Our aim is to present partial results of the research we have carried out in the form of field research. We conducted our research in Gemelčička in September 2019 using standardized interviews and observations, we focused mainly on the statements of the elderly, their evaluation, attitudes and memories.

Úvod. Predmetom záujmu predkladanej štúdie je nehmotné kultúrne dedičstvo slovenského obyvateľstva v rumunskej obci Gemelčička. Zameriame sa na jeho vybrané súčasti – rodinné obyčajové tradície a jazykové prejavy, ktoré

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0104.

úzko súvisia s rodinným životom. Naším cieľom je priblížiť čiastkové výsledky výskumu, ktorý sme realizovali formou terénneho výskumu. Výskum v Gemelčičke sme uskutočnili v septembri roku 2019 technikou štandardizovaných rozhovorov a pozorovania. Pozornosť sme sústredili najmä na výpovede staršieho obyvateľstva (respondenti sú narodení v rokoch 1937 – 1962)², ich hodnotenia, postoje a spomienky.

Charakteristika výskumnej lokality. Obec Gemelčička (rum. Făgetu) sa nachádza v bihorsko-salajskej oblasti na severozápade Rumunska. Je situovaná v centrálnej časti Sedmohradskeho rudohoria, približne 70 km od pohraničného mesta Oradea. Administratívne patrí do komúny Plopiș (rum. Plopiș), kam okrem nej patrí aj obec Jaz (las). Gemelčičku spolu s blízkymi obcami Šarany, Bodonoș, Brumlak, Stará Huta, Nová Huta, Židáreň, Čerpotok a Vuková osídlili približne pred 200 rokmi Slováci z Oravy, Kysúc a Gemera. Spomedzi týchto obcí však zaujíma špecifické postavenie. Vďaka svojej geografickej dispozícii a etnickému zloženiu patrí k najväčším a najvýznamnejším slovenským obciam v Rumunsku. Obec je rozsiahla, jej obydľia sú roztrúsené po kopcovitom chotári rozľahlom približne 40 km². Aj napriek tomu, že podiel Slovákov v samotnom Plopiši je nízky, v Gemelčičke žijú takmer výlučne Slováci. Žije ich tu približne 900 a z hľadiska religiozity sa hlásia ku katolíkom.

Hmotné aj nemotné kultúrne dedičstvo obce, rodinné obyčajové tradície a možnosť ich praktizovania do veľkej miery ovplyvňujú hospodárske pomery ako i infraštruktúra obce. Jednotlivé usadlosti obce ale i samotnú obec s ostatnými obcami dlhé roky spájali len poľné cesty alebo spevnené kamenné cestné komunikácie. Asfaltová cesta, ktorá prepájala Gemelčičku s centrálnou obcou Plopiș, bola vybudovaná len nedávno. Električka bola v Gemelčičke zavedená postupne v rokoch 2005–2007. V obci nie je vodovod, vodu čerpajú obyvatelia zo studní. Rodiny sa venujú chovu hovädzieho dobytku, ošípaných, koní a hydiny a mnohé z potravín sú schopní si zadovážiť z vlastných hospodárstiev (mäso, mlieko, ovocie, zelenina). V obci fungujú dva malé obchody – ABC magazín u Peňaka a u Zetocha. Niekoľkokrát do týždňa prichádzajú do Gemelčičky pojazdné predajne, ktoré rozvážajú objednaný tovar (najmä chlieb) priamo k usadlostiam.

V obci sú dnes dve školy. Škola v časti Kúty bola postavená v roku 1936 a v časti Varatík v roku 1970. V oboch sa vyučuje po slovensky. Školu pre 1. až 4. ročník dnes navštevuje 10 detí a školu pre 1. až 8. ročník, ktorá funguje spolu so škôlkou, navštevuje celkovo 56 detí. V obci sa nachádza rímskokatolícky kostol zasvätený sv. Štefanovi. Bol vybudovaný v roku 1894 a jeho dnešným farárom je Martin Roľník, ktorý v obci pôsobí od roku

² Rozhovory k skúmanej téme sme uskutočnili s nasledovnými respondentmi: Ján Mondek nar. 1945, Margeta Podhorová nar. 1950, Anna Šulanová nar. 1935, Agnesa Koniariková nar. 1962, Ján Koniarik nar. 1958 a Karol Podhora nar. 1937.

1983. Omše sú vedené v slovenskom jazyku. Odpust sa koná vždy prvú augustovú nedeľu. Ďalšou z kultúrnych ustanovizní v obci je kultúrny dom, postavený v roku 1970.

Povedomie pôvodu a identita obyvateľstva. V kolektívnej pamäti obyvateľstva obce sa dodnes zachovali zmienky o pôvode ale i období príchodu Slovákov do Gemelčičky. Nachádzajú sa v nich všeobecné odkazy na príchod predkov z horníakov, zo Slovenska, ale i konkrétnych regiónov Slovenska. *Starí otcovia prišli z horňou. Tu začali, tu virobili domčeky z dreva.* Dnes sa však obec potýka s odchodom mladých do blízkych miest ale i do zahraničia, kde si nachádzajú prácu a uplatnenie. Najstarší obyvatelia hodnotia túto situáciu nasledovne: *Hori tu boli a hori tu aj budú.*

Z hľadiska etnickej príslušnosti sa obyvateľstvo identifikuje ako Slováci. *Nás prezývajú, že sme rumunskí Slováci, ale mi sme običajní Slováci, len žijeme v Rumunsku, sme ňepošli na Slovensko. Slováci tu žijú už dávno. Slováci sem prišli pred dvesto rokmi.* Najčastejšie sa vyskytujúci priezviskami a zrejme aj najstaršími rodinami v Gemelčičke sú rodiny Peňakovcov, Valičekov, Merčákovcov, Kurekovcov, Podhorovcov, Chromekovcov, Koniarikovcov, Labajovcov, Mondekovcov, Jablončíkovcov, Trojákovcov, Zetochovcov, Michalčákovcov, Hečkovcov, Frnkovcov alebo Danielovcov.

Pri výbere partnera dodržiavali Gemelčičania dlho endogamné princípy. Partnerov si nachádzali medzi Slovákami – katolíkmi z obce alebo blízkych obcí. U mladších generácií už dochádza k medzietnickým a medzikonfesionálnym hlavne pravoslávno-katolíckym manželstvám. V prípade nábožensky zmiešaného manželstva bolo časté, že každý z partnerov si ponechal svoju vieru a deti boli vychovávané v katolíckej viere. Dnes žijú v obci slovenské rodiny a len dve zmiešané slovensko-rumunské rodiny. Ich deti hovoria slovensky a deti jednej zo zmiešaných rodín navštevujú aj slovenskú školu v Gemelčičke.

Zaujímavým prvkom je tiež priestorová identifikácia obyvateľov a celkové vnímanie priestoru a vzdialeností v živote obyvateľov obce. Jednotlivé gemelčičské usadlosti sú od seba vzdialené aj niekoľko kilometrov, sú pomerne izolované a vzhľadom na terén hlavne v zimnom období málo prístupné. Viaceré z nich sú pomerne ďaleko aj od obecných inštitúcií, akými sú kostol, škola, cintorín, obchod alebo iné. Naopak, iné usadlosti sa nachádzajú v tesnej blízkosti domov a inštitúcií, ktoré administratívne spadajú do susedných obcí Šarany a Huta. Presné priestorové ohraničenie a rozlišovanie medzi jednotlivými obcami nie je preto vo výpovediach obyvateľov vždy jasné a je zrejme, že mu neprikladajú až takú významnosť. Častejšie sa identifikujú najmä s konkrétnymi chotárnymi časťami obce. Určité rozdiely medzi obcami pociťujú napríklad v mentalite a správaní ich obyvateľov. *Na Huťi sú bitkári, sú takí hrdší. Oñi mali skôr asfalt a úradi, mi nemáme. Šarančania sú viac za Rumunami zebatí, viac viprávajú rumunski ako mi. Na Huťi sú viac Slováci. A mi tu tak normálne, sme medzi nimi.*

Jazykové prejavy. Obyvateľstvo hovorí v rodinnom aj verejnom priestore slovenským jazykom s výraznými nárečovými prvkami stredoslovenských nárečí. V jazyku sú prítomné aj vplyvy rumunského jazyka, nárečí ostatných rumunských slovenských lokalít (najmä nadlackej) ale i českého jazyka a spisovnej slovenčiny. Po rumunsky sa deti učia najmä z televízie ale i osobných kontaktov s Rumunmi. Ako príklad jazykových prejavov Gemelčičanov uvádzame príbuzenskú terminológiu ale i ďalšie výrazy z oblasti rodinného hospodárenia a domáceho života.

Príbuzenská terminológia

Rodina – *rodina, familia*, blízka a vzdialená rodina – *bliska a ďalša rodina*

Rodičia – *ocovia, rodičia*

Otec – *otec, tato, tatino, tata, tatika*

Matka – *mama, mamina, mamko, mamu, maťera*

Žena – *menom, moja žena, žena*

Muž – *menom, chlap, muž môj, manžel*

Dcéra – *dieuka, deuka, dečinka, dieuča, céra*

Syn – *sin, chlapec*

Brat – *brat, bratia – brata*

Sestra – *sestra*

Starí rodičia – *ocovia, starí ocovia, starí rodičia*

Starý otec – *starí otec, starí tata, starkí*

Stará mama – *stará mať, stará mama, starká*

Prastarí rodičia – *starí ocovia a jejich ocovia*

Prastará mama – *bapka*

Prastarý otec – *detko*

Otcov brat – *striko, jeho žena – striná*

Otcova sestra – *tetka, teta, jej muž – sváko*

Mamin brat – *ujo, ujček, jeho žena – ujčina*

Mamina sestra – *tetka, jej muž – sváko*

Bratranec – *bratraňec, bratník*

Sesternica – *sestreňica, sesterňica, bratníčka*

Svokor – *svoker, svokor*

Svokra – *svekra, svokra*

Mužov brat – *švigor, šviger*

Mužova sestra – *švegrina, švagrina*

Synova žena – *nevesta*

Dcérin muž – *ziať, ziatko*

Synovec – *bratov chlapec, dieukin sin, nepot*

Neter – *bratova céra, nepota*

Vnuk – *vnuk, vnuček, nepot*

Vnučka – *vnučka, nepota*

Svat – *svat*

Svatka – *svatka*

Krstna mama – *krsná mať, krsna mama*

Krstný otec – *krsní otec*

Kmotra – *kmotra*

Kmotor – *kmotor, kmoter*

Krstné deti – *kršňatá*

Birmovný krstný otec – *birmovní krsní otec*

Slobodná matka – *prespanka*

Nevlastný otec – *nevlasní otec, ojčim*

Nevlastná matka – *nevlasná mama, macocha*

Mená hospodárskych zvierat: kravy – Čenda, Pirož, Božura, Rouša, Sejka, Žojana, Psejka, Činož, Cifra, Milka, Viola, Mndraja, kone – Monci, Murgu, Jonči, Dinu, Kešej, Nela, Puju, Nelu, psy – Čuču, Patroku, Findra, Čojmo, Bodri, Lupu, Rexo.

Ďalšie príklady nárečových prejavov.

Domy, hospodárenie a domáci život: *koňe, kravi, sviňe, slepki, husi, štruče – pštrosy, čemeli, čmelki – včely, slivki, čerešne, hrušky, orechi, jablka, kukurica, pšenica, žito, oves – ovos, krumpľe, brambori – zemiaky, cibula, paradajki, paradice – rajčiny, ohorki, dovlaki – tekvice, baracka – marhuľa, petruška – petržlén, mrkva, fazuľa, kapusta, šiški – papriky, gáfrova zelina – medovka, prhlava – žihlava, bižalňa – dula, breza, buk, smrek, dub, malini, čerňice, trnki, jahodi, gribi – hríby (kurički – kuriatka, kozaki, mľeče – masliaky, otrovane gribi – jedovaté hríby), kapura – brána, koňic – stajňa pre kone a kravy, chľefki – chlievy, slepčací chľevik – kurin, skriňa, kasňa, skriňa na habi, dulap – skriňa, šata – zástera, obuť – obuv, kibel – vedro.*

Iné výrazy: *planí – zlý, kedisikaj – kedysi, dešikaj – kdesi, jaksik – akosi, najsamprve – najskôr, čekelak – teraz, nikdaj – nikdy, kerí – ktorý, stađe – odtiaľ, nevelmo – nie veľmi, ni – aha, robevali – robievali, okaliť – obieliť, čekat – čakať, bol prídėti – prišiel, nebolo to musené – nemuselo sa, nachodiť – nájsť, omaloovať – odfotiť, vedá – vedia, nahať – nechať, frištik, dimiňaca – raňajky, poleňa – obed.*

Pozdravy: *Pochválen pán Ježiš Kristus. Odpoveď – Naveki ámen.*

Prípitky: *Pamboch daj zdravia. Keď už je vypité, povedia: Pan Boch ho pobil.*

Posledný prípitok: *Kapurkovú si daj.*

Pranostiky: *Ot Lucie do Vianoc sa počítalo, sa robili šupki, dvanásť. Do šupki dali soľ a ktorá nabrala vodu, takí bol ten mesiac.*

Večer, keď zachádzalo slnko a sa urobilo vedľa slnka také jasné, to že sa čas zmení, bude napríklad pršať.

Keď vindiť mravce s krídlami, bude pršať.

Keď je na Katarínu blato, bude mokrí rok.

Keď bola zabíjačka, keď mala dlhú alebo hrubú slezeň, že bude dlhá zima.

Obyčaje pri narodení. Počet detí v gemelčičských rodinách bol v minulosti vyšší, ako je tomu dnes. Obyvatelia obce si pamätajú na rodiny, ktoré mali aj viac ako 10 detí. Detská úmrtnosť však bola vysoká. Podľa miestneho farára zomieralo v medzivojnovom období 200 zo 400 narodených detí. Deti umierali na choroby, akou bola napríklad červienka. *Pamatám jednu vec. Bola som chorá, deti mreli na červienku. Zadné črevo im viťislo. Aj ja som to mala. Prišli uček – mamin brat a chitili ma a milí a dali mi tam mak, pomastili maslom a otedi to prestalo. Tedi sa ňeišlo k doktorom.*

Tehotnú ženu v Gemelčičke nazývali *hrubou*, *ťaskou*, *ťarchavou* alebo *v druhom stave*. Podľa výzoru tehotnej sa snažili ženy odhadnúť aj pohlavie dieťaťa. Dcéru predpovedali najmä vtedy, ak bola žena pehavá alebo mala fľakatú tvár. Dnes sa ženy v tejto veci spoliehajú výlučne na lekársku techniku. Keďže na hospodárstve boli potrebné každé ruky, ženy pracovali až do samotného pôrodu. *Išla som nachovať sviňe, kravi a potom som porodila. Tedi sa ňešanovali ženi, jak teras.* Deti sa tradične privádzali na svet v domácom prostredí. Pôrod sa zvyčajne obriadil v prednej izbe. Tunajšie ženy rodili doma ešte v 80. rokoch 20. storočia. Do pôrodnice ich odviezli na voze, nie vždy to však bolo možné, pretože pevná cestná komunikácia v obci bola vybudovaná len nedávno. Najbližšia pôrodnica sa nachádzala v Popešti, ďalšie v Alešdi a Oradei. Pri pôrode doma pomáhali ženy z rodiny, alebo *babki*, ktoré mali s pôrodmí väčšie skúsenosti. Respondentky si spomínajú najmä na pôrodnú babicu Máriu Ďulovec, ktorá umrela okolo roku 2010. Ženu po pôrode navštevovali príbuzní. Na posilnenie jej prinášali kuraciu/slepačiu polievku a mäso.

Deti sa obyčajne krstili do týždňa po narodení, v niektorých rodinách však aj po dvoch týždňoch či po mesiaci. Ak sa dieťa zdalo byť chorľavé, pokrstili ho hneď na druhý deň, prípadne ho pokrstila babica bezprostredne po narodení krížikom na čele. Na krst niesla dieťa krstná mama. Spočiatku si Gemelčičania za krstných rodičov vyberali priateľov, dnes sú to najmä príbuzní. Pri odchode na krst zobrala krstná matka dieťa z rúk matky so slovami: *Bereme vám pohanku, doňesieme vám kresťanku*. Neskôr, keď sa už krstu zúčastňovala aj samotná matka, tento obyčaj zanikol. Deti boli najčastejšie krstené menami ako Francka, Veronka, Anna, Ďuro, Mara, Ferko, Janko, Šimon, Ondrej, Karol alebo Peter. Neskôr dostávali modernejšie mená. V mnohých rodinách dostávali deti mená po rodičoch alebo starých rodičoch, prípadne toto meno dostal prvorodený syn alebo dcéra. V Gemelčičke je dodnes zvykom dávať deťom dve krstné mená.

Obriad, ktorým matka symbolicky ukončila obdobie nečistoty (tehotenstvo, pôrod a popôrodné obdobie), sa v obci nazýva *vácka*. Na vácku chodila žena do kostola spočiatku týždeň po krste, neskôr, odkedy sa matky zúčastňovali krstu, vykonala sa priamo počas krstu. Počas nej sa žena vyspovedala a farár sa nad ňou aj dieťaťom pomodlil za ich zdravie.

Krstiny boli v chudobných rodinách skromné. Bohatšie si pri tejto príležitosti pozývali širšiu rodinu a hostili ich jedlami zo sliepok, ošípaných, koláčmi, zakrúcanou kapustou. K tejto príležitosti nosili príbuzní do domu rodičky *pampúchi*, *slépku*, múku alebo iné potraviny. Od krstnej mamy dostalo dieťa na krstinách ako dar oblečenie, neskôr hlavne peniaze. Donedávna bolo povinnosťou krstnej mamy *viplácať*, čiže kupovať dieťaťu oblečenie – *hábi*, *kostumek* každý rok. V posledných 2-3 rokoch sa krstiny konajú nielen v domácnostiach ale aj blízkych reštauráciách.

Krátko po pôrode začala matka znovu pracovať na hospodárstve. *Ležala som na posťeli deň alebo dva, musela som žito hrabať*. Ako ochranu pred zlými pohľadmi nosilo dieťa na košielke alebo na kočíku červenú mašličku. *Aj teras povedia, že má zočí*. Od zočiny pomáhala uhlíková voda. *Čítali deviat uhlíkov, do vodi házali. Sa modlili očenaš a zdravas. Dali mu tu vodu potom piť*. Niektorí starší obyvatelia veria v zočinu a jej odstraňovanie dodnes, mladší už nie.

V posledných rokoch bolo v Gemelčičke pokrstených približne 5 – 15 detí ročne. Stáva sa, že mladí, ktorí odišli bývať do iných obcí, miest alebo do zahraničia, či na Slovensko si svoje deti prichádzajú pokrstiť do Gemelčičky. Počet detí, ktoré sa zúčastňujú na prvom svätom prijímaní, je asi 7 ročne. Birmovky sa v obci konajú každé 4 roky a okrem detí z obce sa ich zúčastňujú aj deti zo Šarian.

Svadobné obyčaje. Mládež sa v minulosti spoznávala predovšetkým na *muzikách*. Muziky sa konali v jednotlivých domoch, napríklad u *Jana Fanturoveho*, u *Pišku* alebo na *Pľetici*. Pred 30-40 rokmi sa páry zoznamovali aj na páračkách alebo priadkach. Dnes je to hlavne v škole a v práci. Mládenci chodili za dievčatami *na záletí*. Mohli u dievčat nocovať ale v niektorých rodinách len potajomky. Nebolo zvykom, aby mladí spolu pred sobášom chodili dlho. Dievčatá sa vydávali približne vo veku 18 – 21 rokov a chlapci po ukončení vojenskej služby po 21. roku.

Svadby sa obyčajne odbavovali na jeseň a na jar, keď na hospodárstve nebolo veľa práce. Zákaz svadiieb v období pôstu a adventu sa v obci dodržiava dodnes. Zo spomienok respondentov sa dozvedáme, že v 50. rokoch 20. storočia sa svadby začínali v nedeľu večer a samotný sobáš prebiehal pondelok, v 80. rokoch začali svadby sobotu a sobáš sa uskutočnil nedeľu. V súčasnosti sa svadby konajú len v jeden deň, najčastejšie v sobotu.

Ak sa mladí rozhodli zosobášiť, mládenec spolu s birmovným krstným otcom navštívili rodinu dievčaťa, aby zistili ich súhlas a dohodli sa na organizácii svadby. Tomuto stretnutiu sa hovorilo *prstienkovačka*. Na svadbu chodili pozývať družbovia alebo samotní mladí, každý zvlášť svoju rodinu. Dnes chodia takisto mladí osobne, alebo posielajú pozvánky. Po vojne boli ľudia chudobní a počet hostí na svadbe bol okolo 20 ľudí, neskôr sa tento počet zvyšoval. Zatiaľ čo v 80. rokoch 20. storočia to bolo približne 40 – 50 ľudí, dnes sa svadby zúčastňuje aj 200 hostí.

Tri týždne pred svadbou sa v kostole konajú ohlášky. Ich úlohou je oznámiť spoločenstvu zamýšľanú svadbu a zistiť prípadné prekážky, ktoré by sobášu bránili. Ohlášky sa konajú dodnes, aj keď mladí na nich vo väčšine prípadov chýbajú, pretože žijú alebo pracujú mimo obce. Krátko pred svadbou sa začalo s prípravami. Svadby sa konali doma, najčastejšie na dvoroch v šiatroch. Šiatre boli zdobené ratoľestami a vyšívanými uteráčikmi. Posledná svadba pod šiatrom sa v obci odohrala približne pred 6 rokmi u Antona Sekáčového a z oboch strán mladých sa jej zúčastnilo asi 200 svadobčanov.

Do svadobného domu sa ako výraz lokálnej príbuzenskej reciprocity prinášali suroviny na prípravu jedál – vajcia, múka, olej, ryža a iné. Tomuto zvyku sa hovorilo *činste, idem odňať činste*. Domáci si o nich viedli záznamy, aby ich vedeli pri najbližšej príležitosti opätovať. Tento typ svadobných darov sa prinášal a zapisoval, pokiaľ sa svadby odbavovali doma. Dnes si rodiny zapisujú výšku darovaného finančného obnosu a v rovnakej výške sa ho snažia aj odplatiť. Na svadbu sa tradične pripravovala *slepčacia poľieška, slepčacie* alebo *svinske mäso, krumpľe* – piré, *pampúške, sušenky* (sušené jablká, hrušky a slivky), koláče a *zakrúcaná kapusta, sarmale* – sarma. Svadobné pokrmy pripravovali ženy z rodiny, alebo sa k tomu prizývali kuchárky. Známa bola napríklad Juliana Chromeková, Hana Labajová alebo František Olbert s manželkou. Neskôr sa svadby pripravovali v miestnom kultúrnom dome ale najmä v reštauráciách v Alešdi alebo v Oradei.

Svadba začala večer príchodom *mladého*, jeho sprievodu a muzikantov do domu *mladej*. U nej sa svadobníci veselili a tancovali celú noc. *To sa volalo kulha taňec*. Mladých sprevádzali štyri družice a štyria družbovia. Svadbu aj dnes vedie *starejší*, ktorým je tradične birmovný krstný otec. Starejší vykonáva aj *odberanku* od rodičov. Ráno odišli svadobčania pešo alebo na vozoch do kostola na sobáš. *Po nohach, aj na koňoch, motora* (auta) *nebolo*. Na ceste do kostola alebo z kostola zastavili svadobný sprievod mládenci s *hájkou* – cez cestu natiahnutým brvnom. Družbovia im museli za prepustenie zaplatiť pálenkou. Tento obyčaj sa pri svadbách v Gemelčíčke koná sporadicky aj dnes. Po návrate z kostola sa svadobníci odobrali zvlášť do domu *mladej* aj *mladého*. Tu sa najedli a zatancovali. S mladou tancovali všetci *vikrucanku* (*taňec mladej* nevesty), za ktorú jej hádzali do tanierika peniaze. Po polnoci vypýtali *mladú* družicu k *mladému pánovi*, kde si s ňou mohli opäť zatancovať všetci *vikrucanku*. Na dnešných svadbách sa tento tanec už netancuje, svadobčania dávajú mladým peniaze v obálkach. Približne od 80. rokov 20. storočia sa svadby už nekonajú zvlášť v domoch mladých, ale spolu.

Na druhý deň ráno nasledovalo snímanie vienka. Ten snímala *mladej* starejšia so slovami: *Čo si chceš dať, venek vzat', alebo hlavku sňať?* Nevesta mala k tomu privoliť až na tretíkrát. Nevesta sa následne prezliekla do druhých šiat (často červených). Pri tejto príležitosti sa odobralo aj pierko mladému.

Dnes sa snímanie vienka (pokrývky alebo akejkoľvek ozdoby hlavy nevesty) realizuje o polnoci alebo vôbec a nevesta sa len prezlieka do druhých šiat.

V tento deň navečer sa konajú *popráfki* – posvadobná hostina. Povinnosť postarať sa o hostí na nej už mala nevesta. Po svadbe si mladá žena preniesla do domu muža periny, vankúše, *skriňu na hábi* a ďalšie veci, ktoré si spolu s rodičmi prichystala. Svokre a ostatným členom mužovej rodiny priniesla dary – látku, košelu, šatku, *kostum* – oblečenie a iné. Tieto dary odniesla do domu stará mama ešte počas svadby a hovorilo sa tomu, že sa idú odnieť *podarúňki*.

Tradície spojené s úmrtím. Prichádzajúce nešťastie alebo smrť vedú vytušiť a ohlásiť zvieratá, ktoré žijú v tesnej blízkosti dotčného človeka. Niektorí zo starších obyvateľov veria týmto predzvestiam dodnes. Častou je predstava o kuvikaní kuvika, zavíjaní psa alebo nezvyklom správaní koní. *Kuvik tomu vravia. Keť príde, tedi sa vám musí niečo stať. Aj teho chlapca, keť teras zabilo, tak veľmi kuvikal. Aj kon, kerí je múdri, tag zacíťi, že mu zomrel gazda.* Nešťastie môžu predpovedať aj sny. Ak sa napríklad sníva s mŕtvym, *je to na planí čas*. Sen o svadbe veští pohreb a sny o zuboch a ich trhaní, znamenajú, že niekto zomrie – *zujde z rodini*.

V Gemelčíčke dodnes nie je vybudovaný dom smútku. Obriadenie – *richtuvaňie* mŕtveho sa tak deje najmä v domácom prostredí. V prípade, že umrie muž, nebožtíka umývajú a obliekajú hlavne muži, ak umrie žena, postarajú sa o ňu ženy. Najčastejšie sú nimi blízki príbuzní. Mŕtvy je oblečený do nových šiat alebo šiat, ktoré nosil do kostola. Ak muž alebo žena nosili za života šatku alebo klobúk, pochovávajú ich s nimi. Do truhly sa mŕtvemu vkladajú predmety, ktoré bežne používal, najmä modlitebná knižka, pátričky, prípadne fajka *abi* nechodil (nevrátil sa) *za ňou*. Doma je mŕtvy vystavený tri dni v truhle v prednej izbe. V momente úmrtia sa v dome zvykne zakryť zrkadlo. Pri truhle horí jedna svieca. Niektoré rodiny si na tieto úkony najímajú pohrebnú službu, ktorá mŕtveho odvezie, pripraví a privezie v deň pohrebu. O úmrtí sa miestne obyvateľstvo dozvedalo prostredníctvom zvonenia. Ak zomrel muž, na zvonoch sa *ťahalo* trikrát, ak žena, dvakrát. Takto sa zvonilo ešte pred 5 rokmi na pozemku Štefana Chromka, kde sa nachádzal aj cintorín. Po jeho smrti sa zvoní z kostolných zvonov a to pre mužov aj ženy rovnako.

Večer pred pohrebom sa k mŕtvemu chodia modliť ženy a muži z obce ruženec. Pri tejto príležitosti sa nehostí. Pohostenie – *pálenku* dostávajú prítomní až v deň pohrebu, pri rozlúčke, *keď ho ňesú z izbi do poľa* (von). Truhlu vynášajú muži z rodiny, ktorí ňou pri odchode z domu zaklopú o zárubňu na znak rozlúčky, že to je jeho ostatná cesta. Na dvore robí farár rozlúčku – *odberanku*, pri ktorej sa menovite rozlúči s jednotlivými členmi rodiny alebo susedmi. Truhly v obci zhotovoval truhlár Jozef Pohoran zo Šarian, dnes si ich rodiny kupujú v Alešdi. Truhlu nesú muži na cintorín pešo, ak je vzdialenosť väčšia, na voze s koňmi alebo autom.

V obci sa nachádza niekoľko menších cintorínov. Obyvatelia ich označujú podľa príslušných chotárných častí: cintorín *na Placi*, *na Zborišti*, *na Salajke*, *na Magure*, *ve Kútach*, *na Pletíci* a *Kužleňi*. Mŕtvi sa v nich pochovávajú radom. Nepokrstené dieťa sa v minulosti pochovalo aj mimo cintorína, neskôr na cintorínoch. Na cintoríne sa pochovávali aj samovrahovia, ich hroby sa však kopali na ich krajoch, bokoch – *ku garadu*. Jamy kopú rodinní príslušníci alebo si na túto službu najímajú pohrebnú službu. Nápis na náhrobníkoch sú tesané v slovenskom jazyku. Mnohé z hrobov sú však zarastené a neupravené aj niekoľko rokov. Dôvodom tohto stavu je odchod príbuzných do zahraničia alebo vymretie rodiny.

Kary sa najčastejšie konajú doma, prípadne v *kamiňe* – kultúrnom dome. V chudobných rodinách sa podávalo a aj dnes podáva len skromné pohostenie, bohatšie ponúkajú pozostalých jedlami zo svinského mäsa, z oviec, alebo si dajú jedlo dovieť kateringovej službe. V niektorých prípadoch, najmä, ak zomrel človek, ktorého príbuzní už nebývajú v obci, namiesto pohostenia na kare dostanú prítomní balíčky s pálenkou, koláčmi alebo iným jedlom priamo na cintoríne. Smútok za mŕtvym drží hlavne staršie obyvateľstvo, za najbližšou rodinou 6 mesiacov, niektorí aj 2 roky. U mladších je toto obdobie kratšie. Dnes sa v obci koná približne 10 svadieb a 5 – 15 pohrebov ročne.

Záver. Nehmotné kultúrne dedičstvo obce Gemelčička, najmä oblasti, ktoré boli predmetom nášho bádania – rodinné obyčajové tradície a jazykové prejavy, ovplyvňuje viacero faktorov. Ich podobu podmieňuje geografické prostredie a naň nadväzujúce formy obživy. Obec má lazové osídlenie, niektoré obydľia sú vzdialené a izolované od ostatných usadlostí, ale i významných kultúrnych inštitúcií (kostol, škola, kultúrny dom...). Mnohí z obyvateľov sa dodnes venujú tradičným formám obživy – pestovaniu plodín a chovu hospodárskych zvierat. Výrazným činiteľom je tiež neskoré vybudovanie asphaltovej cestnej komunikácie v obci, či neprítomnosť domu smútku. Niektoré z tradícií ovplyvňuje aj nepriaznivá demografická bilancia spôsobená odchodom mladých z obce (napr. počet sobášov, krstov, birmoviek). Z kultúrnych činiteľov je významným homogénna etnická skladba obyvateľstva (obec tvorí takmer výlučne slovenské obyvateľstvo hovoriace slovenským jazykom), ale i akulturačné procesy, ktoré sú výsledkom kontaktov s príbuznými na Slovensku a v Čechách, kontaktov s rumunským majoritným obyvateľstvom, s obyvateľstvom ostatných slovenských lokalít v Rumunsku, alebo sledovania slovenských médií. Tieto faktory spôsobujú na jednej strane pretrvávanie a uchovávanie tradičných foriem (napr. v oblasti pohrebných obyčajov vystavovanie mŕtveho v dome, v jazykových prejavoch prítomnosť množstva nárečových výrazov), na strane druhej kultúrnu diverzitu (napr. príbuzenská terminológia ovplyvnená pôvodnými nárečovými prejavmi, spisovnou slovenčinou, rumunizmami, čechizmami).

Obrázok č. 1, 2 a 3: Hospodárstvo Slovákov v Gemelčičke

Obyčajové tradície Slovákov vo Veľkom Peregu¹

Silvia Letavajová – Michal Kurpaš

Kľúčové slová: identita, obyčajové tradície, rodina, Slováci, Veľký Pereg

Key words: identity, customary traditions, family, Slovaks, Veľký Pereg

Abstract: The aim of the study is to describe and analyze customary traditions of Slovaks in the Romanian village of Veľký Pereg. The paper focuses on the issue of ethnicity and awareness of origin, which has been preserved in the memory of the current population of the village. Subsequently, we will deal with the topic of working customs, customs associated with the annual cycle, family custom and language expression, which are closely related to family, kinship and family life in general. For these elements we will monitor their form and importance in the past, but also their persistence or changes in the present. We have gathered information on these topics through field research conducted in the Peregian population in November 2018.

Úvod. Cieľom predkladanej štúdie je deskripcia obyčajových tradícií Slovákov v Rumunskej obci Veľký Pereg. V úvodnej časti sa zameriame na otázku etnicity a vedomia pôvodu, ktoré sa reziduálne uchovali v pamäti súčasného obyvateľstva obce. Následne sa budeme venovať téme pracovných obyčajov ako i obyčajov, spojených s výročným cyklom, rodinným obyčajom a jazykovým prejavom, ktoré úzko súvisia s rodinou, príbuzenstvom a rodinným životom vo všeobecnosti. U týchto prvkov budeme sledovať nielen ich podobu

Foto: S. Letavajová, 2019

Kontakt:

Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: sletavajova@ukf.sk

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0104.

a význam v minulosti ale aj ich pretrvávajúce, prípadne zmeny v súčasnosti. Informácie k týmto témam sme získali prostredníctvom terénneho výskumu, uskutočneného v radoch peregského obyvateľstva v novembri ro ku 2018.

Obec Veľký Pereg (rum. Peregu Mare) sa nachádza v župe Arad, ktorá sa rozprestiera v západnej časti Rumunska a hraničí s Maďarskom. Podľa údajov z roku 2002 (Structura Etno-demografica a Romaniei podľa Kokaisl – Štolfova – Zychová – Hanuš a kol. 2014: 179) bola obec s počtom Slovákov 329 (18,27%) druhou najväčšou slovenskou obcou v okrese, hneď po Nadlaku. Obec je z hľadiska etnicity heterogénna, tvoria ju Rumuni, Slováci, Česi, Maďari, Nemci, Rómovia a Ukrajinci. Slováci – Rusíni osídlili obec v rámci primárnej kolonizácie príchodom zo Šarišskej župy v polovici 19. storočia. Konfesionálne sa dnes Slováci hlásia najmä ku gréckokatolíckej viere (približne 300 obyvateľov), k českobratskej reformovanej cirkvi (približne 100 obyvateľov) a rímskokatolíkom (približne 200 obyvateľov). V obci sa nachádzajú 4 kostoly: rímskokatolícky, gréckokatolícky, evanjelický reformovaný kostol, pravoslávny kostol a jedna modlitebňa apoštolskej cirkvi. V súčasnosti je v obci v prevádzke materská a Gymnaziálna základná škola. Po slovensky sa v škole vyučovalo do roku 1962. Slovenčina ako cudzí jazyk sa tu učila do roku 2003 a to jedna hodina týždenne. Dnes už v škole slovenské deti nie sú. Vyučovacím jazykom je rumunčina a rumunsky sa deti rozprávajú aj medzi sebou.

Povedomie pôvodu a identita obyvateľstva. Náboženská a etnická diverzita obyvateľstva na seba v minulosti viazala aj sociálnu rozdielnosť. Nemecké rímskokatolícke obyvateľstvo bolo považované za bohatšie. Ich vyšší ekonomický status sa prejavoval predovšetkým v materiálnej kultúre. Nemci mali väčšie domy a ako prví si stavali tehlové domy. Ich odev bol kvalitnejší a bohato vyšívaný. *Ak ste sa zblízka pozreli, blížkali sa.* Slováci a Rumuni boli na tom z hľadiska ekonomického statusu *egalite* – rovnako. Domy Slovákov a Čechov boli menšie a ich odev jednoduchší. *Slováci mali už len košeľu, kocabajku, nohaveci, pantalon, lajbľek a kolotni na nohi.* Medzi sebou sa rozprávali hlavne rumunsky a slovensky. V rodinách gréckokatolíkov bolo zvykom mať viacej detí, ako tomu bolo u Nemcov. Dnes sa tieto ekonomické rozdiely stierajú. Viditeľné sú odlišnosti v jazykových prejavoch a praktizovaní náboženského života.

V rámci etnických a náboženských skupín sa spočiatku preferovala endogamia, avšak veľmi skoro dochádzalo k zmiešaným manželstvám. V prípade nábožensky zmiešaného manželstva si manželia väčšinou *držali* svoju vieru a nekonvertovali na náboženstvo partnera. Často sa vyskytujúcim modelom u detí bolo, že dcéra bola vychovávaná vo viere matky a syn vo viere otca.

V kultúrnej pamäti slovenského obyvateľstva sú dodnes prítomné rozprávania o pôvode a príchode Slovákov do obce. Prví Slováci sem podľa nich prišli z rusínskej oblasti, najmä z Michaloviec, Bardejova a oblasti Košíc, ďalší z Oravy. Prichádzali od roku 1832 až do roku 1900. *Mi zme tu zatulani a tu sme sa už narodili. Tu boli len tri nacionali (národnosti) – Nemci, Slováci a Česi*

a len 2 Maďari. Rusínski – ruténski Slováci sú v bežnej reči obyvateľov obce označovaní ako *Horňiaci* (Pretože sú z kopcov, tak ich nazvali Nadlačaňia.). *Za komunizmu boli označovaní ako rusínski Slováci alebo Slováci a po páde režimu sa im hovorilo Rusíni.* O Horniakoch a Dolniakoch sa v obci zachovala nasledovná pieseň:

*Horniak repu kope,
ďevki tru konope.
Horňiak nože brúsi
dolňiak repu kope.*

Výročné obyčajové tradície. Keďže obyvateľstvo obce patrí k viacerým cirkvám, v obci sa koná niekoľko **kirvajov**. Peregské obyvateľstvo, vrátane Slovákov, navštevuje nielen ten kostol, ktorý sa viaže k ich viere, ale i ostatné. Pri tejto príležitosti sa v slovenských rodinách pripravuje slávnostné jedlo, napríklad *sarma; krnač, klbase* – klobásy; *miče* – malé klobásy alebo *čau* – paprikáš s mäsom. Dievčatá a chlapci sa obliekajú do slávnostného odevu. Počas odpustu sú v rímskokatolíckom kostole prijímaní do cirkvi regrúti – mladí ľudia, ktorí sú po dovŕšení 19 rokov. Dievčatá sú v tento deň oblečené do slávnostných bielych šiat, na hlavách majú korunku, chlapci sú v *kostime* – obleku. Počet regrútov sa však každoročne znižuje. V roku 2018 sa odpust konal 21. októbra a v obci bola prijímaná jediná regrútko. Štyri roky predtým nemala obec žiadnych regrútov.

Kultu predkov je venovaný sviatok **Dušičiek a Všetich svätých**. Počas týchto dní chodia obyvatelia k hrobom svojich blízkych, ktoré čistia a ozdobujú. Na cintorín chodí aj farár, ktorý sa modlí k všetkým slovenským hrobom.

K **stridžím dňom**, ako sa predvianočné obdobie zvykne nazývať, sa v Peregu viaže už len málo aktivít. Na Katarínu sa pred niekoľkými desaťročiami robili v obci bály, tie sa však už v súčasnosti nekonajú. V deň sv. Ondreja sa veriaci schádzajú k modlitbám v kostole. Z hľadiska tradícií je výraznejším len deň sv. Mikuláša, kedy sa deti schádzajú v kostole, kde spievajú náboženské piesne a dostávajú od kňaza balíčky so sladkosťami. Po dedine chodí na Mikuláša sprievod masiek Mikuláša, čerta a anjela.

Vianoce oslavujú Slováci všetkých vierovyznaní. *Všetci máme, reformanti, Rutěni aj Němci. Keť chcem, idem do ktoréhokoľvek kostola.* Slávnostnej večeri na *Krčún* predchádza modlitba v slovenskom jazyku. Obyčajne ju začína najstarší muž v rodine a ostatní členovia pokračujú v Otčenáši a Zdravas Mária. Na vianočnom stole u starších obyvateľov gréckokatolíckeho vierovyznania nechýba ani dnes *kozonač* s makom alebo orechmi – koláč, chlieb, ktorý si každý robí sám doma, *polefka kuraca* s rezancami, torta, víno, pálenka, *oreche* a *jabličko*. Jablko sa rozkrajuje a orechy rozlupujú, aby bolo v rodine po celý rok šťastie. Evanjelici jedia *kuráciu poliouku, sármu kapustovú*, klobásy, pečené mäso a v poslednej dobe aj rybu. Katolíci držali prísny pôst. Nejedli

ani masť, len maslo. K najčastejším vianočným jedlám u nich patrili *bobálki* s maslom, ktoré sa robia dodnes, *gribova polievka* – hríbová polievka, *gris* s *mľekom* – grisaná kaša a makové, či orechové koláče. Pod stôl dávali starí ľudia 12 jedál. Na zem sa položilo seno, lebo *Ježiš Kristus sa narodil v koňici* a na to *dvanastero jedla* – *orecha*, *kapusty*, *sarmi*, šeliake.

Najbližší príbuzní sa v tento deň obdarúvajú darčekom – *kado*, ktoré sú umiestnené pod stromčekom ozdobeným guľami – *globur*. Prvý sviatok vianočný chodia Slováci, najmä starší obyvatelia, do kostola. Na Štefana sa chodilo *gratulírovať* – vinšovať k rodine a večer *na muziky do kminu* – kultúrneho domu. V súčasnosti sa tieto tanečné zábavy už nekonajú.

Na *Nový rok* sa schádzajú veriaci v kostole, kde si nechávajú posvätiť jedlo a víno a modlia sa. Farár učí k tomuto dňu deti spievať náboženské piesne a recitovať. *Hromnice*, ktoré pripadajú na 1. februára, sú venované predkom. V tento deň sa nosia do kostola posvätiť sviece. Okrem toho chodia veriaci na *hrbitovi* – hroby svojich blízkych.

Obdobie *fašiang* bolo kedysi zasvätené zábave. Pred niekoľkými desaťročiami chodil po dedine sprievod masiek s košom na jedlo. Ak im domáci klobásy a slaninu nedali, fašiangovníci si ich aj ukradli. Následne sa sprievod odobral na bál do kultúrneho domu. K fašiangom sa vo Veľkom Peregu viaže aj jedna nešťastná udalosť. V roku 1893 sa konal fašiang v českej hospode „U burdy“, kde boli umiestnené sudy s petrolejom. Tieto sudy zachvátil oheň, v ktorom všetko zhorelo a zahynulo 15 ľudí. Na ich pamiatku sa na cintoríne nachádza pomník. Dnes sa fašiangové zábavy v obci nekonajú.

Najvýznamnejším kresťanským sviatkom je *Veľká noc*. Veľkej noci predchádzal pôst. Počas neho ale i počas celého roka sa pôst dodržiaval najmä v tzv. pôstne dni, ktorými bola streda a piatok, prípadne len piatok. Cez pôst sa konzumovali bezmäsité jedlá. Bežné jedlá sa pripravovali na masti, pôstne na tekvicovom, v menšej miere na slnečnicovom oleji. *Olej bol vzácni, tak len na pôst sa dával*. Varili sa zeleninové jedlá, *krumpľová* alebo *slivková polievka*, či jedlá z húb. Pôst dodržiavajú starší obyvatelia dodnes.

Veľkonočné sviatky začínajú Kvetnou nedeľou. V tento deň svätia Peregčania v kostole bahniatka, ktoré si ako ochranu pred búrkou odnášajú do svojich príbytkov. Na zelený štvrtok sa nepracuje, obyvatelia sa pôstia, chodia do kostola a modlia sa. Na Veľký piatok varia špeciálne jedlá, napríklad zo zemiakov – *bandurki*. U evanjelikov sa do nich nesmie pridávať žiadne mlieko ani vajcia. Keďže na Veľkonočnú nedeľu sa nesmie variť, len jedlo prihriať, slávnostné pokrmy sa pripravujú na Bielu sobotu. Mäso sa konzumuje až v nedeľu a k tradičným veľkonočným jedlám patrí šonka – šunka, kuracia polievka, bravčové rezne, *sarma* alebo vajcia. V obci sa stále zachováva veľkonočné oblievanie. Oblievať dievky a ženy v rodine chodia dospelí muži, mládenci aj chlapci. Za oblievačku a vinše dostanú chlapci vajíčka, *bombóni* – cukríky a peniaze. Veľkonočné vajíčka sa ešte stále v niektorých rodinách farbía pôvodnou technikou – varením v cibulových šupách.

Osobitným prejavom náklonnosti mládenca k dievčine je stavanie *májov*. Pôvodne sa máje vsádzali do zeme vo dvoroch dievčat, alebo sa menšie stromčeky pripevňovali na ich *kapuru* – bránu. Ich stavbu aj skladanie spravádzali miestni muzikanti. Patrí k nim Vali Galošek a Marek Kundla. Máje sa výnimočne stavajú aj dnes.

Pracovné obyčaje. K pracovným obyčajovým tradíciám zaraďujeme aj zvyky súvisiace so *stavbou domu*. Najstaršie domy v obci pochádzajú z 18. storočia a majú približne 150 rokov. Sú postavené technikou válkov a nabíjania hlíny, pliev a konárikov medzi dosky – štemovaním. Podľa výpovedí obyvateľov sa váľky robili ešte pred 40 rokmi. Hlina sa chodila brať na miesto, nazývané *Hlířík*. Na domy sa používalo smrekové drevo, ktoré sa privážalo z Aradu. Na najvyššiu dokončenú časť domu sa aj dnes umiestňuje zelená ratolesť. Pred negatívnymi silami majú dom ochrániť uhľíky, ktoré sa kladú do múrov alebo do základov domu. V novom dome nesmel nikto prespať, skôr, ako prišiel farár, ktorý sa v ňom pomodlil a posvätil ho.

Dôležitou udalosťou v rodine je doteraz *zabíjačka*. V rodinách sa zabíjalo jedna alebo aj dve svine naraz. Z ich mäsa sa robili nasledovné špeciality: *klobási*, *hurki*, škvarci, *majoši* – z pečienky, mäso, *slaňina*, *matej* – tlačienka, šunka, salámy. Prasatá zabíjali *bravinari*, ktorými boli šikovní muži z rodiny alebo majstri z dediny.

Pre peregské rodiny bolo najdôležitejšie *vlastníctvo pôdy*. Jej obrábaním a chovom domácich zvierat sa mnohí starší ale i mladí obyvatelia zaoberajú aj v súčasnosti. Na svojich hospodárstvach chovajú aj niekoľko desiatok alebo stoviek kusov statku. *Pred vojnou v 1938 sa nedalo nič na dom. Dom nebol dôležitý, hlavná bola úroda. Každí sa ťešili, keď mohli kúpiť zem, aby mali deti hospodárstvo. Na dom ňedali peňiaze. Dobitok a kupovať zem bolo dôležité.* K pracovným obyčajom súvisiacim s pôdou a úrodou patrí aj svätenie obilia. Vo Veľkom Peregu, podobne, ako v iných obciach sa pšenica a žito svätilo na sv. Marka. V tento deň chodil farár so sprievodom k miestnym krížom. Viaceré takéto kríže sa nachádzajú na okrajoch dediny a svätiť obilie sa k nim chodilo ešte pred 10 rokmi.

Rodinné obyčajové tradície. Rodinný, náboženský život, hospodársky život Slovákov a Čechov v obci zachytávajú viaceré *texty*, *hmotné predmety a fotografie*, vyzbierané od miestneho obyvateľstva. Sú umiestnené v budove starej školy a budove miestneho kostola českobratskej reformovanej cirkvi. Cenné sú napríklad fotografie, ktoré zobrazujú svadobné páry od roku 1908 do roku 1996. Rodinné obyčaje a ich vývoj dokladuje aj fotografická dokumentácia, ktorá sa nachádza v rodinných archívoch. V cirkevnom archíve sa nachádza len jedna kniha matrik, ktorá zaznamenáva narodenie, úmrtia aj sobáše obyvateľov obce. Kniha nerozlišuje medzi rodinnými udalosťami Slovákov a Čechov. Ostatné matriky sú vedené v maďarskom jazyku a sú uchované v maďarskom Malom Peregu.

Obyčaje spojené s narodením dieťaťa. Deti sa pôvodne rodili v domácom prostredí. Pomoc pri pôrodoch zabezpečovali babice. Obyvatelia obce si spomínajú hlavne na babicu Kronovetovú alebo Hruškovú, ktorá chodila k ženám až do 60. rokov 20. storočia a po nej pôrodnú asistentku Samčekovú. Pôrody obriaďovala aj Marija Ort, bola Nemkula, chodila ku šetkým, kerá nemohla, chodila kúpať. Neskôr chodili ženy rodiť do pôrodnice v Oradei. Ženu po pôrode navštevovali príbuzní. Na posilnenie jej prinášali kohútiu polievku s rezancami a mlieko. Návštevy novorodičky a dieťaťa po príchode z nemocnice sa praktizujú aj dnes.

Za krstných rodičov si Slováci vyberajú príbuzných, susedov alebo priateľov. Krsty sa odohrávajú v miestnom kostole. Počet krstov však neustále klesá. V roku 2017 sa tu konal len jeden krst. Krstiny sa väčšinou odbavujú v domácom prostredí. Krstní rodičia prinášali dieťaťu vecné dary – zlatú retiazku alebo hodinky, dnes sú to predovšetkým peňažné dary. Slováci svoje deti spočiatku krstili tradičnými menami, ako je napríklad *Jaňik, Ana, Josif*, neskôr Milena, Juliana, Darko a iné modernejšie mená. Ďalšou zo siedmich sviatostí katolíckej cirkvi je prvé sväté prijímanie – *pristupovanie* a birmovka – *druhé pokrstenie*. Ich počet v obci takisto klesá, naposledy tu bolo birmované dieťa pred 5-6 rokmi.

Svadobné obyčaje. Na svadbu chodili pozývať zväč. Dnes chodia osobne pozývať mladí. Tri týždne pred svadbou sa v kostole konali ohlášky. Týmto spôsobom sa o úmysle zosobášiť dozvedelo celé lokálne spoločenstvo. Počas ohlášok, ktoré sa konali vždy v nedeľu pri omši, mali byť mladí prítomní v kostole a sedieť v prvej lavici. K ohláškam si obyvatelia obce pamätajú nasledovnú pieseň:

*Never že mu never, ani že mu never,
dokiaľ nebudu tritižňove ohláški,
keď si on klakne a dva prsti zdvihne, bude ti verní.*

Ohlášky sa konajú v obci aj dnes, je ich však málo, pretože aj celkový počet sobášov klesá. Ďalšou príčinou je fakt, že mladí nie sú prítomní v obci, v čase, kedy by sa ohlášky mali konať.

Predsvadobné obdobie bolo venované prípravám. Pred svadbou, ktorá sa konala vždy mimo pôstneho a adventného obdobia, sa robili zabíjačky. Zabíjačkové jedlá sa obyčajne ponúkali tým, ktorí pomáhali s prípravou jedál lebo stavbou svadobných šiatrov na dvore. Tradičnými svadobnými jedlami vo Veľkom Peregu bola *slepečia* alebo *kuraca poleška* a *brdovce* z cesta. Z pečienky sa uvarili *gomborce* – halušky, ktoré sa zavarili do polievky. K ďalším pokrmom patrila *rajčatová* – *pareňičková* omáčka s ryžou a vareným *svinským veprovím* mäsom, tiež vyprážané rezne s ovocným kompótom. Niekoľko dní pred svadbou sa v rodine piekli torty. Tieto jedlá sa varili pokiaľ sa svadby organizovali v domácom prostredí. Dnes sa odohrávajú v miestnom kultúrnom dome a reštauráciách v Arade alebo okolitých obciach.

Organizátor, ktorý mal svadbu na starosti, sa v Peregu nazýval *starosta*. Ten viedol aj rozlúčku v dome nevesty. Spievala sa pri nej nasledovná pieseň:

*Pridi že mi pridí, krásna ratoľieska,
už mi dohorela u mojej mamki sviečka.
Zostávajú zdraví, tieto naše prahí,
čo vás prekráčať moje biele nohi.
Zostávajú zdraví, tieto naše kľučki,
čo vás odmikať moje biele rúčki.*

Družice spievali:
*Richtujte si svacha visokú palicu,
vedeme do domu veľkú kvarňicu.*

Svacha odpovedá:
*Ja ju neodvihnem, ja jej rači pustím,
lebo moju nevestu do fšetkého vpustím.*

Na to zaspievali družbovia a družice nasledovné:
*Neplač ti Aňička, nekas si očička.
Uš su ti tvoje perini u druhej mamički.
U druhej mamički, krvave pečene ribički,
a u mojej milej krvave slzički.*

Zánik svadobných tradícií spôsobuje predovšetkým fakt, že počet sobášov v obci výrazne klesá. Za posledných niekoľko rokov sa v obci nekonali ani jeden sobáš. Dvodom je najmä to, že svadby sa z domáceho prostredia presunuli do reštauračných a hotelových zariadení. Tu sa však v súčasnosti stretávame s novými prvkami, akými je prenášanie nevesty cez prah alebo rozbíjanie taniera.

Obyčaje spojené s úmrtím. V kolektívnej pamäti sa zachovali predstavy o tom, že prichádzajúce nešťastie vedie vytyšiť napríklad zvieratá. Ak sa malo niečo prihodiť, pes, koň alebo iné domáce zviera zosmutnelo a nechcelo žrať, *zakukal* kuvik alebo sova. Tieto predstavy sú dnes už len latentné, viacerí zo starých obyvateľov hovoria, že tomu neveria a považujú to za poveru.

Dom smútku – *kapela, kaplnka* bola v obci postavená len pred 5-6 rokmi. Znamená to, že ešte donedávna bol mŕtvy vystavený v dome a tu sa odohrávali aj všetky úkony, ktoré s úmrtím súviseli. V obci nie je zriadená pohrebná služba, najbližšia sa nachádza v Nadlaku. Mŕtveho dodnes obriaďuje najbližšia rodina. Obyvatelia sa v tejto súvislosti odvolávajú aj na Anetu Takáčovú, ktorá chodí mŕtvych poumývať a obliecť. Za túto službu ju rodina symbolicky finančne odmení. Starí ľudia si oblečenie do truhly obyčajne pripravovali sami. Truhly pre zosnulých všetkých národností v obci dodnes zhotovuje

stolár Čech František Pek. Mŕtvy je uložený v truhle v prednej izbe. Sem sa za ním chodia rozlúčiť príbuzní, ktorí pri ňom zostávali vždy do polnoci. Ak zomrel Slováč, prítomní sa modlia a spievajú po slovensky. Smútiaci sú pohostení pálenkou, vínom a koláčmi. Pred pohrebom prichádza k mŕtvemu farár. Poslednú rozlúčku vykonáva na dvore.

Vo Veľkom Peregu sa nachádza jeden cintorín. Je situovaný približne 100 metrov od domov a nie je nijako ohradený. Slúži pre obyvateľov všetkých vierovyznaní. Naľavo po vstupe do cintorína sú umiestnené hroby Nemcov, napravo sú hroby Slovákov, Čechov a Rumunov. Na cintoríne sa nachádza socha anjela, ktorú dala postaviť zámožná nemecká rodina Fricova pre padlých vo vojne, a spoločný kríž. Vzadu na cintoríne boli pochovávané deti. Samovrahov kedysi pochovávali vzadu na samom okraji za domom smútku, neskôr však už medzi ostatné hroby.

Po pohrebe sa v rodine mŕtveho alebo v miestnom kultúrnom dome koná kar. Smútok za blízkym príbuzným sa držal rok. Dnes sa toto obdobie skraca približne na 6 týždňov.

Jazykové prejavy. Najstaršia generácia hovorí pri vzájomnom kontakte Slovákov po slovensky. V ich reči nachádzame prvky východoslovenských aj stredoslovenských nárečí, ale i češtiny, s výraznými presahmi rumunských výrazov. V komunikácii s príslušníkmi iných národností, plynulo prechádzajú do rumunčiny alebo nemčiny. Mladšia generácia a deti hovoria po rumunsky, slovensky najmä v prípadoch, že pochádzajú z čisto slovenských rodín, len ojedinele v prípade zmiešaných rodín. Ako príklad jazykových prejavov uvádzame slovné výrazy z oblasti príbuzenskej terminológie, tradičného odievania, domáceho života, hospodárenia a staviteľstva ale i katastrálnych názvov.

Príbuzenská terminológia

Rodina – *família, fameliĵa, rodina* (Do tretieho kolena sa nesmeli brat.)

Otec – *oěec, taěinko, oěecko, taěi*

Mama – *maě, mamenko, maminka*

Sestra – *sestra*

Brat – *brat*

Syn – *sin, chlapec*

Dcéra – *ěeěa, ěera, ěerka, ěieuka*

Chlapci – *parubci*

Starý otec – *starí oěec, ěetko, ěedo, ěedeěek, ěido, starěek*

Stará mama – *baěka, baěiěka, stará mama, baba*

Prastarý otec – *pradeěeěek*

Prastará mama – *prabaěiěka, prababa, prastará baba, stará baba*

Vnuk – *vnuk, menom*

Vnuěka – *vnucěka, menom*

Otcov brat – *ujo, stríko, strko*

Otcova sestra – *tetka, jej manžel – ujko*

Mamin brat – *ujo, ujko, jeho manželka – ujěiná*

Mamina sestra – *tetka, ěeta*

Maněelka – *ěena*

Muě – *chlop, muě*

Nevesta – *ěevesta*

Zaě – *zaě, zaěko*

Svokor – *svokor, oěec*

Svokra – *svokra, mama*

Bratranec – *bratěník, bratrancovia po otcovi a po mame*

Sesternica – *sesterěnica*

Ěvagor – *ěvagor*

Ěvagrína – *ěvagrína*

Svat – *svat*

Svatka – *svacha*

Sestrine a bratove deti – *vnuk, vnucěka*

Krstná mama – *krsná mama, krsna, krni, kmotra, kmotriěka, mócika, nonaěka*

Krstný otec – *mócik, kmotor, nanoěko, krsni*

Krsěa – *krsne*

Nevydatá ěena s dieěaěom – *prespanka*

Mená zvierat: kravy – *Ěofka, Zorka, Beěka – Elizabeta, Manca, Dojna, Uju, kone – Olěa, Biske, ěéneě, Furi, Káva, Zlata, Margit, Ema, Loci, svine – ěuro, psy – Bucu, Zorka, Puca, Nataěa, Bobi, Bela*

Prípítky: Hovorilo sa len: na zdravie, lebo ěím viac zdravěkania, tím viac stonania.

Víneěko mláěěncúm, paěeno chlapom, vodiěku pannám a ocot babám.

Pri hostení sluhu alebo hosta priloěil dotyěný ucho k mise a povedal: *Daj mu maěť, buěe ěi ráěť, keě mu ěeěáě, iba vodu, buěe ěi na ťkodu.*

Náreěové výrazy: Domy a domáci ěivot: *daěěěovka – daěěěová voda*, ktorú obyvatelia dodnes používajú na pranie, pretože je mäěšia, *preděna izba – predná izba, pitvor, kuchiěa, zaděna izba – zadná izba, gánok, gank – voněajěia vstupná ěasť domu, ľada – truhlica na uskladnenie kukurice, koěica – stajěa pre kone, staj, maětaě – maětaě pre kravy, kúěi – chliev pre brave – prasatá, kur – kurín, hambar – suěiareě kukurice, poval – povala, kukuriěák – kukuriěné pole, kukurica (Kúrimo ťulkami kukuriěnimi.), zedki – kukuriěné ťúľky, slivke – slivky, jabka – jablká, hruěke – hruěky, petruěka – petrělén, morkof – mrěkva, ěesnok – cesnak, zemaki, krumpěe, bandurki – zemiaky, paradiěe – paradajky, alma – paprika, moloko – mlieko, krav – krava, brav – sviěa, Oěev: *habeti – obleěenie, nohaveěi – nohavice, pantalon negri – ěierne nohavice, kalab – klobúk, kocabajka – koěeěa, kolotěi – topánky, kalab – klobuk, krsák – klobúk, chuěka – ťatka, pantěiki – ťnúrky,**

Iné: *koscel’ – kostol, ťklep – oběhod, zroěic – urobiěť, zakapaě’ – zaniknúěť, arenda – prenáějom, bisiduěaě’, biěiduěaě’ – hovoriěť, rozprávaě sa, ěuě’ – poěuěť,*

temperatura – teplota.

Katastrálne názvy. Viaceré časti obce nesú dodnes pomenovanie podľa svojich vlastníkov, napríklad *Kudlova ulica*, *U Podávkových stromú* (*To mala rodina Podávkových.*), salaš *U Duškových* alebo *Čáslavská ulica*, dnešná hlavná ulica, na ktorej bývali Čáslavskí. Ulice alebo časti obce pôvodne obývalo obyvateľstvo konkrétnej etnickej alebo náboženskej skupiny. Na Švábskej *ullici* bývali Nemci, na Čáslavskej alebo aj Českej *ulici* žili Česi. Slováci obývali viacero ulíc. Gréckokatolíci bývali *po kraji*, tak sa to volalo *Krajná ulic*. Oproti obecnému úradu žili Rómovia, predtým bývali v časti *Hliník*, kde sa ťažila hlina. V obci netečie žiaden potok. Kedysi tu bolo viacero studní, dnes sa v nej nachádzajú tri: *Kručanova*, *U Duškú* a *U Fridiho*. Studne sú hlboké 7 až 9 metrov.

Obrázok č. 1 a 2: Drobné sakrálné predmety v rodinách Slovákov

Zdroj: S. Letavajová, 2018

Literatúra a pramene:

KOKAISL, P. – ŠTOLFOVÁ, A. – ZYCHOVÁ, J. – HANUŠ, P. A KOL. *Po stopách Slovákov ve východní Evropě. Polsko, Ukrajina, Maďarsko, Rumunsko, Srbsko, Chorvatsko a Černá Hora.* Praha: Nostalgie, 2014.

Kontakt:

Mgr. Silvia Letavajová, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 01 Nitra
E-mail: sletavajova@ukf.sk

PhDr. Michal Kurpaš, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: mkurpas@ukf.sk

Deti v sieti digitálnych médií¹

Erika Moravčíková

Kľúčové slová: zábava, vzdelávanie, edutainment, digitálni domorodci, digitálne médiá, Youtube

Key words: entertainment, education, edutainment, digital natives, digital media, Youtube

Abstract: Significant cultural and social shifts are taking place before our very eyes partly due to the integration of technology and entertainment produced by the media for consumption in society. Our study endeavours to engage in a critical reflection of current education in an age dominated by the digital media and edutainment. Our goal is to outline a picture of digital natives' life in cyberspace, in which education and collection of knowledge gain radically different contours than any time before, all this on the background of collectively shared intelligence on the internet. We also pay attention to one of the most glaring examples of edutainment in practice – video-sharing platform YouTube – which represents a favoured, effective and comprehensible instrument of education for children and young people. Nevertheless, our assessment is rather critical, as we point to frequently doubtful quality of information and sources on the video portal, and too dominant elements of entertainment at the expense of education and cognitive aspects.

Úvod. Masmédiá, všade prítomnosť nových technológií a presýtenosť kvantami informácií ruší zmysel pre reflexiu vlastnej kultúry. Dnes tak možno uvažovať vo väčšej miere o kultúre techniky a vedy, nerozlučne zrastenej

¹ Príspevok je výstupom v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0282/18 Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989.

s ekonomikou. Hodnotou sa stáva vlastníenie najnovších produktov a hodnota kultúry sa meria konzumáciou v zmysle mať, konzumovať, zabávať sa. O zábave možno uvažovať v rôznych kontextoch. Ide o fenomén tradičnej, rovnako aj modernej a postmodernej spoločnosti. Jej význam a formy sa menia v závislosti od úrovne civilizačného pokroku. V súčasnosti môžeme za jeden z hlavných zdrojov zábavy považovať aj elektronické médiá, najmä televíziu a internet s ich neprehliadnuteľným kontextom pôsobenia. Zábava tvorí popri iných aktivitách integrálnu súčasť života každého človeka. Možno o nej hovoriť ako o voľnočasovej aktivite, ktorá na seba berie mnohé podoby aktívne či pasívne stráveného času.

V industriálnej a postindustriálnej spoločnosti sa fenomén zábavy posunul do novej významovej roviny. Túto situáciu spôsobili dva faktory: prvým je pôsobenie masovokomunikačných prostriedkov (predovšetkým filmu a v ostatnom období najmä internetu), druhým a podstatným je všetky sféry prestupujúca komodifikácia a sekularizácia spoločnosti. Orientácia na trh, orientácia publika na zábavu, masová produkcia a výška zisku – to sú hlavné determinanty vývoja mediálneho priemyslu, v rámci ktorého sa konštituoval aj priemysel zábavný. Mediálne produkty tak nadobúdajú charakter komodity, keďže zábava sa stala cieľom komercializácie mediálneho priemyslu.

Recipients vnímajú mediálnu zábavu rozmanito – napríklad ako istý druh rituálu či veľmi účinný katarzný a hedonistický prostriedok. Jej konzument si tak prostredníctvom širokej ponuky zábavných programov rieši svoje každodenné problémy. Imaginárny úkryt mu poskytuje fantazijný svet, tak veľmi vzdialený od každodennej reality. Túto eskapistickú stratégiu realizuje identifikáciou so svojimi hrdinami, ktoré sa najmä v ére digitálnych médií prerodili na novodobé celebritné vzory (lákové idoly) najmä detí a tínedžerov.

Produkty zábavného mediálneho priemyslu vznikajú v istom čase a v istom kultúrnom priestore. Kultúra preto na nich logicky zanecháva svoju pečať – sublimuje hodnoty, normy, vzory, vkus ale aj zmysel i mieru pre tvorbu, ovplyvňuje divácke dekódovanie obsahov a posolstiev. Jednotlivé žánre zastúpené v programových typoch generujú témy a hodnoty, ktoré sú príznačné pre kultúrne prostredie tvorcov i recipientov.

Dopady mediálnej zábavy. Pri pojednávaní o mieste a formách zábavy v ľudskej kultúre nemožno abstrahovať od skutočnosti, že spôsoby k jej uspokojeniu výrazne súvisia s úrovňou civilizačného pokroku a existencie rôznych prostriedkov, ktoré k dosiahnutiu zábavy možno použiť. V súčasnosti sa čoraz viac skloňujú termíny ako rýchla alebo instantná zábava odkazujúca na jav, že cesta k zábave (najmä v súvislosti s výraznou preferenciou digitálnych médií tzv. digitálnych domorodcov) by nemala byť zarúbaná.

V spojitosti so súčasnou kultúrno-spoločenskou situáciou zábava preniká aj do oblastí, kde ešte donedávna vôbec nebola prítomná, alebo bola prítomná len minimálne. Stávame sa svedkami „entertainizácie“ alebo „zozábavňovania“ produktov a ich prostredníctvom aj celej spoločnosti. Nie je preto

náhoda, že v súčasnom spoločenskom diskurze sa stretávame s celým radom neologizmov ako edutainment, infotainment, technotainment, advertainment, militainment, politainment, sextainment či dokonca nekrotainment. (Moravčíková 2013: 196) Spoločným menovateľom všetkých „tainmentov“ je, že takmer čokoľvek sa nám ponúka a podáva ako zábava alebo prinajmenšom v kombinácii so zábavou. V prípade infotainmentu je to spravodajstvo, od ktorého sa očakáva, že nebude len informovať, ale aj zabávať. Ak sa však pozrieme na funkcie médií, ktoré majú v prvom rade informovať, vzdelávať, vychovávať a prirodzene aj zabávať, zisťujeme, že aktuálne tieto funkcie už v súčasnosti len s ťažkosťami (ak vôbec) stoja samostatne. Informovanie, vzdelávanie aj zabávanie mediálnych recipientov sa odohráva v rovnakom čase i priestore. Preto je čoraz ťažšie od seba odlišiť zábavu od všetkého ostatného. Skeptickými slovami teoretika médií a kritika kultúry zábavy N. Postmana, kultúra, veda, vzdelávanie, náboženstvo, politika sa stala iba doplnkom zábavy – a môže za to najmä televízia. (Postman 2010) Analogicky možno potom ako zábavu poňať alebo formou zábavy ponúkať najrôznejšie výrobky hmotnej povahy, širokú škálu služieb nehmotnej povahy (vrátane vzdelania) a v najextrémnejšom prípade aj produkty súvisiace so sexom (sextainment) či smrťou (nekrotainment).

Túto tendenciu v plnej miere využíva marketing (advertainment), podobne ako všetko, čo môže aspoň trochu poslúžiť na podporu konzumu. Je to zaiste spôsobené aj tým, ako je v spoločensko-vedných disciplínach vnímaná súdoba postmoderná spoločnosť. Sociológ M. Petrusek jej prisudzuje prívlastok „pohodová“ a zmieňuje sa aj o ďalšej typickej vlastnosti – nechce byť rušená vážnosťou. (Petrusek 2007: 159) Zábava kontaminuje doslova a do písma všetko – informácie a vzdelávanie nevynímajúc. Odtiaľ pochádzajú všetky vyššie uvedené neologizmy odkazujúce na bezprecedentné spájanie všetkého so zábavou. Slovami M. Petruska: „súdoby človeka je individualistický, je narcistický, je hedonistický. Dodajme – a chce byť bavený, pretože sa už baviť sám veľmi nevie. Tomu slúži priemysel zábavy.“ (Petrusek 2007: 159-160) Práve vďaka priemyslu zábavy princípy *entertainizácie* zapúšťajú v spoločnosti čoraz hlbšie korene. Zábava ako integrálna súčasť života však prináša mnoho úskalí. Jedno z nich približuje špeciálna pedagogička L. Smečková. Na otázku novinárky S. Kubíkovej (v publikácii *Klub nerozbitných detí*): „Prečo je zlým cieľom len tak sa zabaviť?“ odpovedala nasledovne: „Pretože úplne prirodzená túžba a potreba každého človeka je tvorivosť, to je to, čo nás poháňa. Na zábave nie je nič zlé, ak sa zabávame tvorivo – niečo konštruujeme alebo vymýšľame. Problém digitálnej zábavy je, že je bez úsilia. A keď sme bez úsilia, tak neprekonávame prekážky, nebudujeme si vôľu, nebudujeme si charakter. A to je veľké nebezpečenstvo, najmä pre deti. (Kubíková 2018: 58) A pokračuje: „jedna z duševných potrieb človeka je „byť potrebný, užitočný“. A keď sa budeme len zabávať, neuspokojíme túto duševnú potrebu a vzniká v nás neustály pocit prázdna. Tým, ako zvonka dostávame možnosť urobiť sa

šťastným – nakupujeme, objednávame, zhrňame – kopí sa nám uspokojenie materiálnych potrieb, ale prehlbuje sa nám diera duševných potrieb.“ (Kubíková 2018: 58)

Digitálne médiá – digitálne deti – edutainment. Nové, tzv. digitálne médiá (napr. internet, počítač, notebook, tablet, smartfón atď.) sú založené na numerickom kódovaní dát, na rozdiel od klasických, elektronických médií založených na analógovom signáli. Zároveň sú emblematickým symbolom technokratickej spoločnosti, sú všade okolo nás a najmä mladí ľudia a deti sa v tomto online prostredí pohybujú úplne prirodzene a neraz na nich až prehnané lipnú. Sú úplnou ľahkosťou si osvojujú akékoľvek technické novinky a neustále pripojenie k internetu považujú za samozrejmé. Novinárka S. Kubíková sa vo vyššie spomenutej knihe *Klub nerozbitných detí* zamýšľa nad tým, čo pre dnešné deti a tínedžerov znamená skutočnú apokalypsu. Vpád ničivého meteoritu či zombie-apokalypsa sa nevyrovná strate wi-fi pripojenia. Po experimente, počas ktorého vystavili tisíc vysokoškolských študentov (vrátane vzorky zo Slovenska) situácii, keď mali prežiť dvadsaťštyri hodín bez médií, mali opísať svoje pocity. Pre lepšiu ilustráciu príkladáme niekoľko ich vyjadrení: „Jediná vec, ktorá mi bežala v hlave, bola (hlas psychopata): chcem Facebook, chcem Twitter, chcem Youtube, chcem telku.“ (...) „Prázdnota, obklopila ma prázdnota.“ (...) „Médiá sú mojou drogou, bez ktorej som stratený.“ „Cítil som sa ako mŕtvý“ (...) „Cítil som sa paralyzovaný – ako keby bola zničená moja schopnosť žiť.“ (Študenti 24 hodín bez mobilov 2010 In: Kubíková 2018: 30)

Na budúcnosť výchovy a vzdelávania je preto nutné nazerať nielen v kontexte dominancie nových tzv. digitálnych (sieťových, nových) médií, ale aj v kontexte zábavy. Informačné pole ovplyvňuje vnímanie okolitého sveta, hodnotenie udalostí a javov vyskytujúcich sa vo verejnom aj súkromnom živote. Deti počítačovej generácie, ktoré americký pedagóg a publicista M. Prensky označil ako *digital native* (digitálni domorodci)², rozvíjajú svoje intelektuálne schopnosti nielen rýchlejšie a rozmanitejšie, ale aj v inom sociálno-časovom rozmere. Ich domovom je digitálny svet moderných informačných technológií.

Narastajúca potreba zábavy v edukačnom procese na pozadí prehlbujúcej sa kolektívnej inteligencie vedie k modifikácii kognitívnych funkcií (najmä čo sa týka udržania pozornosti, čítania alebo učenia sa). Tieto procesy, ktorým sa v ostatnom období venuje veda a výskum intenzívne, odrážajú snahu uchopiť alebo porozumieť prudko sa meniacemu svetu digitálnych domorodcov. Nadobúdanie vedomostí a poznatkov a ich distribúcia sa pre

² Tento termín použil v dvoch článkoch spolu s pojmom digitálni prisťahovalci (alebo digitálni imigranti). Označuje ním generáciu ľudí, ktorí sa narodili po roku 1980 a vyrastali v prostredí počítačov a internetu ako samozrejmej súčasti prostredia (ako v minulosti voda a elektrina, neskôr televízia). Nazývajú sa aj generácia milénia, tiež generácia Y (narodení po roku 1980), generácia siete a pod. (Spitzer 2018: 161)

najmladších z nich, označovaných ako tzv. *google generácia*³, stáva niečím, čo treba zdieľať a o čo sa treba okamžite podeliť, a to najmä v kontexte internetu novej generácie (tzv. web 2.0 a web 3.0), ktorý je založený na kooperácii, participácii a čoraz väčšej interaktivite. Hyper-konektivita spolu s konvergenciou digitálnych médií tak vedie k transformácii komunikácie (priama, reálna je nahrádzaná virtuálnou, sprostredkovanou, mediovanou), v ktorej sa užívatelia digitálnych médií delia o všetko: svoje aktivity, každodenné zážitky, intimitu, tabuizované témy, ale aj o vedomosti, skúsenosti a poznanie všetkého druhu. Spolkovú kultúru (ktorú spája spoločný záujem o nejakú tému, hobby, záľubu) nahradila jej virtuálna podoba vo forme blogov alebo tzv. tutoriálov. (Čokoľvek sa človek potrebuje naučiť, niečo si vyrobiť, napríklad zapojiť práčku, vycvičiť psa, naučiť sa cudzí jazyk, variť či šoférovať atď., vo virtuálnom priestore, najmä na portáli Youtube, existuje vždy návod, ako na to.) Preto neprekvapuje, keď sa začali vzťahovať videoblogy s edukatívnym obsahom. Od klasickejších foriem e-learnigu sa líši tendenciami používať vizuálne atraktívny obrazový materiál, jednoduchosť, zrozumiteľnosť a pod. Za všetky spomeňme jeden z najznámejších a najpopulárnejších vzdelávacích portálov pre deti a dospelých *Khan Academy*, založený v roku 2006. Rôzne jazykové mutácie tejto neziskovej organizácie zahŕňajú v súčasnosti takmer 7000 on-line videí z rôznych odborov – matematika, fyzika, chémia, biológia, história, medicína, finančníctvo, ekonómia, astronómia atď. Podľa slov zakladateľa tohto projektu S. Khana je toto cesta k posilneniu personalizovaného vzdelávania a prehĺbeniu kritického myslenia. Obrovskou devízou je podľa neho aj dostupnosť pre všetkých vrátane rozvojových krajín.⁴

V súvislosti s digitálnou érou, s interakciou a kooperáciou na sociálnych sieťach a dominanciou vizuálnej kultúry, kulturologička A. Olejárová hovorí o dostupnosti a určitej paradoxnej stabilite informácií vo výstižnom pomenovaní kanálu Youtube, nazývajúc ho živý archív, o ktorom uvažuje v medziach pamäťovej banky, ktorá má isté druhy poznatkov neustále k dispozícii. (Olejárová 2018: 41) Rozmanité virtuálne úložiská napr. vo forme *cloudov* sú nielen permanentne dostupné, no vedú aj k oslabovaniu práce s vlastnou pamäťou – prečo si niečo zapamätať, keď máme k dispozícii modernejšiu technológiu, ktorá si bude pamätať za nás. Pre ilustráciu môžeme uviesť príklad automatické opravovanie chýb textovým editorom.

M. Spitzer vo svojej publikácii poukazuje na obraz novodobej choroby, ktorú zaznamenali lekári v Južnej Kórei a nazvali ho digitálnou demenciou.

³ Pojmom „Google generácia“ sa označujú mladší (po roku 1993 narodených) zástupcovia *digital natives*, ktorí si prakticky nepamätajú čas, keď neboli počítače či vyhľadávač Google (ten bol spustený v roku 1998). Práve tejto generácii sa pripisujú mimoriadne schopnosti a zručnosti pri používaní informačnej a komunikačnej techniky, ktoré u digitálnych prisťahovalcov absentujú. (Spitzer 2018: 165)

⁴ Populárny vzdelávací on-line projekt pre deti i dospelých Khan Academy je dostupný už aj v češtine. Aktuálne je k dispozícii už 3000 videokolekcií preložených do češtiny. Viac pozri: <https://khanovaskola.cz/>.

Lekári tento termín po prvýkrát použili pri snahe o pomenovanie problémových stavov s pamäťou, pozornosťou a koncentráciou u mladých dospelých, nadmerne využívajúcich dostupné informačné technológie. (Spitzer 2018) Profesor M. Spitzer vo svojej práci poukazuje na množstvo výskumov v tejto oblasti, ktorými podporuje svoje závery. Z celého spektra užitočných zozbieraných dát a výskumov spomeňme aspoň niektoré. Pri používaní digitálnych médií sa napr. znižuje hĺbka spracovania obsahu. Užívateľ sa nezaobrá čítaním textu, ale texty len povrchné číta (skimmuje). Jednoducho sa nevniká do podstaty problematiky, iba sa kľže po povrchu. Toto všetko má so sebou i negatívny dôsledok prejavujúci sa v učení. (Spitzer 2018: 59)

V podobnom duchu uvažujú aj autori ďalšej, často citovanej knihy z tejto oblasti, *Digitálne deti*, G. Chapman a A. Pellicane. V ére multitaskingu a prokrastinácie je hlbkový ponor do problému čoraz zložitejší: „Čítanie do hĺbky je na internete ťažké, pretože mozog musí vyhodnocovať odkazy, rozhodovať sa, kam prejsť, a spracovať rozptýlenia v podobe reklám. Všetko toto odvádza mozog od pochopenia textu, ktorý má pred sebou. Keď sme na internete, náš mozog je zaneprázdnený rozhodovaním a hľadaním si cesty v spleti rozptyľujúcich faktorov, no nevenuje sa sústredenému učeniu.“ (Chapman – Pellicane 2016: 111.)

V súvislosti s novými technológiami vyvstáva i ďalší problém. Rodičia a učitelia (označovaní ako digitálni prisťahovalci) často nie sú schopní držať krok s novými technológiami, ktoré sú čoraz sofistikovanejšie. Dôsledkom čoho je jav pozorovateľný v ostatných dekádoch, a to, že deti majú čoraz väčší náskok v oblasti technických zručností a vedomostí, čo v konečnom dôsledku vedie k väčšej medzigeneračnej priepasti. Čo však výskumy v tejto oblasti potvrdili a čo tieto generácie spája je, že tendencia k povrchnosti pri hľadaní na sieti sa týka používateľov každého veku vrátane profesorov (pozri napr. výskum Spitzer, 2018: 166). Britská neurovedyčka S. Greenfielldová podáva neblahú víziu sveta digitálnych technológií, ktoré sa môžu stať životným štýlom so všetkým, čo k tomu patrí, keďže digitálny svet nám ponúka možnosť, ba dokonca nás podľa jej slov, zvädza k tomu poňať ho ako svet sám o sebe: „spoločenský život, nákupy, prácu, učenie a zábavu, všetko, čo dennodenne robíme, je teraz možné uskutočňovať úplne inak v nedefinovateľnom paralelnom vesmíre. Vôbec po prvýkrát hrozí, že život pred obrazovkou počítača vytlačí život skutočný.“ (Greenfielldová, 2016: 36)

Edutainment ako efektívny nástroj edukácie digitálnych domorodcov (?). Digitálne médiá priniesli výraznú zmenu najmä čo sa týka prístupu k vedomostiam a informáciám. Veľmi výrazne tak konkurujú tradičným vzdelávacím inštitúciám najmä pre svoju rýchlosť, dostupnosť, prístupnosť a intuitívny prístup k nim. Potom niet divu, že pri konfrontácii kyberpriestoru s reálnym svetom nám ten „offline“ môže pripadať ako „príliš pomalý, príliš komplikovaný, príliš šedý a fádny, príliš nevyspytateľný, príliš priestorovo a časovo vyčerpávajúci, príliš neanonymný, príliš skutočný, príliš náročný na komunikáciu

s ostatnými ľuďmi.“ (Reiser 2018: 127) Načrtnuté charakteristiky internetovej generácie z pera kulturológa M. Reiseru by si zaslúžili podrobnejšiu sociologickú, psychologickú i kulturológickú analýzu. Rozsah príspevku nám však neumožňuje patrične a na dostatočnej hĺbke sa nimi zaoberať.

Zaujímavý a výstižný pohľad na problematiku vzťahu vzdelávania, virtuálnej reality a digitálnych médií ponúka už vyššie citovaná kulturológička A. Olejárová. Konštatuje, že obhajcovia virtuálnych škôl vítajú nabúranie predstavy vzdelávania ako pyramídy a lineárneho procesu. Vzdelávanie v klasických formách tak bude podľa nich postupne nahrádzané nekontrolovateľnými informačnými tokmi. Nové spôsoby učenia sa práve na sieti nás totiž podľa nej posúvajú k obrazu spoločnosti, ktorá vzdeláva samu seba na princípe „do it yourself“: „Možno hovoriť aj o tom, že kompetencie, ktoré mali kedysi v istom zmysle elitný charakter a boli viazané na prostredie nejakej vzdelávacej inštitúcie, sú dnes voľne dostupné v kyberpriestore. Vďaka internetovej sieti návodov a vysvetliviek sa problematizuje pojem remesla, pretože z rozmanitých zručností dnes mnoho ľudí ovláda určitý súbor bez toho, aby sa čokoľvek musel naozaj vyučiť.“ (Olejárová 2018: 187)

Dánsky kultúrny historik J. Huizinga (napriek tomu, že o výučbe uvažuje v úplne inom časovom období) vidí problém v tom, že poznanie každého druhu sa dnes sprostredkúva masám v množstve, aké predchádzajúce časy nepoznali. Tvrdí, že spracovanie tohto poznania v živote viazne a nespracované poznanie ochromuje úsudok a stojí tak v ceste múdrosti. Huizinga ilustruje daný stav tvrdením, že „dnes je človek poučený o všetkom, do všetkého sa zapája a má potrebu vyjadrovať sa aj k veciam, ktorým do hĺbky nerozumie. Povrchné poznanie vedie k oslabeniu súdnosti. Nadmerná ponuka triviálnych predstáv mu sugeruje nezdravý a falošný rámec vkusu a citov.“ (Huizinga 2002: 44) Keď si doplníme súčasnú podobu kolektívnej inteligencie vo forme zdieľaných platforiem (napr. wikipédia), neprekvapí ani ďalší výstižný prívlastok „google generácie“ – *copy and paste generácia*. M. Spitzer upozorňuje v tejto súvislosti na ďalší dôležitý efekt – mladí ľudia majú problém rozlíšiť autoritu dobrých zdrojov (napr. vedeckých štúdií) a od zlých zdrojov (názorov). Kvalitu informácií neposudzujú – ak vôbec, tak len povrchné a fakticky ani nie sú schopní a ochotní ich vyhodnocovať. (Spitzer 2018) K tomuto zaiste prispieva nefiltrovaný informačný tok vedúci k informačnej presýtenosti a následnej informačnej únave. Vplyvom toho dochádza k oslabeniu analytických schopností a k poruchám pozornosti. Nemožno sa preto čudovať, že „vo svete, kde máme okamžitý prístup k všetkým dielam veľkánov svetovej literatúry, kde si môžeme overiť naše tvrdenia niekoľkými kliknutiami, či byť v kontakte s kýmkoľvek z celého sveta, sa trpezlivosť stala historizmom. (Reiser 2018: 127) U detí a mladistvých sa vplyvom vizuálnych médií dramaticky znižuje schopnosť učiť sa: „Predpokladom učenia je samostatná duševná práca. Čím viac a hlavne čím hlbšie sa nejakým obsahom zaoberáme, tým ľahšie sa dá naučiť.“ (Spitzer 2018: 77) Multitasking však vedie

k fragmentarizovanej pozornosti, oslabuje schopnosť hlbšie a dôkladnejšie sa na problém koncentrovať. Alarmujúce štúdie z rozmanitých vedných disciplín upozorňujú na dôsledky prehnaného lipnutia na živote odohrávajúceho sa v kyberpriestore. Za všetky aspoň telegraficky spomeňme poruchy osobnosti, strach a otupenie, depresie, poruchy spánku, závislosti, nadváha, tendencie k násiliu a sociálny úpadok.

Vplyvom globalizácie médií, ktorá priniesla explóziu komunikácie aj prostredníctvom sociálnych médií sa aj na území Slovenska začal do popredia dostávať trend vzdelávať sa prostredníctvom on-line videí na videoportáli *Youtube*. Táto vekovo, časovo ani priestorovo neohraničená pestrá paleta ponúka rozmanito diferencované príležitosti na vzdelávanie. Podľa niektorých študentov je učenie prostredníctvom *Youtube* efektívnejšie a lepšie ako jeho tradičnejšie formy. Virtuálni pedagógovia sú (zväčša) generačne blízki, kreatívni, inovatívni, originálni a v neposlednom rade – zábavní. Ich popularita rastie priamo úmerne s čoraz razantnejším preferovaním vizuálnej kultúry. Pre lepšiu ilustráciu si dovoľme čitateľovi priblížiť autorský projekt herca M. Kubovčíka, režiséra K. Vostáka a hudobníka J. Haška, predstavujúci edutainment v praxi par excellence. Videá sa zameriavajú na témy zo slovenského jazyka a literatúry lámu rekordy sledovanosti (predpokladáme, že na tom majú výrazný podiel slovenskí maturanti). Literárna klasika Sama Chalupku „Mor ho!“ má v „baštrngovej“ modifikovanej verzii aktuálne (k 29. 1. 2020) 863 048 videní. Dovoľme si odcitovať aspoň časť zo súčasnej, „rapovej verzie“ *Mor ho!*: „Oni na zem nepadajú, nie sú spodina. Nesú dary. Soľ a chleba, grátis wifina. Vitaj čávo u nás doma, nevyzúvaj sa. Nikto ti nič neurobí, zavreli sme psa. Ak si došiel pokempovať, kukať do vaty, spraviť selfie s Jánošíkom, prejsť sa cez Tatry, okej brácho, neni problém, tu máš welcome drink. Otec, dedo, praded, až po dinosaurusy, učili nás, že hosť v dome nech má luxusy.“

Vyjadrenia v komentároch pod videom sú veľavravné. Niektorí M. Kubovčíkovi ďakujú, že im pomohol zmaturovať: „pre maturantov si hrdina“; vyzdvihujú a oceňujú jeho „zástoj“ v slovenskej literatúre: „Vážení a milí, sme svedkami nového literárneho smeru. Kubovčíkovizmu :) „pán slova“; nechýbajú ani priam glorifikujúce vyjadrenia na jeho adresu: „Ja proste nemám slov... Pre mňa je to majstrovské dielo. :)“, či všeobecné chválospevy: „originálne, poučné, vtipné, novátorské... wow“. (Baštrng – Mor ho! 2016)

Michal Kubovčík ako „virtuálny učiteľ“ efektívne využil základné atribúty edutainmentu – hravosť, inovatívny prístup, pôsobenie na emócie, zrozumiteľnosť, dostupnosť, súčasný jazyk, jednoduchosť, prvky zábavy (humor, irónia, vtip a satira). Prostredníctvom animácie, bábkovej, činohernej etudy či stand-up formátu približuje okrem diel povinného čítania aj poznatky z oblasti dejepisu, anatómie, matematiky, chémie a fyziky. Autori okrem toho vytvorili sériu videí s názvom *Sedliacka prvá pomoc*, kde odoberateľov (aktuálne 73, 2 tisíc k 29. 1. 2020) oboznamujú ako správne podať prvú pomoc. Ako inak, robí to zábavnou a hravou formou.

Aby sme neopomenuli zahraničie, z obrovského spektra vydarených i menej vydarených predstaviteľov tejto edukatívnej vlny youtuberov, tzv. *edutuberov* (dovolili sme si použiť tento neologizmus z vlastnej dielne, čím odkazujeme na spojenie edutainmentu s prostredím kanálu *Youtube*), spomeňme aspoň jedného z popredných virtuálnych pedagógov, Johna Geena a jeho kanál *Crash Course*. Vo svojich vzdelávacích videách sa venuje rôznym témam a problémom ako napr. história, biológia, ekológia či psychológia.

Záver. Mediálna kultúra prispieva k potenciálnemu kultúrnemu obohateniu. Pre niekoho môže znamenať rozšírenie kultúrnej ponuky a tiež otvorenie nových obzorov. Elektronickým médiám sa prisudzuje aj schopnosť urýchlenia procesu modernizácie, tzn. prináša psychickú mobilitu a pripravenosť na inovácie. Vzhľadom na obavy, ktoré súvisia s negatívnym vplyvom mediálnej prezentovanej zábavy, možno uviesť niektoré navrhované východiská ako daný stav zlepšiť, prinajmenšom usmerniť. Budeme vychádzať najmä z koncepcie profesorky M. Žilkovej, ktorej názor je niekde na pomedzí. Mediá nekritizuje, ale ani nezastáva, navyše si je vedomá, podobne ako mnohí ďalší spomenutí teoretici, nevyhnutnosti zavedenia mediálnej výchovy do procesu vzdelávania. Domnieva sa totiž, že negovaním všetkých nevhodných podnetov v oblasti kultúry sa nič nevyrieši. Odsudzovanie, zakazovanie a ostatné pseudovýchovné pokusy by sa mali zmeniť na cieľavedomé vedenie mladého človeka k tomu, aby si dokázal poradiť s pluralitou, kultúrnou ponukou, aby si vedel vybrať, jednoducho, aby vedel rozlíšiť to, čo je pre neho užitočné od toho, čo ho ohrozuje. „Selekcia v postmodernom svete znamená nájsť v rozmanitosti možností tie, ktoré sú pre mňa výhodné, ku ktorým „sa hodím ja sám a ktoré mi otvárajú nové priestory rozvoja.“ (Žilková 1999: 10) Tvrdí tiež, že existujú informácie, ktoré kazia vkus a morálku, ale sú aj také, ktoré vzdelávajú. Masmédiá chrlia obrovské množstvo informácií a zábavy, čomu sa nedá vyhnúť, nemožno ho ani zakázať či obmedziť, možné ho je len istým spôsobom usmerniť či korigovať. Škola a ostatné inštitúcie, vrátane rodiny, podľa nej, zatiaľ nevedia narábať s postmodernou pluralitou. „Problém masmediálneho vplyvu treba najskôr spoznať, zmocniť sa ho a následne naučiť dieťa brániť sa mu. Nie zákazy, nie túžba po harmónii, ale pokus dostať sa nad vec samu, resp. naučiť sa žiť s ňou bez toho, aby nám ublížila alebo nad nami zvíťazila.“ (Žilková 1999: 10)

Podobný názor zastáva aj kulturológ V. Šabík, ktorý tvrdí, že vývin je zbytočné negovať. Nemožno zastaviť vplyv masmediálnej a vizuálnej expanzie, odmietať ho v mene starých reglementácií (kultúrnych, etických, ideologických či didaktických). Demokracia podľa neho vychováva svoje deti sama, preto by v popredí výchovných cieľov mala byť schopnosť selektívnosti a kompetentnosti recepcie. Domnieva sa ale, že najskôr treba „civilizovať“ samu spoločnosť, starať sa o dobré a spravodlivé spolunažívanie ľudí v kultúre a prehľbovať duchovné dimenzie. (Šabík 2005)

Naplní sa predstava o diverzifikovanej a individualizovanej virtuálnej škole? Jednu z možných odpovedí môžeme nachádzať v slovách A. Olejárovej:

„Máme za to, že masívna podpora on-line video kurzov radikálne mení inštitucionálne vzdelávanie viazané na fyzickú prítomnosť v jednej budove smerom k slobodnej a otvorenej výmene informácií aj vzhľadom na fakt, že celok poznania je definitívne mimo dosah jedného človeka. Na druhej strane sa podceňuje nevyhnutnosť ľudského faktoru a kontroly nad sprostredkovaním tohto poznania.“ (Olejárová 2018: 187)

Aj v ponímaní mediálneho guru a vizionára M. McLuhana (1991) sú síce médiá zbraňou, no nad každou zbraňou je možné získať kontrolu, ak sa človek naučí správny spôsob, ako s ňou zaobchádzať. Razantný nástup techniky do všetkých oblastí života a s ňou spojené preraktovanie efektivity spojené s výkonnosťou a racionalizáciou môže spôsobovať strach a obavy. Technokratický pesimista M. Spitzer však v súvislosti s novými technológiami a učením upozorňuje: „Argument, že technika spôsobí revolúciu v učení, bol použitý s príchodom každej novej technológie – filmu, rozhlasu a televízie, a dnes sú to počítače a internet. Vedec Ch. Jones cituje zdroje z obdobia pred internetom, v ktorých sa hovorí, že študenti si sami môžu vybrať tých najlepších profesorov na svete. To sa dalo v časoch rozhlasu, filmu a televízie. Zmenilo sa niečo na tom, že učenie sa v podstate odohráva vtedy, keď existuje osobný vzťah medzi mentorom a študentom, keď jeden druhého dokáže nadchnúť? Učiť sa znamená zapáliť oheň, a nie naplňať nádoby.“ (Spitzer 2018: 168)

Škola už nie je a nebude hlavným a výlučným zdrojom informácií. Získavanie informácií v ére internetu a digitálnych technológií nie je ničím limitované. Viesť študentov k aktivite, tvorivosti a komplexnému rozvoju osobnosti v kombinácii so zavádzaním moderných informačno-komunikačných technológií do výučby je inovatívnou cestou zatriktívnenia stagnujúcich pedagogických procesov. Ruka v ruke by mala ísť nielen výučba prostredníctvom médií, ale aj výučba kritickej reflexie mediálnej kultúry formou mediálnej výchovy. So značnou dávkou skepticizmu však musíme spolu s M. Spitzerom konštatovať, že na digitálnej dialnici nám žiadny internetový „vodičský preukaz“ ani mediálna kompetencia nenahradia odborné vedomosti. Našu pamäť s vecnými vedomosťami nemôže nahradiť hyperlink a URL. (Spitzer 2018: 166) Veľkým otáznikom je aj kvalita informácií a zdrojov, prevažovanie zábavného charakteru nad edukatívnym a prílišná akcentácia zrozumiteľnosti poznávacieho procesu vedúca k prílišnému zjednodušovaniu.

Naše závery sa pokúsime generalizovať do jednej tézy. Odporcovia a obhajcovia digitálnych technológií, resp. digitálni minimalistí na jednej strane a tí, ktorí na strane druhej podľahli digitálnej horúčke predstavujú dva protichodné názorové strety. Konsenzus spomínaných táborov môže predstavovať názor, že vzájomné prelínanie digitálneho sveta a jeho technológií s prienikom do každodenného „offline“ života sa stalo dlhodobým trendom. V tomto kontexte si dovoľíme vysloviť predikciu, že v budúcnosti sa spomínaný trend bude ďalej stupňovať. Z toho vyplýva, že na čoraz väčšie množstvo spoločenských javov nebude možné nazerať izolovane, iba optikou jednej

vybranej spoločenskovednej disciplíny. Štúdie tohto druhu môžu byť len parciálne a spoločenské javy nedokážu zohľadniť v celej svojej komplexnosti. Domnievame sa preto, že potreba interdisciplinárneho skúmania spoločenských fenoménov naberie na ešte väčšom význame, ako je tomu v súčasnosti.

Literatúra a pramene:

- Baštrng – Mor ho! Michal Kubovčík. [online] (cit. 29-01-2020) Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=rpfopML0IMg>. ECO, U. Skeptikové a těšitelé. Praha: Argo, 2006.
- GREENFIELDOVÁ, S. Změna myšlení. Jak se mění naše mozky pod vlivem digitálních technologií. Praha: Bizbooks, 2016.
- HUIZINGA, J. Kultúra a kríza. Bratislava: Kaligram, 2002.
- CHAPMAN, G. – PELLICANE, A. Digitálne deti. Bratislava: Porti Libri, 2016.
- Khanova škola. [online] (cit. 02-01-2020) Dostupné na: <https://khanovaskola.cz/>. Crash course. [online] (cit. 19-12-2019) Dostupné na: <https://www.youtube.com/user/crashcourse>.
- KUBÍKOVÁ, S. Klub nerozbitných detí. Bratislava: Postoj Media, 2018. MCLUHAN, M. Jak rozumět médiím. Praha: Odeon, 1991.
- MORAVČÍKOVÁ, E. Vybrané megatrendy v súčasnej mediálnej zábave. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013.
- OLEJÁROVÁ, A. Reflexia vybraných aspektov nových médií so zameraním na platformu YouTube. Culturologica slovacca, č. 3/2018., roč. 2, 2018 s. 177-189. [online] (cit. 25.01.2020) Dostupné na: http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No3/Olejarova_Youtube.pdf.
- POSTMAN, N. Ubavit se k smrti. Praha: Mladá fronta, 2010. PETRUSEK, M. Společnosti pozdní doby. Praha: Slon, 2007.
- REISER, M. Kyberzombie. Metamorfózy digitálnych domorodcov. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra kulturológie, 2018.
- SPITZER, M. Digitálna demencia. Ako pripravujeme seba a naše deti o rozum. Bratislava: Citadella, 2018.
- ŠABÍK, V. Estetizácia ako kultúrny a spoločenský fenomén. In: Časové reflexie. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre a Kulturologická spoločnosť, 2005.
- Študenti 24 hodín bez mobilov: International Center for Media & the Public Agenda (ICMPA), Salzburg Academy on Media & Global Change, The world Unplugged, 2010. In Kubíková, S. Klub nerozbitných detí. Bratislava: POSTOJ MEDIA, 2018.
- ŽILKOVÁ, M. Dieťa v kontexte postmoderny. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 1999.

Kontakt:

Mgr. Erika Moravčíková, PhD.
Katedra kulturológie FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
Email: emoravcikova2@ukf.sk

Koncept krízy kultúry v kontexte myslenia o kultúre¹

Katarína Gabašová

Klíčové slová: kríza kultúry, kultúra, kríza, koncept, teórie kultúry

Key words: crisis of the culture, culture, crisis, concept, theories of culture

Abstract: The paper deals with defining the phenomenon of the crisis of culture and its concept from the perspectives of the selected theories of culture of the twentieth century. The concept of the cultural crisis becomes highly relevant but still not central in the discourses of social sciences. The 18th and 19th centuries saw a tremendous development of new thinking about culture. The 20th century has been even more prolific in production of new approaches, especially in the context of the cultural crisis. Some are developments of earlier topics but on the whole they can be studied independently. The study focuses on the description and interpretation of the concept of culture and crisis and the role those concepts play in social cognition and interpretation of the concept of the cultural crisis. With regard to the philosophical approach to the concept of the cultural crisis the author introduced existentialist perspective.

Úvod. Problematizovanie otázky krízy kultúry sa v 20. storočí kladlo do širších súvislostí s riešením problémov týkajúcich sa rozlišovania medzi kultúrou a civilizáciou, jazykovým a encyklopedickým poznaním. Ďalej išlo o problém chápania kultúry v najširšom zmysle slova, ako aktívnej tvorivej činnosti

¹ Príspevok je výstupom v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0282/18 Charakter a vývoj nezávislej kultúry a umenia na Slovensku po roku 1989.

človeka, ktorá vedie k osvojovaniu si sveta a v najužšom zmysle, ako súhrn aktivít spätých s tvorbou a interiorizáciou špecifických kultúrnych obsahov a hodnôt zodpovedných za rozvoj najmä estetického cítenia. Do riešenia uvedených problémov zasiahla aj potreba rozlišovať medzi krízou a rizikom či ohrozením. Spomedzi viacerých konceptov krízy (západnej) kultúry v 20. storočí by sme mohli za originálne historicko-sociologické sondáže označiť kľúčové práce *Zánik Západu* (O. Spengler 1918-1922), *Vzbura davov* (J. O. y Gasset 1930), *V tieňoch zajtrajška* (J. Huizinga 1935), *Kríza nášho veku* (P. A. Sorokin 1941), *Schéma masovej kultúry* (T. W. Adorno 1942/1997), *Riziková spoločnosť: na ceste k inej moderne* (U. Beck 1986), ktoré pertraktujú príčiny, prejavy, priebeh a dôsledky spoločenských problémov, javov a trendov identifikované či už na lokálnej, národnej alebo globálnej úrovni a vyhodnotené ako krízy, riziká alebo ohrozenia. Polemika a to nielen o konkrétnych koncepciách, ale aj o významoch pojmu kríza kultúry, kontextoch, príčinách, prejavoch, dôsledkoch a riešeníach je neraz sprevádzaná odmietaním alebo zľahčovaním situácie v zmysle posudzovania konkrétnych javov ako nie krízových. V súčasnosti sú príznačné tendencie návratov k filozofii existencializmu, resp. chápaniu krízy kultúry ako krízy samotného človeka, resp. existenciálnej krízy – *Kultúra a environmentálna kríza* (I. Dubnička 2007), *Spoločnosť vyhorenia* (B. Ch. Han 2010), *Duchovný rozmer krízy súčasného človeka* (S. Gálik 2010), *Existencia v kríze* (D. Hajko – M. Valčo 2016).

Príspevok sa venuje téme súčasnej (západnej) kultúry v kontexte krízy, pričom cieľom je kriticky reflektovať dva okruhy súvisiace s interpretáciou konceptu krízy kultúry. Zámerom je interpretovať primárne pojmy kríza a kultúra a poukázať tak na viaceré významové roviny a časté redukovanie pojmu kríza na pesimistické apokalyptické scenáre, čo akiste súvisí s teologickým významom pojmu. Predmetom nášho skúmania je (západná) euroatlantická kultúra v období od konca 20. storočia až po aktuálnu súčasnosť. Takto vymedzený horizont považujeme za relevantný aj vzhľadom ku kritikej reflexii konceptualizácie pojmu kultúra a kríza.

K vymedzeniu pojmu kultúra. Ak sa pokúšame interpretovať naše „bytie vo svete“, nezaobídeme sa bez jedného z najdôležitejších pojmov a v súčasnosti aj najfrekvencovanejších a tým je kultúra (Novosád 2016: 9). V rámci mapovania používania pojmu kultúra, ako aj rozmanitých definícií v spoločenských vedách americkí kultúrni antropológovia A. L. Kroeber a C. Kluckhohn predložili v diele *Kultúra. Kritický prehľad konceptov a definícií* (1952) 164 definícií, ktoré zaradili do siedmych hlavných skupín: opisné, historické, normatívne, psychologické, štrukturálne, genetické, nezaraditeľné alebo nekomplexné (Kroeber – Kluckhohn 1952). Britský filozof I. Berlin venujúci sa konceptualizácii pojmu slobody skonštatoval, že dosiaľ bolo zaznamenaných vyše dvesto významov tohto proteovského slova tak, ako je to v prípade pojmu kultúra (1999: 218). Z rozmanitých prístupov a definícií vyplýva, že v najširšom zmysle slova ide o cieľavedomú a zámernú tvorivú činnosť človeka

a jej prejavy či už formálneho alebo symbolického charakteru. Ako už bolo uvedené v najužšom význame sa kultúra viaže na sféru umenia a výsledky umeleckej aktivity človeka a spoločnosti.

Stretnutie odborníkov na Svetovej konferencii o kultúrnych politikách (Mondiacult) UNESCO v roku 1982 v Mexico City vyústilo do synkretizmu a kultúra bola definovaná ako: „... súhrn rozličných duchovných, materiálnych, intelektuálnych a citových prejavov, ktoré charakterizujú nejakú spoločnosť alebo sociálnu skupinu. Zahrňuje popri umení a literatúre i spôsob života, základné práva ľudskej bytosti, hodnotové systémy, tradície a svetozrak. Kultúra dáva človeku schopnosť rozmyšľať o sebe samom. Práve kultúra z nás robí špecifické ľudské bytosti, ktoré sú racionálne, kritické a mravné. Vďaka kultúre dokážeme rozlišovať hodnoty a rozhodovať sa pri voľbe. Človek sa prejavuje prostredníctvom kultúry, uvedomuje si seba samého, uznáva, že je vlastne neuskutočneným plánom, stále znovu sa pýta, ako naplniť svoj život, neúnavne hľadá vždy nový zmysel vecí a vytvára diela, ktoré ho presahujú.“ (Podľa Csontos 1996: 58) V podobnom duchu definoval kultúru aj anglický teoretik kultúry R. Lawless: „Jednotlivá kultúra je špecifický spôsob života určitej vymedzenej skupiny alebo spoločnosti ľudí. Ten je daný vzorcami správania členov spoločnosti, t. j. zjavnými postupmi správania a konania, ktoré môže vonkajší pozorovateľ sledovať. Tieto vzorce správania vedú k očakávaniu a presvedčeniu, ktoré opäť vytvárajú ďalšie vzorce správania. Obidve činnosti – mentálnu i zjavnú – možno považovať za kultúru.“ (Lawless 1996: 39)

K najvplyvnejším teóriám 20. storočia patrili tie, ktoré zaraďujeme do oblasti kultúrnej a sociálnej antropológie. Z množstva teórií, resp. definícií kultúry sa vyvinuli nasledovné myšlienkové prúdy a školy: kultúra ako funkcionálny systém (B. K. Malinowski), kultúra ako štrukturálny systém (C. Lévi – Strauss), kultúra ako adaptívny systém – kultúrna ekológia, kultúrny materializmus, americká „nová archeológia“ a britská „analytická archeológia“ (M. Harris, D. L. Clarke), kultúra ako kognitívny systém – kognitívna antropológia (B. Berlin, P. Kay), kultúra ako symbolický systém – symbolická antropológia (W. V. Turner, M. Douglasová), kultúra ako semiotický text – interpretatívna antropológia (C. Geertz) a kultúra ako kaleidoskopická realita – postmoderná antropológia a kultúrne štúdiá (Soukup 2004: 600).

Na jednej strane sú koncepcie redukujúce kultúru na systém ideí, resp. na duchovnú sféru, na druhej strane sú to paradigmy, ktoré chápu kultúru primárne ako adaptačný systém. Rozsah interpretácie pojmu kultúra je široký ale rozhodujúci v konkrétnom diskurze. Napriek značnej diverzite sú prítomné snahy premostiť napríklad ekologický a kognitívny prístup ku skúmaniu fenoménu kultúry. Z variácií definície kultúry vyplýva, že ju možno definovať ako spôsob života až po vymedzenie v zmysle vlastnosti správania a konania, ktorá je závislá od konvencií v spoločnosti (komunita). K zrodu antropológického vymedzenia pojmu kultúry prispel nemecký

historik G. F. Klemm, ktorý venoval pozornosť konkrétnemu stavu kultúry a fázam jej vývoja, čiže nešlo o sústredenie sa na hodnotový a kultivačný aspekt (Sedová 2017: 636).

Britský antropológ E. B. Tylor chápal kultúru a civilizáciu ako synonymá, pričom v knihe *Primitívna kultúra* (1871) predložil opisnú definíciu kultúry, ktorá znamenala naznačený kvalitatívny zvrät v zmysle chápania kultúry aj ako spôsobu života „Kultúra alebo civilizácia je komplexný celok, zahŕňajúci poznanie, vieru, umenie, morálku, zákony, obyčaje a ostatné spôsobilosti a zvyklosti, ktoré si človek osvojil ako člen spoločnosti“ (1920: 1). Z antropologického a filozofického hľadiska považujeme za výstižnú definíciu nemeckého filozofa E. Cassirera, ktorý kultúru spájal so schopnosťou človeka systematicky symbolizovať (*homo symbolicus*). „Ľudskú kultúru ako celok možno opísať ako proces postupného sebaoslobodzovania človeka. Jazyk, umenie, náboženstvo, veda, predstavujú rôzne fázy tohto procesu. V každej z nich človek odhaľuje a dokazuje novú silu – silu budovať svoj vlastný svet, svet ideálneho“ (1977: 363). Francúzsky filozof P. Ricoeur (1993) konštatoval, že v každom kultúrnom systéme existuje mýtické a etické jadro, ktoré plní kľúčové funkcie v zmysle jeho stability a regenerácie. Jadro je kreatívnym potenciálom konkrétného spoločenstva: „V jadre sú situované aj konektívne štruktúry, ktoré umožňujú prežitie a obrodzovanie kultúry a jej tradície. Nemôžu sa stať mŕtvymi, nefunkčnými a vyprázdnenými formami, ale majú pre spoločenstvo zostať živými hodnotami“ (Slušná – Chomová 2015: 15).

Slovenská kulturologička a filozofka V. Gažová konštatuje, že súčasné definície kultúry je možné zjednodušiť nasledovne: „Kultúra je celok tvorby, difúzie a konzumu produktov tvorivého ľudského ducha v oblasti umení a poznatkov“ (2009: 11). Vymedzenie podstaty kultúry a jej funkcií zohľadňujúce charakter kultúry aj na základe klasifikácie podľa uvedených skupín (Kroeber – Kluckhohn) pochádzajúce od amerického filozofa a kulturológa A. Blooma považuje V. Gažová za adekvátne a ovplyvňujúce súčasný diskurz o kultúre: „Kultúra je to, čo umožňuje bohatý sociálny život na vysokej úrovni, konštituujujúci ľudstvo ako celok, jeho zvyky, štýl, vkus, sviatky, rituály, bohov – všetko, čo púta jednotlivcov ku skupine, ku koreňom, čo ich včleňuje do komunity, ktorá je vyjadrením ich spoločnej vôle a myslenia, viaže ich k ľuďom tvoriacim morálnu jednotu“ (podľa Gažová 2009: 20). Z uvedených definícií vyplýva, že kultúra: „... smeruje človeka k tomu, aby mohol v sociálnom systéme fungovať ako samostatný, aktívny a kreatívny subjekt“ (Slušná 2015: 46).

Diskusia o kríze súčasnej (západnej) euroatlantickej kultúre rezonujú najmä v súvislosti s ľahostajnosťou, apatiou a pasívnym hyperkonzumom, hypernarcizmom a hyperhedonizmom vyúsťujúcim do prehlbujúceho sa (pseudo) individualizmu, ktorý charakterizujeme egocentrizmom, ľahostajnosťou a nezodpovednosťou. Pri rozpoznávaní (deštruktívnych) prejavov súčasnosti,

ktoré zrkadlia stav kultúry, sa už nevyhneme používaniu predpony hyper odkazujúcej k vyumelkovanosti, spektaklu a krajnostiam prítomným aj vo sfére umenia. Britský filozof R. Scruton upozornil na vytrácanie krásy z umenia i našich životov, kult škaredosti a duchovné pustošenie kultúrnym priemyslom, ktorý ponúka paródiu na krásu a kultúrnosť a vnucuje nám prázdny svet mumifikovanej skutočnosti (Scruton 2009). Aj v tejto súvislosti môžeme v súčasnosti pozorovať skôr absenciu aktivity autonómneho kreatívneho subjektu, pretože je potláčaná životom v anonymite nekritického davu.

Kultúra je najdynamickejším systémom, ktorý podlieha kvalitatívnym aj kvantitatívnym zmenám v zmysle jej kontinuity s ohľadom na minulosť, ale aj budúcnosť. Dôraz kladený na ľudskú aktivitu a kreatívny potenciál, vnímanie kultúry ako hodnototvorného procesu považujeme za východiskové. Na druhej strane je zreteľné, že tak zložitý fenomén akým kultúra nesporne je si zasluhuje zvýšenú pozornosť, nakoľko súčasný diskurz o kultúre aj v kontexte krízy je skôr na periférii záujmu a čerpá principiálne z paradigiem minulých storočí, čím je ochudobnený o nové a integrálne prístupy aj vzhľadom k najnovším poznatkom a novým paradigmám.

Významové roviny pojmu kríza. Interpretácia pojmu kríza je rovnako poznačená istou mnohoznačnosťou a rôznorodosťou uhlov pohľadu. Kríza je najčastejšie interpretovaná ako dôsledok sociálno-patologických javov, stav, ktorý sa spája s negatívnymi konotáciami, ale aj ako priestor pre zmenu, nástup nového a progresívneho ako pozitívna asociácia, ozdravný proces. Podľa *Veľkého slovníka cudzích slov* je pojem kríza odvodený z gréčtiny a znamená:

1. ťažký, prechodný stav, vrcholné obdobie prekonávajúce najväčšie ťažkosti, nedostatok, úpadok a pod.,
2. lek. rozhodná doba; náhle opadnutie horúčky; náhly obrat v priebehu choroby,
3. polit. pád vlády v dôsledku mimoriadnej situácie, alebo keď jej parlament vysloví nedôveru,
4. ekon. porušenie rovnováhy medzi ponukou a dopytom tovarov a služieb, prejavujúce sa poklesom hospodárskej konjunktúry,
5. lit. vyvrcholenie deja drámy alebo románu. (Šaling – Ivanová – Šalingová 2006: 724)

V *Slovníku súčasného slovenského jazyka* je kríza definovaná ako:

1. ťažká, zlá, zhoršená situácia, vyvrcholenie ťažkého prechodného stavu; rozhodujúci okamih, po ktorom nastáva obrat: citová, duševná, existenčná, manželská, morálna, mravná, názorová, osobná, vnútorná, tvorivá k.; bytová, finančná, kultúrna k.; hlboká, vážna k.; politická, ústavná, vládna k.; hospodárska, energetická k.; k. podniku, výroby, poľnohospodárstva; dostať sa do krízy; nastala, vypukla k.; byť, ocitnúť sa, zmietat sa v kríze; mať, prežívať krízu; prekonať, vyriešiť krízu; prišla na mňa k.; hist. kubánska kríza al. karibská kríza;
2. lek. nebezpečný ťažký stav, obrat v chorobe: pooperačná k.; pacient prežil, prekonal ťažkú krízu;

3. lit., div. tretia časť klasickej drámy, v ktorej dochádza k vyvrcholeniu konfliktu a zauzlenia deja, predchádzajúca momentu katastrofy a rozuzleniu. (Kol. autorov 2011: 811)

Zaujímavé je, že pojem kríza je súčasne cudzím aj udomácneným.

Z hľadiska etymológie pojmu podľa *Stručného etymologického slovníka slovenčiny* pochádza pojem z lat. crisis, čo je prevzatie z gr. krisis (κρίσις) rozhodovanie; rozhodujúci obrat, od gr. krīnō (κρίνω), oddeľujem, rozlišujem, rozhodujem; pôvodne išlo o termín medicíny vo význame rozhodujúci bod, obrat, ťažká fáza ap. bolo prenesené aj na hospodárske či politické pomery (Králik 2015: 302).

Širšia škála významov pojmu kríza, ktoré sa ale v slovníkoch nie vždy objavujú, je markantná už z gréckeho krisis: rozhodnutie, súd, odsúdenie, spor, závod, zápas, úsudok, výrok, obžaloba, právo, spravodlivosť, trest. (Prach 1998: 311) Význam pojmu ilustruje chápanie krízy v starovekom Grécku od objasňovania a rozhodnutia smerom k zmene. Na základe uvedených významov rozhodovať, oddeľovať, posudzovať, sporiť sa vyplýva, že kríza môže byť interpretovaná v kontexte riešenia kľúčových problémov alebo z hľadiska potreby zabrániť katastrofe. S ohľadom na význam pojmu ako obrat vo vývoji deja antickej drámy môžeme badať výsledky tohto vývoja v zmysle odvrátenia negatívnych dôsledkov alebo katastrofy, resp. zániku.

Krízou môžeme označiť aj rôzne stavy prostredia ohrozujúce život a zdravie ľudí, ako aj ich materiálne a duchovné hodnoty. Slovo kríza je bežne spájané s prírodnými katastrofami, klimatickými zmenami, ako aj z extrémne negatívnymi prejavmi v spoločnosti (terorizmus, kriminalita, korupcia ap.). O kríze však z hľadiska metodológie môžeme hovoriť iba v kontexte subjektu, ktorý dokáže vnímať krízu ako negatívny zásah a môže ho hodnotiť alebo sa brániť, pretože si je vedomý negatívnych dopadov. Kríza sa týka iba živých organizmov, spoločenského života a sociálneho systému, ktorý má svoje ciele, funkcie a snaží sa ich naplňovať. Príčinou krízy a jej prehlbovania je vždy objektívne existujúci faktor, ako zdroj či katalyzátor (Murdza 2014).

Zo stručného výkladu pojmu, ale aj významov pripisovaných kríze v gréčtine je možné konštatovať, že neimplikuje iba negatívny a nutne pesimistický význam. Krízu môžeme chápať ako prechod, šancu na zmenu, rozhodovanie a voľbu, smerovanie k bodu zlomu. Súčasný poznatky ako aj aktuálne problémy naznačujú naliehavú potrebu zaoberať sa pojmom kríza, resp. kríza kultúry a skúmať: možné teoretické a metodologické prístupy, aplikovať princípy interdisciplinarity, zákonitosti a nástroje riadenia spoločenských systémov v podmienkach ohrozenia a krízy, osobitne podstatu a príčiny kríz, ako aj ich zákonitosti, špecifiká a priebeh. Problematika kríz a krízových situácií je predmetom záujmu krízového manažmentu, ale v akademicknej sfére zaznievajú hlasy (Morin 1968, 1976; Míka 2016) za etablovanie všeobecnej teórie krízy – krízológie. Používanie pojmu sa nespája len s problematickým

fungovaním spoločnosti alebo systému a jeho nežiaduceho vývoja, kedy hovoríme o ekonomickej kríze, hospodárskej, sociálnej, politickej, environmentálnej, kultúrnej, ale o kríze vypovedáme aj na úrovni jednotlivca v súvislosti s kritickými stavmi organizmu (havária, ochorenie), krízou veku, manželskou krízou, krízou vzťahov a krízou označujeme aj situácie a vzťahy na medzinárodnej úrovni v politickom, diplomatickom a vojenskom zmysle. Za krízu ale môžeme považovať aj konkrétnu fázu vývoja systému, pričom počas alebo po skončení tejto etapy nasleduje žiaduce rozhodnutie o ďalšom smerovaní. Z hľadiska typológie rozlišujeme krízu (Murdza 2014): subjektívnu – objektívnu, krátkodobú – dlhodobú, cyklickú – transformačnú, sektorovú – systémovú, živelnú – riadenú, normálny jav (ozdravný proces) – nenormálny jav (sociálne – patologický).

Vymedziť pojem kríza nie je jednoduché, keďže príznačná je mnohoznačnosť a široká škála významov a oblastí, v ktorých sa používa. Aj z uvedených slovníkových definícií vyplýva, že ide o systematický prístup, ale charakteristický nejednotnosťou, čo do rozsahu spracovania aj používania špeciálnevedných či súvisiacich pojmov. Vyvstáva otázka, či je možné definovať krízu ako všeobecný pojem, ktorý by bolo možné uplatniť v rôznych odboroch a oblastiach, alebo sú rozdiely také veľké, že za zmysluplné pojmy by sme mohli považovať len tie, ktoré zodpovedajú oblastiam, odborom alebo diskurzom, v ktorých vznikli, alebo v ktorých sú používané (Stáhel 2019: 34-35). Interpretáciu pojmu krízy, resp. v kontexte krízy kultúry sťažuje rozmanitosť prístupov a šírka vymedzeného teoretického rámca, čo nezriedka vyúsťuje do vágnosti pojmu kríza dokonca za vyprázdnený sa považuje aj samotný pojem kultúra.

Koncept krízy kultúry. Kríza kultúry nie je novodobým javom, resp. s konceptom kultúry v stave krízy sa stretávame v priebehu dejín najčastejšie v súvislosti s prejavmi úpadku hodnôt. Koncept je „kľúčová kategória kognitívnej paradigmy, elementárna jednotka kognície, resp. mentálna jednotka dlhodobej pamäte, v ktorej sa ukladá, organizuje a kategorizuje ľudské poznanie o svete“. (Kanichová 2014: 87-88) Vzťah medzi konceptom a jazykovým významom, resp. medzi konceptuálnym a sémantickým poznaním sa v súčasnej lingvistike kladie do širších súvislostí v zmysle riešenia lexikografických problémov, ktorými sú klasifikácia a typológia slovníkov a spracovanie slovníkových hesiel. (Kanichová 2014: 88) Riešenie otázok spojených s jazykovým a mimojazykovým významom súvisí napokon so vzťahom medzi jazykovým a encyklopedickým poznaním, ako sme uviedli aj v úvode.²

Za dominantné by sme mohli označiť koncepcie, ktoré chápu krízu kultúry v zmysle konfliktu medzi kultúrou a civilizáciou. Viacerí teoretici skepticky uvažovali o kontinuite západnej kultúry: vzhľadom na jej poslednú fázu – éru civilizácie, zánik Západu (O. Spengler), stret civilizácií (S. P. Huntington),

² Pozri viac Kanichová 2014, Sipko 2011.

koniec dejín v zmysle evolúcie myslenia (F. Y. Fukuyama), kedy je možnosť definitívneho konca ľudskej existencie aktuálna, ak ľudstvo nebude schopné konštruktívne reagovať na výzvy, pred ktorými stojí (A. J. Toynbee). Zaujímavú otázku si kladol holandský kultúrny historik J. Huizinga a síce: „nachádzala sa za tých dvadsať storočí kultúra azda niekedy v inom stave než v krízovom? Nie sú celé ľudské dejiny v najvyššej miere krízové? – Nepochybne, no to už je životná múdrosť vyjadrujúca konkrétny svetonázor, a niekedy býva aj užitočná.“ (2002: 23). Kultúrna kríza je historický pojem (Huizinga 2002: 22) a už Tacitov spis *Germánia* je dôkazom úsilia o objektívne zhodnotenie stavu rímskej kultúry. Za priekopníka kultúrneho kriticismu však býva považovaný J. J. Rousseau, ktorý napriek osvietenenskému optimizmu výstižne pomenoval „choroby“ súdobej kultúry vo svojich rozpravách (Gažová 1997: 3).

Príznačná je istá divergencia v používaní tohto pojmu, pričom odborníci sa nezhodujú na jednoznačných záveroch či východiskách. Prevažne sa stretávame so sociologickou interpretáciou, ďalšiu rovinu výskumu reprezentuje ekonomicko-politologické stanovisko, filozoficko-etické, psychologické, antropologické, kulturologické a teologické stanovisko, ktoré považuje náboženskú premisu za východiskovú, ale pripúšťa aj nenáboženský prístup. S odstupom od (naivného) optimizmu a (beznádejného) pesimizmu je potrebné kriticky reflektovať súčasný stav (západnej) euroatlantickej kultúry. Treba si uvedomiť, či je možné hovoriť o kríze alebo ide o konkrétnu optiku vnímania spoločenských problémov. Pokiaľ konštatujeme, že čelíme kríze a prejavy kultúry krízy sú žalostným úpadkom, je nutné konkrétne problémy jasne pomenovať a rozlišovať medzi rizikom a krízou, resp. krízovou situáciou.

Východiskom kritickej reflexie krízy kultúry je negatívne vnímanie dôsledkov globalizácie, ktoré sa prehĺbujú a znásobujú. Tlak komercializácie, komodifikácie a konzumerizmu spôsobuje, že flexibilný človek postmoderného globalizmu (Sennet 2006) je obeťou „inžinierskej kultúry“. Upozornil na ňu slovenský literárny vedec, estetik a germanista V. Šabík, ktorý zdôraznil koncept manipulácie a moci: „Čoraz smelšie a trúfalejšie, riskantnejšie sa odvažuje manipulovať so životnými procesmi vôbec, s ľudskými osobitne, čoraz ostentatívnejšie imituje funkcie Stvoriteľa, správcu a kontrolóra sveta, planéty a kozmu“. (2001: 19) Nastáva situácia, kedy je človek na kultúre už iba existenčne závislý, kultúra ho už nechráni a nepotrebuje ho ako tvorca ad hoc. Človek je však na kultúre závislý a to aj v existenciálnom zmysle, ako jej subvencia sui generis v zmysle vlastného sebauvárať a sebauvedomenia. Konzumný, materialistický životný štýl charakteristický egocentrizmom a narcizmom (narcistickým správaním) nielen v medziľudských ale aj partnerských vzťahoch³, relativizmus hodnôt ovplyvňujúci aj vzťah človeka k prírode a životnému prostrediu rezonuje v súvislosti s často skloňovanou krízou európskych hodnôt, krízou vedy

a morálky, krízou liberálnej demokracie, krízou Európskej únie a európskej kultúry. Za východisko z krízy je považovaný návrat k tradičným európskym hodnotám. Čo však považujeme za tradičné a spoločné pre európsku kultúru? Odpovede prezentujú názorový pluralizmus, ktorý je charakteristický rozlišovaním medzi kultúrou chápanou ako nadstavba štátu a kultúrou ako základňou, primárnym súborom hodnôt. Interpretácie snahy tradičných hodnôt sú často prejavom cynického a účelového zneužitia v prospech subjektívnych či skupinových politických záujmov na úkor štátnych, nehovoriac o absencii duchovných ideálov. Súčasťou diskurzu o kríze súčasnej (západnej) euroatlantickej kultúry je sociálne pozadie, dualizmus ovládania a poníženia človeka, atrofia ľudskej dôstojnosti, rozmach (pseudo) individualizmu a na druhej strane zlyhávanie inštitúcií ako rodina, výchovné a vzdelávacie inštitúcie, cirkev, štát. Vplyv globalizačných procesov na moc a morálku, premenu myslenia a konania človeka, každodenné prežívanie skutočnosti výstižne pomenoval slovenský filozof, literárny vedec a kulturológ D. Hajko: „Spôsob, ako žijeme, ako prežívame svoju každodennosť, je daný v neposlednom rade práve mocou, ktorá nás ovláda, určujú ho predovšetkým súradnice a vektory moci, vymedzuje ho súhrn mocenských síl v nás a mimo nás (ale zdá sa, že čím ďalej, tým viac mimo nás!), tých síl, z ktorých sa nemôžeme alebo nedokážeme (a čoraz častejšie azda ani nechceme) vymaňovať.“ (2005: 10)

Naladenie doby, ktoré nás prostredníctvom masmédií, sociálnych sietí, virtuálnej reality, celebrit a influencerov vyzýva ku konzumu a hedonistickému spôsobu života, kedy sú problémy odsúvané na okraj záujmu či dneška, vypovedá o diagnóze, ktorá je spájaná so „senzitívnou kultúrou“ (P. A. Sorokin). Sorokin chápal senzitívnu kultúru ako kultúru založenú na myslení, cítení a konaní empirickej povahy. Kultúra je tak zmyslová, empirická, svetská a teda senzitívna. Vychádzal z obdobia 19. a 20. storočia, ktoré označujeme ako obdobie moderny. V diele *Kríza nášho veku* (1941) kriticky reflektoval súdobú situáciu, ale napriek skepticizmu neveril v „smrť kultúry“, pretože krízový stav považoval za priestor na zmenu. Bol zástancom „ideačnej kultúry“ stredoveku, kde bol ústredným kresťanský Boh (Sorokin 1948: 90).

Nemecký filozof O. Spengler pesimisticky predpovedal zánik Západu, pretože „Civilizácia je nezvratným osudom kultúry“ (1920: 43), pokiaľ však nedôjde k istému obratu od sebalikvidácie a kolapsu. Výzvou je využiť krízu v prospech zmeny, aby identifikované symptómy „...krvavej vojny, ktorú vedie kultúra sama proti sebe“ (Virilio 2005: 184) nevyústili do zániku.

Alarmujúcim je fakt, že za posledné desaťročia stúpa počet ľudí, ktorí sa cítia vyhorení, unavení, trpia pocitom prázdnoty, absenciou zmyslu, strácajú kvalitu života, žijú pod permanentným tlakom a stresom z požiadaviek, ktoré sú na nich kladené v ére výkonu, nadprodukcie a blahobytu. Útočisko ponúka virtuálna realita, surfovanie na sociálnych sieťach, ktoré si nakoniec vyberie svoju daň, pretože rozdiel medzi skutočným a umelým (falošným) je

³ Pozri viac Lukšík – Marková 2012, Marková 2015a, b.

stieraný. Psychológovia už obracajú svoju pozornosť na tendencie sociálnej izolácie, dezercie a nezdravého eskapizmu ako závislosti či prokrastinácia. Najmä mladí ľudia sa zúfalo snažia o to byť niekým iným, podobať sa svojim idolom alebo sa im vyrovnáť. Stávajú sa závislými na sociálnych sieťach, hodnotení a uznaní iných ľudí, stráca sa zmysel pre skutočnosť a reálne medziľudské či partnerské vzťahy. Existenciálne problémy nie sú riešené s vážnosťou akú si vyžadujú. Človek si však nemusí ani uvedomiť, že niečo nie je v poriadku pokiaľ ho nezastihnú konkrétne psychické či fyzické problémy.

Ako konštatuje slovenský literárny vedec a kulturológ P. Liba, kríza kultúry je „v človeku, v ľuďoch, v konkrétnej činnosti, v konkrétnych rozhodnutiach a úmysloch“. (2009: 283) Chápanie krízy na úrovni jednotlivca s odkazom na koncepcie krízy kultúry, ktoré pozornosť upriamili na človeka v konečnom dôsledku vypovedajú o existenciálnej kríze. Stojí za úvahu, aby sa konceptualizácia krízy kultúry stala samostatným teoretickým problémom a získala si v súčasnosti pozornosť, akú si zasluhuje. Interpretáciu krízy kultúry ako existenciálnej krízy človeka považujeme za plodné smerovanie aj s ohľadom na základné vymedzenie samotného pojmu kultúra.

Záver. Pojem kríza je najmä v posledných rokoch často skloňovaný a preniká do všetkých oblastí života človeka. Dôležité je podotknúť, že tendencie sú negatívne konotácie pojmu, ktoré sú diametrálne odlišné od pôvodného gréckeho významu. Cieľom príspevku (aj keď v obmedzenom rozsahu) bolo prispieť k objasneniu toho, aké významy pojem krízy, ale aj kultúry nadobúda s ohľadom na zachovávanie či odklon od pôvodných významových aspektov. Výklad pojmov pomocou vybraných slovníkových definícií a konceptov mal poslúžiť ku kritickej reflexii interpretačného rámca krízy kultúry. Zámerom autorky bolo upriamiť pozornosť na dominujúci diskurz, ktorý krízu kultúry spája so vzťahom medzi kultúrou a civilizáciou, ale zároveň aj na príklon k vymedzeniu krízy kultúry ako existenciálnej krízy človeka. Príspevok predstavuje východiskový materiál k ďalšiemu rozpracovaniu, ktoré môže prinášať nové impulzy aj prostredníctvom výskumu z oblasti lingvokulturológie. Konceptnejšie analýzy krízy kultúry v kontexte analyzovania príčin, prejavov, dôsledkov a možných riešení otvárajú priestor pre interdisciplinárny výskum.

Literatúra a pramene:

- CASSIRER, E. *Esej o človeku*. Bratislava: Pravda, 1977.
- CSONTOS, L. *Úvod do filozofie kultúry*. Bratislava: Dobrá kniha, 1996.
- GAŽOVÁ, V. *Kríza kultúry: vybrané texty z kulturológie XX. storočia*. Bratislava: Filozofická fakulta UK, Univerzita Komenského v Bratislave, 1997.
- GAŽOVÁ, V. *Úvod do kulturológie*. Acta Culturologica – Zväzok 17. Bratislava: Katedra kulturológie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2009.
- HAJKO, D. *Globalizácia a kultúrna identita*. Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa Nitre, 2005.

- HUIZINGA, J. *Kultúra a kríza*. Bratislava: Kalligram, 2002.
- KANICHOVÁ, R. *Nemecká filozofická terminológia. Štruktúrne-funkčná analýza*. Bratislava: Hronka, 2014.
- KOL. AUT. *Slovník súčasného slovenského jazyka*. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2011.
- KRÁLIK, L. *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, 2015.
- KROEBER, A. L. – KLUCKHOHN, C. *Culture. A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge, Mass.: The Museum, 1952.
- LAWLESS, R. *Co je to kultura*. Olomouc: Votobia, 1996.
- LIBA, P. *Prieniky do literatúry a kultúry*. Nitra: Kulturologická spoločnosť v Nitre, 2009.
- LUKŠÍK, I. – MARKOVÁ, D. *Sexual Lifestyles in the Field of Cultural Demands*. Human Affairs, Vol. 22, No. 2, 2012, p. 227-238.
- MARKOVÁ, D. *Moral values in sexual and partner relationships*. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2015a.
- MARKOVÁ, D. *Sexual morality in Slovakia and the Czech Republic*. Ljubljana: KUD Apokalipsa, 2015b.
- MÍKA, V. T. – HUDÁKOVÁ, M. – ŠIMÁK, L. *Manažment a krízový manažment*. 2. upravené a doplnené vydanie. Žilina: EDIS – vydavateľstvo Žilinskej univerzity, 2015.
- MORIN, E. *Pour une crisologie*. In *Communications*, Vol. 25, No. 1, 1976, p. 149-163. [online]. [cit. 11/09/2019]. Dostupné na internete: https://www.persee.fr/doc/comm_0588-8018_1976_num_25_1_1388
- MURDZA, K. *Súčasná spoločenská kríza ako aktuálny problém bezpečnostno-právnej teórie a praxe*. In: ŠKORCOVÁ, L. – PASTUCHOVÁ – NEUMANNOVÁ, A. – DEMBICKÁ, L. et al. *Súčasná spoločenská kríza a jej negatívne prejavy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Akadémia policajného zboru v Bratislave, Katedra spoločenských vied, 2014.
- NOVOSÁD, F. *V zrkadle kultúry*. Bratislava: Iris, 2016.
- PRACH, V. *Řecko – český slovník*. Praha: Vyšehrad, 1998.
- RICOEUR, P. *Život, pravda, symbol*. Praha: Oikymen, 1993.
- SEDOVÁ, T. *K metodologickému významu pojmu kultúry*. *Filozofia*, Roč. 72, 2017, č. 8, s. 632-644.
- SENNET, R. *Der flexible Mensch: Die Kultur des neuen Kapitalismus*. Berlin, Taschenbuch Verlag, 2006.
- SIPKO, J. *Teoretické a sociálno-komunikačné východiská lingvokulturológie*. Prešov: FF PU, 2011.
- SLUŠNÁ, Z. – CHOMOVÁ, S. *Súčasné témy v kultúrnej teórii a praxi*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.
- SLUŠNÁ, Z. *Súčasná kultúrna situácia z pohľadu teórie a praxe*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.
- SOROKIN, P. A. *Krise našeho věku*. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo československého obchodnictva, 1948.
- SOUKUP, V. *Dějiny antropologie*. Praha: Karolinum, 2004.
- SPENGLER, O. *Untergang des Abendlandes. Umrisse einer Morphologie der Weltgeschichte*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Oskar Beck, 1920.
- ŠTAHEL, R. *Pojem krízy v environmentálnom myslení*. Bratislava: Iris, 2019.

ŠABÍK, V. *Diskurzy o kríze kultúry*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001.

ŠALING, S. – IVANOVÁ – ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z. *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava – Prešov: Vydavateľstvo Samo, 2006.

TYLOR, E. B. *Primitive Culture. Researches into Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*. London: John Murray, 1920.

VIRILIO, P. *Negative Horizon. An Essay in Dromoscopy*. Translated by Michael Degener. London: Continuum, 2005.

Kontakt:

Mgr. Katarína Gabašová, PhD.
Katedra kulturológie FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: kgabasova@ukf.sk

Športové a relaxačné zariadenia Prievidze a súčasný manažment mesta ako destinácie¹

Ivona Fraňová – Roman Zima

Kľúčové slová: Prievidza, športové zariadenia, kultúrne zariadenia, manažment destinácie

Key words: Prievidza, sport centres, cultural centres, cultural resources, destination management

Abstract: The study is deals with the evaluation of the current state of sports and relaxation facilities in Prievidza. The introduction of the study defines and evaluates the current state of different facilities. One part of the work is devoted to the evaluation of the city of Prievidza as a destination by the current management authorities. Finally, a SWOT analysis, designed to improve the promotion of the city as a destination, is elaborated.

Štúdia sa zameriava na súčasný a perspektívny rozvoj športových a relaxačných zariadení v hornonitrianskom meste Prievidza. V jej úvode stručne definujeme lokalitu a zdokumentujeme podporné prvky vybraných zariadení, následne sa pokúsime zhodnotiť ich súčasný stav. Štúdia poukazuje na význam manažmentu a marketingovej komunikácie v cestovnom ruchu.²

¹ Príspevok je realizovaný v rámci projektu UGA I/18/2018

² Koncepcia rozvoja cestovného ruchu v meste Prievidza z roku 2017, Hornonitrianska knižnica v Prievidzi, Kultúra v Prievidzi, Marketingová stratégia rozvoja cestovného ruchu v turistickom regióne Horná Nitra, Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Trenčianskeho samosprávneho kraja na roky 2013-2023, Program rozvoja mesta Prievidza (2016-2023), Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi.

Charakteristika lokality. Prievidza je jedným z centier Trenčianskeho samosprávneho kraja a najväčším mestom regiónu Horná Nitra. Prvá písomná zmienka sa objavuje v listine Zoborského opátstva z roku 1113. Mestské práva (napr. platenie dávok, konanie trhov, voľba farára a richtára, stavanie mlynov, lov rýb, slobodný rozvoj remesiel, predaj výrobkov či vyberanie mýta) získalo mesto v roku 1383. Prievidza sa svojou polohou v centre Hornonitrianskej kotliny stala istým nárazníkom rôznych historických udalostí, ktoré neustále formovali jej podobu. Významným momentom bol príchod piaristov v roku 1666, ktorí sa zaslúžili o rozvoj náboženstva, kultúry a školstva. Mesto ťažilo predovšetkým zo svojej polohy na križovatke obchodných a poštových ciest, z bohatej baníckej a remeselnej činnosti. Neskôr sa na ňom nepriaznivo podpísali požiare, náboženské či vojenské zdroje. Dnes je Prievidza známa skôr ako sídlo priemyselného rázu. Tento charakter získala najmä rozsiahlou industrializáciou po 2. svetovej vojne. V súčasnosti zahŕňa z katastrálneho hľadiska časti Staré Mesto (Prievidza I.), Píly (Prievidza II.), Necpaly (Prievidza III.), Kopanice (Prievidza IV.), Veľká Lehôtka (Prievidza V.), Malá Lehôtka (Prievidza VI.) a Hradec (Prievidza VII.). Poskytuje primerané socioekonomické zázemie pre svojich obyvateľov – množstvo nákupných možností, lesopark s amfiteátrom a letným kinom, multifunkčná hala, krytá plaváreň, futbalový a zimný štadión. Z pohľadu cestovného ruchu je poloha mesta pomerne priaznivá, lebo sa nachádza necelých 5 km od turisticky atraktívnej destinácie Bojnice.

Športové, regeneračné, relaxačné a oddychové zariadenia. Prehľad základných športových, relaxačných, regeneračných a oddychových zariadení:

- mestský park s minigolfom
- lesný park
- vyhliadka na Mariánskom vršku
- rekreačné stredisko Púšť
- fontána na Námestí slobody
- letisko
- futbalový štadión
- zimný štadión
- viacúčelová športová hala
- krytá plaváreň
- mobilná ľadová plocha
- squashové ihrisko
- plážové kúpalisko

Rozsiahly **mestský park s minigolfom** je jedným z primárnych lákadiel pre návštevníkov, ktorý je vhodný ako pre golfových nadšencov, tak aj na prechádzky počas celého roka. Areálom parku preteká rieka Nitra a situované je tu aj jazierko. V tichom prostredí, obklopenom prírodou, je k dispozícii aj reštauračné zariadenia a novovybudované ihriská pre deti.

Lesný park ponúka viacero možností trávenia voľného času. Nachádza sa tu množstvo športovísk, preliezačiek, detských ihrísk a vyrezávaných drevených sôch, amfiteáter aj rozhľadňa. Lesný park tiež disponuje reštauračným zariadením a niekoľkými altánkami s ohniskami na víkendové rodinné pikniky, spojené s opekaním.

Vyhliadka na Mariánskom vršku ponúka nádherný výhľad na Prievidzu a jej okolie, kde sú inštalované tri informačné tabule. Dve z nich obsahujú informácie o prírode, histórii, priemysle a živote mesta a okolia. Tretia tabuľa netradične slúži ľuďom, ktorí park využívajú a zaznamenávajú vlastné spomienky. Na neďalekom cintoríne sú hroby významných osobností, ku ktorým naviguje informačná tabuľa, umiestnená pri vstupe na cintorín.

Rekreačné stredisko Púšť je situované v tichom lesnom prostredí neďaleko od centra Prievidze. V areáli je aj viacúčelová hala s tenisovým a dvomi bedmintonovými dvorcami, wellness centrom, detským ihriskom. Jeho dominantou je spoločenská sála a jedáleň s kapacitou 160 miest, s barom, letnou terasou s možnosťou grilovania a ubytovaním s kapacitou cca 90 lôžok. Stredisko je ideálne na firemné, rodinné a spoločenské akcie (pust.sk).

Novou zrekonštruovanou dominantou námestia je **Fontána na Námestí slobody**, ktorá bola spustená v júli 2016. Na základe hlasovania obyvateľov dostala meno Fontána pod lipami. Ponúka oddych, osvieženie a miesto na stretnutie v najnovšej oddychovej zóne mesta. Mesto zabezpečuje pokrytie námestia WIFI sieťou. Svojou ponukou sa fontána dostala do TOP troch nominácií v kategórii exteriér v prestížnej architektonickej súťaži CE.ZA.AR 2017. V prípade výhry by cenu získala trojica architektov, ktorá sa podieľala na revitalizácii prievidzského námestia, menovite Branislav Lacko, Martin Trcka a Jaroslav Tarajčák.

V Prievidzi sa **letisko** využíva najmä na bezmotorové lietanie. Letisko a Aeroklub ponúkajú vyhliadkové lety pre verejnosť, tandemové alebo sólo zoskoky a letecký a parašutistický výcvik.

Letisko je vyhľadávaným miestom na konanie leteckých športových sústredení, medzinárodných majstrovstiev a pretekov. Priestor letiska s rozlohou cca 25 hektárov je predurčený aj na organizovanie hromadných športových či kultúrno-spoločenských podujatí (aeroklub-prievidza.sk).

Futbalový štadión sa nachádza na sídlisku Žabník v blízkosti centra mesta. Kapacita hľadiska štadióna je 2 500 miest na sedenie a 5 000 miest na státie. V areáli sa nachádza hlavné trávnaté ihrisko (150 x 68 m) a pomocné trávnaté ihrisko (91 x 60 m). V prevádzkovej budove sú dva masážne bazény, rehabilitačná časť so saunou a masérskou a oddychovou miestnosťou, WIFI. Futbalový štadión zabezpečuje vhodné podmienky na tréningovú a zápasovú činnosť Hornonitrianskeho futbalového klubu, ako aj rozvoj telesnej kultúry a športu v meste.

Primárnym využitím **zimného štadiónu** v meste Prievidza je tréningový proces a súťažné zápasy na národnej a medzinárodnej úrovni, ale ponúka aj

prenájom ľadovej plochy neregistrovaným hráčom a korčuľovanie pre verejnosť s možnosťou využitia WIFI. Kapacita hľadiska je 2 788 miest na sedenie, rozmery ľadovej plochy 60 m x 30 m, a preto je vhodným dejiskom športových podujatí, exhibícií či kultúrnych akcií. Ľadová plocha je využívaná približne 7 – 8 mesiacov v roku (3 180 až 3 645 hodín ročne) domácimi športovými klubmi i zahraničnými oddielmi. Štadión ponúka aj inline ihrisko s plastovou podlahou, ktorá umožňuje športy ako inline hokej, inline korčuľovanie, florbal, hokejbal, konajú sa tu tréningy športových klubov, záujmových skupín a občanov. Inline plocha je prevádzkovaná od mája do júla (tsmpd.sk).

Ďalej sa v Prievidzi nachádza **viacúčelová športová hala**, ktorá pozostáva z priestorov hlavnej palubovky (46 x 23 m), kde sa v hľadisku nachádza 2000 miest na sedenie a 700 miest na státie, pričom kapacita miest na sedenie sa dá zvýšiť až na 3400 miest.

Ďalšia športová miestnosť (24 x 14 m) slúži najmä na tréningy a súťaže zápasníckeho klubu, pričom je vhodná napríklad aj na tréning basketbalu a i. Tretia sála je špeciálne upravená pre gymnastiku. Vo viacúčelovej športovej hale nachádza aj posilňovňa, sauna, vodoliečba, kaviareň a bufet. Zabezpečené aj WIFI pre návštevníkov (tsmpd.sk).

V prípade nepriaznivého počasia je vhodným miestom na trávenie voľného času **krytá plaváreň**, ktorá disponuje 25 m dlhým plaveckým bazénom so šiestimi dráhami. Hĺbka vody je od 1,2 do 1,8 m. Plavecký bazén zaručuje svojim návštevníkom krištáľovo čistú, priezračnú a zdravotne nezávadnú vodu bez zápachu chlóru, hygienické prostredie v priestoroch celej plavárne, pripojenie na WIFI (tsmpd.sk, prievidza.sk).

Unikátnym prvkom je aj **mobilná ľadová plocha** na prievidzskom námestí, ktorá je sezónne umiestnená na pevnom drevenom podlaží na otvorenom priestranstve na Námestí slobody v Prievidzi. Rozmery ľadovej plochy sú 40 x 20 m (tsmpd.sk).

Doplňkové služby pre cestovný ruch. Turisticko-informačná kancelária mesta Prievidza je neziskovou organizáciou, ktorá úzko spolupracuje s mestom, referátom obchodu a cestovného ruchu. Kancelária poskytuje bezplatné turistické informácie o meste a regióne a zabezpečuje distribúciu propagačných materiálov. Náplňou turisticko-informačnej kancelárie je vybavovať aj rezervácie do Hornonitrianskeho banského skanzenu Baňa Cigiel a prehliadky v meste so sprievodcom „Zlatá prievidzská cesta“. Z komerčných doplnkových služieb možno uviesť: ubytovanie, predaj vstupeniek a suvenírov, vylepovanie plagátov regionálnych inštitúcií a aktuálnych podujatí v meste a okolí, kopírovanie, laminovanie či tvorba a aktualizácia turistického sprievodcu v mobilnej aplikácii Prievidza. TIK Prievidza je členom Asociácie informačných centier Slovenska.

Manažment a marketingová komunikácia cestovného ruchu

Marketingová komunikácia v cestovnom ruchu je jedným zo základných predpokladov na dosiahnutie rozvoja cestovného ruchu, buď v ukazovateľoch

návštevnosti, alebo v príjmoch. To znamená, že bez propagácie nie je možné dosiahnuť stanovené strategické ciele.³ Jej objektom je produkt cestovného ruchu, t. j. všetko, čo sa v požadovanej kvalite ponúka na uspokojenie dopytu na trhu cestovného ruchu. Celý marketing je založený na neustálej komunikácii so zákazníkom, a preto je nevyhnutné vytvoriť pre ňu, resp. pre úspešné skombinovanie nástrojov komunikačného mixu, základné predpoklady:⁴

- samospráva by mala mať najprv vypracovanú podnikovú identitu, kultúru a imidž, pretože tieto tri zložky reflektujú poslanie a vízie;
- jasne stanovenú stratégiu a z nej vyplývajúce ciele komunikácie;
- ponuku prekonávajúcu požiadavky a predstavy návštevníka, ktorá mu prináša viac než predpokladaný úžitok.

Samospráva, prostredníctvom samostatného pracoviska MsÚ – referátu obchodu a cestovného ruchu, zabezpečuje mestský turizmus a cestovný ruch v úzkej kooperácii s mestskou neziskovou organizáciou – Turistickou a informačnou kanceláriou (TIK), ktorá sídli v priestoroch samosprávy – Mestskom dome na Námestí slobody v Prievidzi. Na druhej strane, TIK v spolupráci so samosprávou realizuje marketingové a komunikačné služby v oblasti CR, zabezpečuje informačný servis a komerčné služby pre návštevníkov, ale aj obyvateľov mesta Prievidza a okolia.

Mesto Prievidza je jedným zo zakladajúcich členov Oblastnej organizácie cestovného ruchu región Horná Nitra – Bojnice (OOCR RHNB), ktorá vznikla v roku 2012 a zabezpečuje marketingovú stratégiu a komunikáciu turistického regiónu Horná Nitra.

Súčasný manažment destinácie a jeho kompetencie. Prehľad ústredných orgánov cestovného ruchu v meste Prievidza:

- Mesto, referát obchodu a cestovného ruchu
- Turistická informačná kancelária mesta Prievidza
- OOCR Turistický región Horná Nitra – Bojnice
- Združenie na záchranu baníckeho dedičstva Hornej Nitry

V meste Prievidza pôsobí **referát obchodu a CR** ako samostatné pracovisko, ktoré z hľadiska organizačnej štruktúry Mestského úradu pričlenené pod riadenie prednostom Mestského úradu.

Primárnou náplňou práce referátu obchodu a CR v rámci cestovného ruchu je zabezpečovať dohľad nad plnením povinností mesta v oblasti turizmu, ako aj výkon odborných činností. V zmysle Organizačného poriadku Mestského úradu v Prievidzi zamestnanci referátu obchodu a cestovného ruchu zabezpečujú: spoluprácu s príslušnými orgánmi štátnej správy, špecializovanej štátnej správy a samosprávy, s vládami a mimovládami

³ SLÁDEK, G. Propagácia Slovenska na trhu cestovného ruchu. In: Ekonomická revue cestovného ruchu, s. 105 – 112.

⁴ FORET, M.. Marketingová komunikace, s. 227 – 228.

organizáciami a inými inštitúciami pôsobiacimi na území mesta a v SR pri príprave a realizácii opatrení zameraných na rozvoj cestovného ruchu v meste, plnenie a vyhodnotenie PHSR mesta na zverenom úseku, zastupovanie mesta Prievidza ako člena v OOCR RHNB, zabezpečuje úlohy z členstva pre mesto vyplývajúce, koordinuje, vyhodnocuje a zodpovedá za činnosť spojenú s reprezentovaním mesta na veľtrhoch, výstavách, kontraktačno-výstavných trhoch a konferenciách cestovného ruchu, podporuje a pomáha rozvoju turistických aktivít a atraktivít v rámci mesta a regiónu, koordinuje a kontroluje spoluprácu mesta s Turisticko-informačnou kanceláriou v meste, pravidelne informuje vedenie mesta o jej činnosti, navrhuje a koordinuje realizáciu propagácie mesta pri tvorbe rôznych druhov propagačných materiálov a publikácií o meste, prieskum trhu a podklady pre výberové konania za oblasť cestovného ruchu v súlade s platnou legislatívou a internými smernicami mesta a pod.

Turistická informačná kancelária mesta Prievidza predstavuje ústredný článok pri komunikácii s návštevníkmi mesta, poskytuje im bezplatné turistické informácie o meste a regióne a zabezpečuje distribúciu propagačných materiálov, úzko spolupracuje s mestom, referátom obchodu a cestovného ruchu, zabezpečuje rezervácie do Hornonitrianskeho banského skanzenu Baňa Cigiel a prehliadky v meste so sprievodcom „Zlatá prievidzská cesta“. Z komerčných doplnkových služieb ponúka: ubytovanie, predaj vstupu-niek a suvenírov, vylepovanie plagátov regionálnych inštitúcií a aktuálnych podujatí v meste a okolí, kopírovanie, laminovanie. Zároveň TIK slúži ako kontaktné miesto pre zber informácií pre centrálny parkovací systém mesta Prievidza a vydávanie parkovacích kariet.

Oblasťná organizácia cestovného ruchu **OOCR Turistický región Horná Nitra - Bojnice** propaguje, podporuje a koordinuje aktivity súvisiace s rozvojom cestovného ruchu v regióne. Vytvára podmienky rozvoja cestovného ruchu na území Hornej Nitry s cieľom trvalo udržateľného rozvoja cestovného ruchu a ochrany záujmov svojich členov. OOCR turistický región Horná Nitra – BOJNICE je od roku 2015 členom Krajskej organizácie cestovného ruchu Trenčín Región.

Neziskovou organizáciou, ktorá poskytuje všeobecne prospešné služby v oblasti tvorby, rozvoja, ochrany, obnovy a prezentácie kultúrnych hodnôt a kultúrneho dedičstva vyplývajúcich z tradície uhoľného baníctva v regióne hornej Nitry, je práve **Združenie na záchranu banického dedičstva Hornej Nitry** so sídlom Hornonitrianske bane Prievidza, a. s. Zamiera sa najmä na prevádzku Hornonitrianskeho banského skanzenu s odborným zameraním na históriu a súčasnosť uhoľného baníctva na území Slovenska, najmä v regióne hornej Nitry.

Cieľom stratégie Združenia na záchranu banického dedičstva Hornej Nitry, n. o., ako prevádzkovateľa Hornonitrianskeho banského skanzenu je vybudovať Oddychové a náučné centrum so zameraním na históriu a súčasnosť

hnedouhoľného baníctva na hornej Nitre. Projekt zahŕňa dobudovanie pod-povrchovej i povrchovej časti banského skanzenu a vybudovanie komplexného oddychového a náučného centra s napojením na ostatné subjekty týkajúce sa uhoľného baníctva na území hornej Nitry i ostatné prírodné a turistické atraktivity regiónu.

Vybrané nástroje marketingovej komunikácie. Každý, kto chce byť v marketingovej komunikácii úspešný, musí postupovať systematicky, pretože každá dobrá reklama je výsledkom dobrého plánovania. Prvým krokom tohto plánovania by malo byť definovanie produktov alebo služieb, ktoré by mali byť predmetom reklamy.⁵ Ďalším krokom je výber komunikačných nástrojov. Pri prezentácii samosprávy je možné využiť všetky formy reklamy:

- tlačené materiály (napr. brožúry, leporelá, letáky, skladačky, katalógy a ďalšie materiály);
- tlačové médiá (napr. noviny, časopisy, pričom je potrebné využiť v tomto prípade aj kombináciu s nástrojmi podpory predaja);
- vonkajšia reklama – outdoor (billboardy, citylighty, citypostery, plagáty, informačné tabule);
- vnútorná reklama – indoor.

Správu webovej stránky www.prievidza.sk/tik zabezpečuje Mestská turistická informačná kancelária, ktorá sa stará o dopĺňanie ponuky cestovného ruchu a aktualizáciu informácií. Ponuka cestovného ruchu je v menšej miere prezentovaná aj na samotnej oficiálnej stránke mesta www.prievidza.sk v sekcii Návštevník. Zanedbateľná časť ponuky mesta je tiež zviditeľnená na webovej stránke regiónu turistický región Horná Nitra, ktorá funguje pod doménou www.bojnice.eu

Mesto má na sociálnej sieti Facebook zriadený profil s názvom Mesto Prievidza, kde prezentuje predovšetkým komunálnu problematiku. Ponuka a novinky v oblasti CR, sú zverejňované len v minimálnej miere.

Užitočnou a návštevníkmi často využívanou formou komunikácie je bezplatná mobilná aplikácia, ktorá obsahuje takmer 30 bodov z oblasti zaujímavostí mesta Prievidza a okolia s uvedením telefonických kontaktov a možnosťou jednodotykového telefonovania, e-mailu, webových sídiel či otváracích hodín jednotlivých atraktivít, ako športovísk a športové areály, kultúrne zariadenia, kúpaliská, ubytovacie a stravovacie zariadenia a pod.

Súčasťou ponuky aplikácie je aj projekt Zlatá prievidzská cesta so 45 zastaveniami, pričom výhodou pre návštevníka je v tomto prípade možnosť výberu jednotlivých zastavení a ich návšteva v počte a v poradí, ktoré sám uzná za vhodné. Súčasťou všetkých bodov záujmu sú krátke informatívne texty a fotografie a v prípade ZPC aj audionahrávka. Súčasťou aplikácie sú mapy a GPS navigácie, ktoré lokalizujú miesto pohybu používateľa a zároveň ho navedú na miesto jeho záujmu, ale aj poskytnú informácie, ktoré môže

⁵ MONZEL, M. 99 tipů pro úspěšnější reklamu, 200 s.

používateľ získať prostredníctvom QR kódov.

Po stiahnutí do mobilného zariadenia nepotrebuje aplikácia k svojmu režimu internetové pripojenie. Je prístupná v slovenskom a anglickom jazyku. Bola spustená do prevádzky v júli 2017.

OOCR turistický región turistický región Horná Nitra – Bojnice vydala v roku 2016 bezplatný informačný materiál Prievidza a okolie, ktorý je voľne dostupný pre návštevníkov v priestoroch Turistickej a informačnej kancelárie. Obsahuje mapu mesta, základné informácie o Prievidzi, prierez histórie, pamiatky, tipy na voľný čas a športové aktivity, prehľad tradičných podujatí, zoznam kultúrnych inštitúcií a ubytovacích zariadení a atraktivity v okolí mesta.

OOCR turistický región Horná Nitra-Bojnice vydala tiež Bezplatného turistického sprievodcu regiónom turistický región Horná Nitra – Bojnice. Obsahuje prírodu, históriu a najväčšie atraktivity regiónu. Mesto v ňom prezentuje prierez histórie, Zlatú prievidzskú cestu, kultúrne inštitúcie a obľúbené podujatia.

Literatúra a pramene:

FORET, M.: *Marketingová komunikace*. Brno : Computer Press, 2006. 443 s. ISBN 8025110419.

SLÁDEK, G.: *Propagácia Slovenska na trhu cestovného ruchu*. In: *Ekonomická revue cestovného ruchu*. ISSN 0139-8660, 1999, roč. 32, č. 3, s. 105 – 112.

MONZEL, M. *99 tipů pro úspěšnější reklamu*. Praha : Grada, 2009. 200 s. ISBN 978-80-247-2928-2.

DOBLÁŠ, M. *Prievidza na nových pohľadniach*. Tlačiareň Patria, 2016.
Hornonitrianska knižnica v Prievidzi. Dostupné na internete: www.hnkpd.sk.

PAPRČKA, M. *Prievidza a Bojnice z neba*. *Prievidza and Bojnice from Heaven*. Vydavateľstvo CBS, 2017.

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Trenčianskeho samosprávneho kraja na roky 2013-2023.

Dostupné na internete: <https://www.tsk.sk/buxus/docs/PHSR%20FINAL.pdf>.

Program rozvoja mesta Prievidza (2016-2023). Dostupné na internete: <http://www.prievidza.sk/mesto/rozvoj-mesta/>.

Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi. Dostupné na internete: www.rkcpd.sk.

Dostupné na internete: <http://www.pust.sk/>

Dostupné na internete: <http://www.aeroklub-prievidza.sk>

Dostupné na internete: <https://www.tsmgd.sk/>

Kontakt:

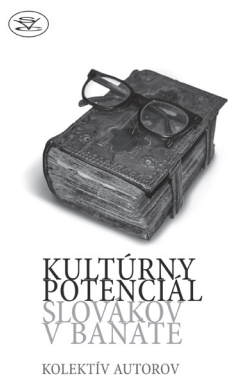
PaedDr. Ivona Fraňová, PhD.
Odd. pre vonkajšie vzťahy a soc.
veci Univerzity Konštantína Filozofa
v Nitre
Tr. A. Hlinku 1
94901 Nitra
E-mail: ifranova@ukf.sk

PhDr. Roman Zima, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: rzima@ukf.sk

Recenzia

ČUKAN, J. a kol.: Kultúrny potenciál Slovákov v Banáte. Nitra, 2018, 342 s.

Publikácia, ktorá nesie názov Kultúrny potenciál Slovákov v Banáte je jedno z diel, ktoré pojednáva o živote Slovákov žijúcich na území Dolnej Zemi, konkrétne v srbskom Banáte. Kolektív autorov pod vedením Jaroslava Čukana vytvoril túto vedeckú štúdiu na základe terénnych výskumov absolvovaných v spomínanej oblasti počas kalendárnych rokov 2017 – 2018. V úvode autori pojednávajú najmä o historických a geografických aspektoch kolonizácie Slovákov do oblasti Banátu v priebehu 19. storočia. Jeho súčasťou je aj stručná charakteristika analyzovaných faktorov v jednotlivých obciach a mapa vytýčeného územia s legendou.

Cieľom publikácie kolektívu autorov je mapovanie a hodnotenie všetkých súčastí kultúrneho potenciálu, tých slovenských minoritných spoločenstiev v Banáte ako súčasti Srbskej republiky, kde existuje inštitúcia fungujúca na slovenskom etnickom princípe. Preto sa autori v jadre publikácie zameriavajú na tie obce srbského Banátu, kde takáto inštitúcia funguje: Aradáč, Biele Blato, Zrenjanin, Kovačica, Padina, Hajdušica, Vojlovica a Belehrad.

Už samé názvy kapitol priťahujú čitateľa, ktorý sa zaujíma o súčasné dianie slovenskej minority na území Dolnej Zemi. Kapitola o každej skúmanej obci má rovnakú štruktúru na základe metodiky hodnotiaceho modelu kultúrneho potenciálu, ktorý bol vytvorený autorským kolektívom tak, aby obsiahol čo najviac kultúrnych javov. Na začiatku sa autori zameriavajú na základné charakteristiky a špecifiká obce a jej geografické priblíženie. Následne sa jednotlivé podkapitoly zameriavajú na kultúrne dedičstvo, kultúrne inštitúcie a organizácie, organizované podujatia, kultúrnu infraštruktúru a ľudské zdroje, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou fungovania kultúrneho života.

Záverečná pasáž sa zameriava na SWOT analýzu spracovanú na základe nadobudnutých poznatkov z terénnych výskumov. Predmetom záujmu autorov sú v jednotlivých obciach tie obyčajové tradície, záujmové spolky alebo združenia, ktoré fungujú na základe slovenského etnického princípu. V Závere vedeckej štúdie autori reflektujú špecifiká srbského Banátu a vyjadrujú dôležitosť a príčinu výberu skúmaných lokalít. Pozitíva knihy sú predovšetkým objektivita a nezáujatosť kolektívu autorov, ktorí kriticky pojednávajú o jednotlivých zložkách kultúrneho potenciálu.

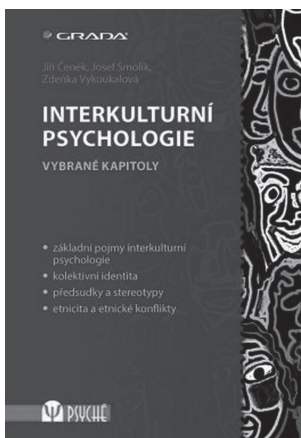
Knihou zaujme najmä širokým spektrom získaných informácií z jednotlivých oblastí kultúrneho potenciálu a taktiež bohatou fotodokumentáciou, ktorá výstižne reflektuje prvky spoločenského a kultúrneho života tamajších Slovákov. Táto publikácia nie len že zaujme, ale aj ozrejmi súčasný stav skúmaných lokalít s početným zastúpením slovenského minoritného spoločenstva.

Viktor Ďurakov

Recenzia

ČENĚK, J. a kol.: Interkulturní psychologie. Praha, 2016, 312 s.

Publikácia Interkulturní psychologie je interdisciplinárnym dielom, v ktorom sa prelínajú poznatky zo psychológie, sociológie, politológie aj etnológie. Ambíciou autorov nebolo pokryť všetky oblasti tejto širokej témy, jedná sa iba o vybrané kapitoly, napriek tomu je publikácia veľmi obsažným dielom, ktoré prináša množstvo užitočných poznatkov z oblasti interkultúrnej psychológie. Kolektív autorov Jiří Čeněk, Josef Smolík a Zdeňka Vykoukalová pôsobia na Ústave sociálneho rozvoja Mendelevovej univerzity v Brne a venujú sa interkultúrnej psychológii a komunikácii už dlhodo. Monografia je určená pre pracovníkov resp. študentov, ktorí sa stretávajú s problematikou komunikácie medzi jednotlivými kultúrami

v rámci cestovného ruchu, medzinárodného obchodu, diplomacie a pod.

Prvá kapitola monografie vymedzuje pojem interkultúrnej psychológie. Autori objasňujú tri základné prístupy, ktoré sú používané pri skúmaní vzájomného vzťahu kultúry a psychológie: absolutistický prístup, relativistický prístup a univerzalistický prístup, ktorý predstavuje určitý prienik medzi predchádzajúcimi dvoma. Druhá kapitola sa venuje definovaniu základných pojmov ako napr. kultúra, imigrácia, akulturácia, enkulturácia, akomodácia, segregácia, asimilácia, kultúrna konvergencia a divergencia a tiež

popisuje pojem multikulturalizmus. Tretia kapitola predstavuje rôzne spôsoby skúmania rozdielov medzi jednotlivými kultúrami. V interkultúrnej psychológii existuje viacero prístupov, avšak autori preferujú dimenzionálny prístup, ktorému je v tejto kapitole venovaný aj najväčší priestor. Pre úplnosť autori uvádzajú aj ďalšie prístupy a prúdy, ktoré sú v súčasnosti používané pri štúdiu vzájomnej závislosti medzi kultúrou a psychikou. Ďalšia kapitola prináša prehľad metód používaných v tomto interdisciplinárnom odbore. Interkultúrna psychológia využíva metódy, ktoré sú používané v sociológii, kultúrnej antropológii, psychológii a politológii. Avšak pri použití týchto metód je dôležité brať do úvahy aj problematiku prekladu dotazníkov, vhodnosť použitých metód vzhľadom na kultúru, či gramotnosť skúmanej vzorky. Autori taktiež považujú za veľmi dôležité nezabúdať na etické aspekty výskumu, ktoré určujú určité pravidlá a hranice toho, čo je dovolené a čo nie. Ďalšia časť publikácie je venovaná trom psychickým procesom: vnímaniu, mysleniu a emóciám. V každej z týchto oblastí autori popisujú rozdiely medzi jednotlivými etnikami, ktoré sú determinované kultúrou. Kapitola o vnímaní je veľmi vhodne doplnená obrazovým materiálom, ktorý pomáha lepšie pochopiť opisovanú problematiku. Autori sa venujú aj rozdielom v úrovni IQ medzi národmi, ale okrem výsledkov výskumov uvádzajú aj faktory, ktoré prispievajú k vzniku týchto rozdielov. V kapitole o emóciách autori konštatujú, že emócie a ich prejavy sú na jednej strane univerzálne ale zároveň aj kultúrne špecifické. Ďalšia kapitola sa zaoberá konfliktami, ktoré vychádzajú z rozdielnosti kultúr. Autori vysvetľujú pojmy ako xenofóbia, islamofóbia a moderný rasizmus, ktoré sú v súčasnej dobe veľmi aktuálne.

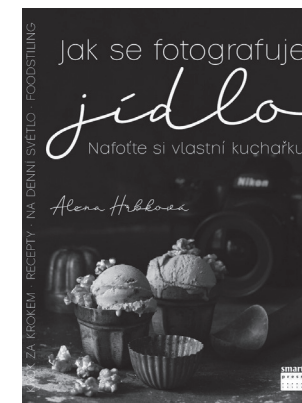
Publikácia je veľmi komplexne spracovaná a jej hlavnými pozitívnymi stránkami sú: aktuálnosť témy a kritický prístup k existujúcim teóriám a poznatkom. Súčasťou publikácie sú schémy a tabuľky, ktoré vhodne dopĺňajú text a prispievajú k lepšiemu pochopeniu problematiky. Je určená širokému

spektu čitateľov, ktorí sa dostávajú do styku s inými kultúrnymi skupinami a zaujímajú sa o štúdium medziľudských vzťahov v kultúrne diverzifikovanom svete.

Jana Hučková

Recenzia

HRBKOVÁ, A.: Jak se fotografuje jídlo. Nafotěte si vlastní kuchařku, 2019, 160 s.

„Jak se fotografuje jídlo. Nafotěte si vlastní kuchařku“ – je zaujímavá kniha zo sveta foodstylingu, ktorej autorkou je popredná česká fotografka jedla, Alena Hrbková. Určená je ako pre začiatočníkov, milovníkov dobrého jedla, ktorí sa túžia zdokonaľiť v tvorbe bezchybných fotografií, tak aj pre študentov fotografie, blogerov či pokročilejších fotografov. Hoci kniha obsahuje mnoho technických informácií, písaná je veľmi zrozumiteľne a prehľadne a určite si zaslúži prívlastok dokonale návodná. Čitateľovi ponúka všetky podstatné informácie potrebné pri fotografovaní jedla, od technické-

ho vybavenia, cez vytváranie atmosféry až po praktické vychytávky. Autorka sa riadi heslom: „Spojiť dobré jídlo a dokonalou fotografií je umění“ a toto posolstvo sa snaží odovzdať aj čitateľovi a otvoriť mu dvere do čarovného sveta gastronómie.

Kniha je rozdelená do troch chronologicky za sebou idúcich častí. Prvá kapitola sa venuje základom techniky, ktorej sa čitateľ nevyhne. Dozvie sa tu,

že na vytvorenie dokonalej fotografie je potrebné zvoliť ako správny objektív, tak aj správne hodnoty expozičného trojuholníka – clona, čas a ISO. Autorka na konkrétnych príkladoch veľmi pekne ukazuje, ako zmena jednej z hodnôt expozičného trojuholníka dokáže zmeniť výslednú fotografiu a vniešť do nej život. Ďalej sa v tejto stati čitateľ dozvedá, aké dôležité je správne ostrenie a aké svetlo je pre food fotografiu najvhodnejšie.

Druhá kapitola sa zameriava na uhol pohľadu, ktorý je pre vytvorenie atmosféry rovnako dôležitý, ako zvládnutá technika. Dozvieme sa, kedy fotiť zhora, spredu alebo zboku a ako dokážu premyslené detaily dodať fotke na príklad dojem hĺbkky.

Obsah tretej kapitoly je o foodstylingu. Tu sa čitateľ dozvie, prečo niektoré fotky prehliadneme a iné upútajú našu pozornosť. Autorka kladie veľký dôraz na detaily a prízvukuje, že na styling je potrebné vyhradiť si dostatok času a nič neuponáhľať, pretože pri fotografii jedla, ako jedinej, je potrebné vyvolať chuť.

Podstatou tejto publikácie je ukázať čitateľovi, že food fotografia nie je len o príprave jedla a jeho vyfotení, ale ide o kombináciu krokov, ktorá má za výsledok, že konečná fotografia pôsobí profesionálne, vyvoláva emóciu a dá sa považovať za výtvarné dielo. K pozitívam tiež radím, že kniha pozostáva z množstva vzorových fotografií s radami, kde sa autorka snaží ukázať ako svetlo, hodnota expozičného trojuholníka alebo uhol, z ktorého fotíte, dokáže ovplyvniť výslednú food fotografiu. Celá kniha je tiež dopĺňaná autorkinými skúsenosťami, radami, tipmi a vychytávkami.

Roman Zima

Správa

Prekračovanie hraníc na Oslavách Svetového dňa cestovného ruchu

Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre sa v spolupráci s Mestom Nitra a Nitrianskou organizáciou cestovného ruchu podieľala na organizovaní už 14. ročníka osláv Svetového dňa cestovného ruchu, ktoré sa konali v dňoch 27. – 30. septembra 2019. Svetový deň cestovného ruchu bol symbolicky stanovený na 27. september z dôvodu konca hlavnej turistickkej sezóny na severnej pologuli a jej začiatku na južnej pologuli. Tento deň spočíva v upriamovaní pozornosti na význam cestovného ruchu v globálnom ponímaní a pre lokálne spoločenstvo. Tohtoročné oslavy niesli príznačný názov „Nitra na siedmich pahorkoch“, čo odráža skutočnosť, že sláva niekdajšieho kniežatstva leží na siedmich vyvýšených bodoch: vrch Zobor, Nitriansky hrad, Vršok, Kalvária, Borina, Dražovský kopec a Martinský vrch.

Podujatie na FF UKF v Nitre sa konalo 30. septembra a otvorili ho príhovormi prodekan pre vedu a výskum doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD. a vedúci Katedry manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre doc. PhDr. Boris Michalík, PhD. Návštevníkom podujatia adresovali slová, v ktorých kladli dôraz na dôležitosť cestovania ako jednej zo sociálnych potrieb človeka a vieru v to, že podujatie bude pre mnohých inšpiráciou pre cestovateľské plány alebo budovanie vlastného biznisu. Svojou účasťou na podujatí prispeli nielen študenti UKF v Nitre, ale aj návštevníci z radov stredoškôľakov a verejnosti.

Hlavný program podujatia patril cestovateľským a odborným prednáškam hostí, ktorých život je pracovne alebo voľnočasovo spojený s cestovným ruchom. Prednáškový cyklus odštartovali baristky z rodinnej pražiarne In Couple Coffe. Návštevníkom priblížili ich cestu ku káve a založenie rodinného podniku. Podnik je známy tým, že praží len výberovú kávu a snaží sa zákazníkom ponúknuť maximálny zážitok z pitia tohto najpopulárnejšieho nápoja na svete. Na základe svojich skúseností predstavili aj prácu baristu a technológiu praženia kávy.

O svoje skúsenosti s marketingom v turizme sa následne podielil riaditeľ portálu zlavomat.sk Aleš Mlátilík. Jeho prednáška bola návodom na to, akých

chýb sa vyvarovať a naopak, do akých oblastí investovať čas a energiu pre vytvorenie správneho a funkčného prostredia pre biznis.

Odpovede na otázky ako cestovať po svete bez veľkého budgetu a prečo z cestovania a spoznávania kultúr spraviť jednu z priorít v živote, priniesol mladý cestovateľský pár, ktorý je známy pod prezývkou Pecho & Lulu. Prezentácia bola doplnená fotografiami z ciest po Thajsku, Vietname, Kalifornii a Taliansku. Návštevníkov oboznámili s tipmi, ako sa správne pobaliť na cesty, cez ktoré webové stránky je najvýhodnejšie kupovať letenky, a na koho sa obrátiť v cudzej krajine v prípade núdze. Štvrtá prednáška patrila Zdenke Lipjanskej, prevádzkarke Vodného raja Vyhne. Prítomným priblížila históriu kúpeľov, kľúčové faktory ich atraktivity a venovala sa aj povinnostiam prevádzkara v bežný kúpeľný deň.

Pri poslednej prednáške si prišli na svoje dobrodruhovia zapálení pre netradičné formy cestovania. Patrik porozprával publiku o výhodách a nevýhodách cestovania stopom a vyzýval návštevníkov, aby sa nebáli prekročiť zónu komfortu a vyskúšať nové veci. Cestovanie stopom je podľa neho najlepší spôsob, ako spoznať seba samého a učiť sa s pokojom zvládať neočakávané situácie, v ktorých sa človek počas cestovania ocitne.

Obrázok č. 1: Svetový deň cestovného ruchu - riaditeľ portálu zlavomat.sk, Aleš Mlátilík

Zdroj: Gregora, 2019

Súčasťou programu dňa bola výstava fotografií autora Ridvana Sadikiho „Krásy a zaujímavosti Albánska“, ktoré Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre pripravila v spolupráci s Honorárnym konzulátom Albánskej republiky na Slovensku. Výstava priblížila život v Albánsku,

jedinečnú architektúru tejto turisticky stále málo známej krajiny, kultúrne tradície a genius loci jednotlivých miest.

Obrázok č. 2: Svetový deň cestovného ruchu - baristky z rodinnej pražiarne In Couple Coffe

Zdroj: Gregora, 2019

O oddych a zábavu počas nabitého programu sa postarala KMKT fanzóna, kde sa mohli záujemcovia zabaviť pri vedomostných súťažiach, hrách, slepej mape a vyhrať pritom zaujímavé ceny v kolese šťastia. Gastronomickú stránku oživil food truck Boris od nadšencov z Holiday Burger Trnava.

14. ročník osláv Svetového dňa cestovného ruchu prispel k vízii upevniť postavenie turizmu vo svete a motivovať ľudí, aby sa otvorili cestovaniu a vnímaniu kultúry, ktorá je v každom kúte sveta jedinečná a nenahraditeľná. Cestovaním a spoznávaním kultúr objavujeme aj sami seba a učíme sa prepájať štúdium či rodinný život s prácou a voľným časom.

Simona Martinčeková

Správa

Exkurzie Slovinsko-Taliansko a Košice 2019

Obrázok č. 1: Z exkurzie Slovinsko-Taliansko

Zdroj: M. Kurpaš, 2019

V dňoch 29. apríla až 2. mája 2019 bola pre študentov 1. a 2. ročníka magisterského štúdia zorganizovaná štvordňová zahraničná exkurzia do Rakúska, Slovinska a Talianska. Jej cieľom bolo navštíviť niektoré destinácie a kultúrne pamiatky v týchto krajinách a tak rozšíriť poznatky, získané v rámci štúdia. Organizátormi exkurzie boli Mgr. J. Hučková, PhD. a PhDr. Michal Kurpaš, PhD. V prvý deň exkurzie sme sa presunuli k rakúskemu jazeru Wörthersee, ktoré sa nachádza na území spolkovej krajiny Korutánsko. Na brehu jazera sa nachádza vyhliadková veža Pyramidenkogel, ktorá je najvyššou drevenou vyhliadkovou vežou na svete. Z veže je krásny pohľad na jazero a okolité Korutánske Alpy. Po prehliadke nasledoval presun do neďalekého Krumpondorfu, kde bolo zabezpečené ubytovanie. Druhý deň sme absolvovali prehliadku Predjamského hradu, ktorý je zaujímavý tým, že bol vybudovaný

pod previsom skalnej steny, ktorá je vysoká 123 metrov. Neskôr sme navštívili jaskyňu Postojnska jama, ktorá je najdlhším jaskynným systémom v Slovinsku a je jednou z hlavných turistických atrakcií krajiny. Súčasťou prehliadky bola aj jazda elektrickým vláčikom. V jaskyni sme mali možnosť vidieť endemického živočícha proteus anguimus, ktorý nežije nikde inde na svete. Tretí deň sme sa presunuli do talianskeho mestečka Terst, kde sme navštívili zámok Miramare, ktorý sa nachádza na pobreží a je vzdialený asi 7 km od mesta. Neskôr sme absolvovali prehliadku mesta a jeho hlavných atrakcií: námestie Piazza dell'Unità d'Italia, Canale Grande, Molo Audace. Popoludní sme si prezreli Slovinské prímorské mestečko Piran: hlavné námestie, mestské hradby a časť študentov absolvovala aj výstup na vežu kostola sv. Juraja, z ktorej je krásny výhľad na celé mesto. Večer sme sa presunuli do Lublany, kde sme bolo ubytovaní. Štvrtý, posledný deň exkurzie sme začali prehliadkou historického centra hlavného mesta Slovinska. Poslednou zastávkou v rámci exkurzie bolo jazero Bled, ktoré je pokladané za najkrajšie jazero v Slovinsku. Časť študentov si vybrala výstup na vrch Malá Osojnica, iní využili možnosť previezť sa loďkou na ostrov uprostred jazera. Po individuálnej prehliadke nasledoval návrat na Slovensko.

Obrázok č. 2: V Košiciach

Zdroj: R. Zima, 2019

Ďalšia z viacdnňových exkurzií, ktoré tento rok organizovala katedra (pre študentov 2. a 3. ročníka bakalárskeho štúdia), sa konala 7. až 9. mája v Košickom kraji. Organizátormi boli Mgr. Silvia Letavajová, PhD. a PhDr. Roman Zima, PhD. Návštevu historického centra metropoly východu sme spojili

s prehliadkou významných kultúrnych a architektonických skvostov mesta akými sú Dóm sv. Alžbety, Katov Dom, Miklušová väznica a múzeum Rodošto. Múzeum je sprístupnené Východoslovenským múzeom a predstavuje repliku exilového domu z tureckého mesta Rodošto, v ktorom František II. Rákoczi prežil svoj život v exile. V rámci pešieho turistického spoznávania okolia Košíc študenti vystúpili k národnej prírodnej rezervácii Morské oko, ktoré je zapísané v zozname UNESCO. V typickej rusínskej obci Ruská Bystrá sme navštívili Drevený chrám Prenesenia ostatkov svätého Mikuláša. Študenti mali možnosť gastronomicky sa obohatiť prostredníctvom ochutnávky tokajských vín, ktorá sa konala v obci Malá Trňa. Exkurziu študenti zavŕšili prehliadkou kaštieľa Betliar, ktorého priestory sú využívané pre expozíciu zbierok príslušníkov grófskej rodiny Andrassyovcov.

Jana Hučková, Roman Zima

Správa

Katedra manažmentu kultúry a turizmu na konferencii „SMART VIDIEK“

Pod záštitou doc. Ing. Milana Belicu, PhD., predsedu Nitrianskeho samosprávneho kraja bola 24. októbra 2019 Nitrianskym samosprávnym krajom a Národnou sieťou rozvoja vidieka SR organizovaná konferencia „Smart vidiek“. Konferencie sa zúčastnila aj Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre v zastúpení PhDr. Kataríny Kompasovej, PhD., ktorej účasť reprezentovala nielen samotnú katedru ale i členstvo v Komisii regionálneho rozvoja a územného plánovania pri zastupiteľstve Nitrianskeho samosprávneho kraja (RRaÚP ZNSK).

Konferencia sa konala s cieľom prezentácie výstupov Nitrianskeho samosprávneho kraja, ktorý v rozmedzí rokov 2016 – 2019 z rozpočtu v rámci programu *LEADER NSK* podporil 646 projektov v celkovej sume 1,8 milióna eur. Projekty sú zamerané na modernizáciu verejných priestranstiev, oddychových zón, parkov, detských ihrísk, drobnej architektúry, verejného osvetlenia, chodníkov, cyklistických odpočívadiel, autobusových zastávok, kompostovania a zberných miest. Významnou podporou je aj podpora malých a stredných podnikateľov, ktorí sú držiteľmi regionálnej značky kvality. Im bola schválená suma až 113 991 eur.

Konferencie sa zúčastnili významní predstavitelia a zástupcovia Nitrianskeho samosprávneho kraja. Medzi poprednými hosťami bola poslankyňa NR SR a zároveň podpredsedníčka NSK Eva Antošová, ktorá slávnostne otvorila konferenciu a zároveň vyzdvihla dôležitosť projektu *LEADER*. Ako dodala: „*NSK ako jediný z krajov na Slovensku podporuje už 11 rokov prostredníctvom vlastných finančných nástrojov miestny komunitný rozvoj svojich vidieckych území.*“

Na konferencii sa riešilo mnoho zaujímavých tém akými boli napríklad: – „Moderný Nitriansky vidiek“, ktorý predstavil Ján Veteráni z Odboru strategických činností

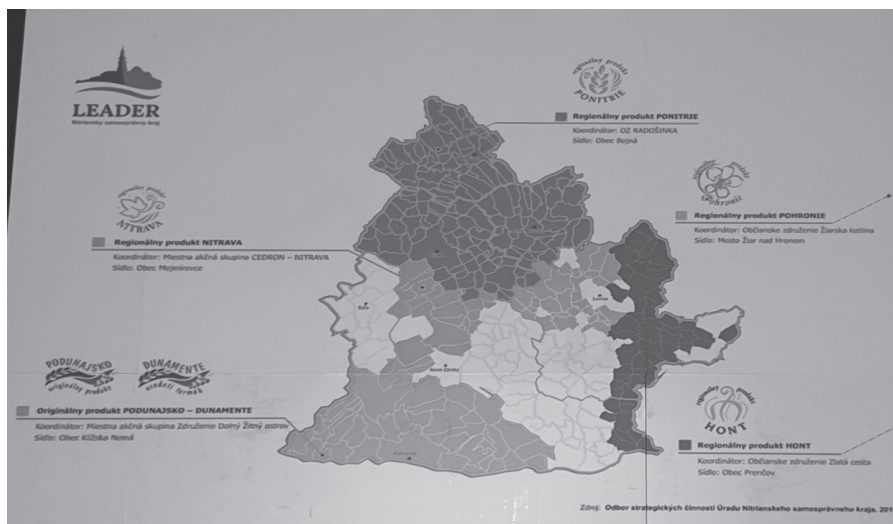
NSK. Veteráni upriamil pozornosť na vypracovanie SMART stratégie, Plánu hospodárskeho a sociálneho rozvoja do r. 2030, zavedenie systému kvality a vzdelávanie zamestnancov; – „Podpora implementácie Stratégií CLLD v programovom období 2014 – 2020 prostredníctvom miestnych akčných skupín“ predstavená Viliamom Bružňákom zo Sekcie rozvoja vidieka a priamych platieb MPA RV SR. Ten zdôraznil prístup umožňujúci lokálnym aktérom realizovať výzvy, vďaka čomu vznikali práve miestne akčné skupiny (MAS), ktorých členmi sú obce, podnikatelia, združenia a pod. Ako zaujímavosť uviedol, že v súčasnosti máme na Slovensku 110 MAS, z toho 17 na území NSK.

Z ďalších zaujímavých tém bolo predstavenie projektov BIOREGIO (Eleonóra Marišová, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre), či Inteligentný vidiek – Smart villages community (Tomáš Kozolka, PROUNION, a.s.). Už tradične bol súčasťou konferencie aj sprievodný program, a to remeselné trhy a prezentácie výrobkov a produktov držiteľov regionálnych značiek kvality z Nitrianskeho kraja (PONITRIE, NITRAVA, HONT, PODUNAJSKO).

Môžeme konštatovať, že samotný cieľ konferencie – potreba prepojiť ľudí na vidieku s riešeniami využívajúcimi moderné technológie a následne tak zabrániť depopulácii vidieka bol veľmi podnetný.

Katarína Kompasová

Obrázok č. 1: Držiteľia regionálnych značiek kvality

Zdroj: K. Kompasová, 2019